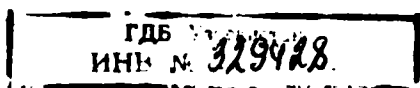

G'AROYIB SALTANAT

Bora-bora tog'u toshlar cho'kishi, daryoyu ko'llar qurishi, yam-yashil o'rmonlar o'tinlar uyumiga aylanishi, zo'ravonlik bilan paydo bo'lgan davlatlar yemirilishi mumkin. Lekin bolalik deb atalmish g'aroyib saltanat borki, u zinhor zavol ko'rmaydi, sinalgan qonun-qoidalari asosida yashayveradi. Avvalo, u zamon, makon, irq, din, jins tanlamaydi. Ikkinchidan, bolalik saltanati maxluqotu mavjudot bilan hamisha, keng ko'lamli aloqada bo'ladi. Maymun, masalan, baland daraxtning uchiga chiqib, yerdagi raqibiga banan yog'dirishi, ona-sher, bolalari qatori, o'zga maxluqot rezhgisini bag'riga bosishi, yalab-yulqashi, yovuz odamdan alamzada bo'lgan bo'ri undan qasd olishga chog'lanishi, ilonlar noyob xazinani ziyrak posbonday qo'riqlashlari, mehribon inson lat yegan hayvon, parranda, darrandani uzoq muddat davolashi mumkin. Uchinchidan, g'aroyib saltanatda odam bolasi ayiq, itdan hid olish mahoratini, tulkidan makr-hiyla asrorini, sheru yo'lbarsdan ulug'vor tajovuzkorlikni; qo'zidan ma'sumlikni, bulbuldan zavq-shavqni o'rganishi mumkin. To'rtinchidan, bu g'aroyib saltanatda turli-tuman aloqalar davom etaveradi. Odam, xohlasa, narigi dunyoga, xohlasa, insu jinlar, dev-parilar makoniga, xohlasa, osmoni falakka, o'zga sayyoralarga sayr qilishi tabiiy hol. Bu saltanatda dov-daraxt, maxluqot, changalzorlar, daryoyu dengizlar bir yoqadan bosh chiqarib, yovuzlikka qarshi bosh ko'tarishi, go'zal qizlar ta'viya maxluqlarga aylanib, narsa, hodisalar asl mohiyatidan tashqari kutilmagan vazifalarni bajarishi mumkin. Chaqmoqtosh, sehrli chiroq (qalpoqcha, tayoqcha, kovush, sandiq, xum), duldul ot, chaqimchi chumchuq haqidagi yuzlab asarlar hamisha diqqatni jalb etib kelgan. Kompyuter, uyali telefonlar g'aroyib saltanatni yangi mavzu, qahramon, imkoniyatlar bilan boyitdi. Xullas, bu saltanatning tub ildizi, mustahkam suyanchig'i xalq og'zaki

Ota-onaga farzandining baxtidan bo'lak ne'mat kerak emas. Xuddi shuningdek, farzand ham eng baxtiyor damlarida ota-ona yonida bo'lgisi, baxtini ular bilan baham ko'rgisi keladi. Ota-ona diydori, ota-ona mehrini ular har narsadan aziz biladilar.

Qimmatli kitobxon! Sevimli yozuvchimiz Xudoyberdi To'xtaboyevning siz, aziz kitobsevar do'stlarimiz uchun taqdim etilayotgan mazkur kitobida ana shu mavzu qalamga olingan. Asarning yozilganiga oradan ancha fursat o'tgan bo'lishiga qaramay, u badiiy qimmatini hamon yo'qotmagan, aksincha, har bir kitobxon ushbu asarni har gal qo'lga o'zgacha mehr va iztirob bilan oladi.

Mol-dunyoni har narsadan ustun bilgan va oxir-oqibatda guldek farzandlarining aehchiq qismatiga sabab bo'lgan ota-ona haqida hikoya qiluvchi mazkur asar umid qilamizki, yana bir karra o'zining yangi o'quvchilarini kashf etadi.

ISBN 978-9943-08-565-7

© Xudoyberdi To'xtaboyev, «Mungli ko'zlar». «Yangi asr avlodi»,
2010-yil

G'AROYIB SALTANAT

Bora-bora tog'u toshlar cho'kishi, daryoyu ko'llar qurishi, yam-yashil o'rmonlar o'tinlar uyumiga aylanishi, zo'ravonlik bilan paydo bo'lgan davlatlar yemirilishi mumkin. Lekin bolalik deb atalmish g'aroyib saltanat borki, u zinhor zavol ko'rmaydi, sinalgan qonun-qoidalari asosida yashayveradi. Avvalo, u zamon, makon, irq, din, jins tanlamaydi. Ikkinchidan, bolalik saltanati maxluqotu mavjudot bilan hamisha, keng ko'lamlilik aloqada bo'ladi. Maymun, masalan, baland daraxtning uchiga chiqib, yerdagi raqibiga banan yog'dirishi, ona-sher, bolalari qatori, o'zga maxluqot rezgisini bag'riga bosishi, yalab-yulqashi, yovuz odamdan alamzada bo'lgan bo'ri undan qasd olishga chog'lanishi, ilonlar noyob xazinani ziyrak posbonday qo'riqlashlari, mehribon inson lat yegan hayvon, parranda, darrandani uzoq muddat davolashi mumkin. Uchinchidan, g'aroyib saltanatda odam bolasi ayiq, itdan hid olish mahoratini, tulkidan makr-hiyla asrorini, sheru yo'lbarsdan ulug'vor tajovuzkorlikni; qo'zidan ma'sumlikni, bulbuldan zavq-shavqni o'rganishi mumkin. To'rtinchidan, bu g'aroyib saltanatda turli-tuman aloqalar davom etaveradi. Odam, xohlasa, narigi dunyoga, xohlasa, insu jinlar, dev-parilar makoniga, xohlasa, osmoni falakka, o'zga sayyoralarga sayr qilishi tabiiy hol. Bu saltanatda dov-daraxt, maxluqot, changalzorlar, daryoyu dengizlar bir yoqadan bosh chiqarib, yovuzlikka qarshi bosh ko'tarishi, go'zal qizlar ta'viya maxluqlarga aylanib, narsa, hodisalar asl mohiyatidan tashqari kutilmagan vazifalarni bajarishi mumkin. Chaqmoqtosh, sehrli chiroq (qalpoqcha, tayoqcha, kovush, sandiq, xum), duldul ot, chaqimchi chumchuq haqidagi yuzlab asarlar hamisha diqqatni jalb etib kelgan. Kompyuter, uyali telefonlar g'aroyib saltanatni yangi mavzu, qahramon, imkoniyatlar bilan boyitdi. Xullas, bu saltanatning tub ildizi, mustahkam suyanchig'i xalq og'zaki

ijodidir. Muhimi. g'aroyib saltanat xayolot dunyosi kengliklarini bemalol kezishi mumkin. Unda shartlilik, ramziylik, sayohat, xayolotga katta erk beriladi. Uning ajoyibotlari bolalar adabiyoti deb ataladigan mo'jizaviy sohada o'z ifodasini topadi.

Bolani azal-azaldan podshoga mengzaydilar. Bolalik uy bozorligini, unda sir yotmasligini aytadilar. Farzand ko'rishni — oilasiga kichkina quyosh kirib kelishini orzulamaydigan odam topilmaydi. Bola — quvonch. Bola — bebaho ne'mat. Bola — tilsim. Ziyrak odamlar chaqaloqqa zehn solib, uning qanday inson bo'lishini bilib oladilar. Bo'ladigan bolaning o'nlab belgilari ilmiy, badiiy adabiyotda aniq-ravshan sanab berilgan. Bola, misoli, sirli qulf. Unga tushadigan kalit bolaning qiliqlari, naridan-beri aytib yurgan gaplarida ko'rinib qoladi.

Bolalar adabiyotining yetuk asarlarida duldul otlarnikiday qirq quloqli qanot bo'ladi, shekilli-da: ular yurtlardan yurtlarga uchib yuradilar, o'nlab tillarga tarjima qilinadilar, millionlab qalblarni zabt etadilar. Bolalar adabiyotining qahramoni avvali-oxir xayolparast bo'lgan, yetti qavat osmonda kezgan. Kattalar «yaxshidir achchiq haqiqat», desalar, bolalar «lek shirin yolg'on undan qolishmaydi», degan ishonch bilan yashaydilar. Shirin yolg'on manbai — ertakdir.

Bolalar adabiyotining deyarli hamma qahramonlari hangomatalab, sarguzasht oshig'i, sayohat fidoyisi. Xudoyberdi To'xtaboyevning Hoshimjon, Akrom, Orifjoni Tom Soyyor (Mark Tven), Maugli (Kipling), Chippolina (Janni Rodari). Jelsomino (Janni Rodari), Gulliver (Swift) singari sayohat, sarguzashtlarni sevadi.

Bolalar adabiyotining g'aroyib qahramonlari chuqmoqtosh, sehrli tayoqcha (qalpoqcha, mantiya, kalit, boyo'g'li)dan unumli foydalanadilar. Ular bitta odamning turli mohiyat, holatlarini kashf etadilar.

Xudoyberdi To'xtaboyev romanlarida sehrgarlik anjomlari, sehr yo'sinlari milliy betakrorlikda, o'zbekona muhitda aks ettiriladi. Ikkinchidan, X.To'xtaboyevning «Sehrli qalpoqcha». «Sariq devni minib» asarlari yaratilganda jahon adabiyotida Hoshimjon singari sehrli qalpoqchaga ega, o'ta qaltis

muammolarni zumda hal qilib tashlaydigan qahramon yo'q edi. «Shirin qovunlar mamlakati...»dagi Akrom bilag'onni aytmaizmi? Folklorda, yozma adabiyotda ko'z jodusi, oyoq mo'jizasi, qo'llar asrori haqida asarlar ko'p edi-yu, ammo hid biluvchi burunning karomatlari hech qayerda ko'rsatilmagandi. X.To'xtaboyev Akromning hid biluvchi burnidan yumor manbai sifatida foydalanadi. Muhimi, g'aroyib fazilatli burni tufayli qahramonimiz katta bir afsonaviy mamlakatning qahramoni darajasiga ko'tariladi. Jahon adabiyotidagi kichik qahramonlarga mushtarak fazilatlarini tufayli yozuvchining asarlari o'z kitobxonlarini tez topib bormoqda. O'tgan yillar ichida X.To'xtaboyev asarlari Toshkent, Moskva, Tallin, Vilnyus, Kiyev, Buxarest, Berlin, Sofiya, Dushanbe, Ashxobod, Boku, Yerevanda bosildi. Uning kitoblari bugungi kunda chex, norveg, fin, fransuz, turk, italyan, qozoq tillarida nashr etildi. Shu kunlarda ham X.To'xtaboyev asarlari jahon xalqlari tillariga ko'plab tarjima qilinmoqda.

Yozuvchi asarlari jahonda chop etilyaptimi, demak, ular o'qilmoqda. Afsuski, o'zbek adabiyotshunosligida yozuvchi reytingi masalasiga e'tibor berilmaydi. Vaholanki, reyting o'ziga xos ko'zgu, ko'rsatkich: yozuvchi asarlarining umumiy adadi qancha, necha tilga tarjima qilingan, qaysi asari eng mashhur qaysi asari zaifroq, qaysi qit'a, mamlakatda yozuvchi asari ko'p o'qiladi... Bir fikrni qat'iy, ishonch bilan aytish mumkin: Xudoyberdi To'xtaboyev asarlarini o'zbekning uch avlod kitobxoni qunt, qiziqish bilan o'qidi. «O'tgan kunlar», «Sarob», «Shum bola»dan keyin «Sariq devni minib» eng ko'p o'qilayotgan asarlardan biri deyish mumkin.

Xudoyberdi To'xtaboyev ijod qila boshlaganidan beri zamon. tuzum, mafkura, adabiy-estetik qarash o'zgardi. Lekin yozuvchi salkam ellik yillik ijodi davomida qanday roman, qissa yozgan bo'lsa, ularga bo'lgan qiziqish susaymadi. Chunki yozuvchi hamisha tirik insonni, o'z «men»i, yo'l-yo'siniga ega odamni tasvirlagan edi.

Odatda, mashhur asarlar yombiday yaxlit. birdan paydo bo'ladi. Xudoyberdi To'xtaboyev romanga so'nggi nuqtani qo'yish uchun ko'p izlandi, misoli igna bilan quduq qazidi.

Yozuvchi tinimsiz izlandi. Qidirayotgani xalq og'zaki ijodi xazinasida ekanligini qalbidan his etdi. Doston, ertak, topishmoqlarni qayta-qayta o'qidi. Bola-bola-da! U toqqa chiqmay do'lanali bo'lishga, kon qazimasdan xazina topishga, o'qimasdan obro'-e'tibor qozonishga, aqlni peshlamasdan raqiblarini yer bilan yakson qilishga intiladi. Ha, bola — o'smir sirli, sehrli narsani topishi kerak. «Sariq devni minib»da voqealar ko'p, ularni hikoya qilib berish yo'sini bor. Hoshimjon ham roviy, ham voqealar ishtirokchisi. U voqea-hodisalarni maromiga yetkazib, o'zigagina xos tilda so'zlab beradi (yozuvchi vazifasini bajaradi).

Xudoyberdi To'xtaboyevning «Sariq devni minib», «Shirin qovunlar mamlakati», «Mungli ko'zlar» romanlarida sarguzashtlar ko'p. Sarguzasht — insonning hayot girdobida uzluksiz harakat qilishi, maqsad yo'lidagi kurashishi. Hoshimjon, aytilganiday, mashhurlik izlab sarguzasht boshlaydi. Uning Uzun quloq pirim ziyoratgohidagi, militsiya xodimlari bilan Sariq devni mahv etishdagi sarguzashtlari ham qiziqarli, ham murakkab, ham ma'rifiy. Akromning g'aroyib sarguzashtlari-chi? Ular Hoshimnikidan ortiq bo'lsa borki, kam emas. Zafar mushtdayligidan hayot ziddiyatlari, murakkab sinovlar sarguzashtini boshidan kechirdi. Qahramonlar sarguzashtini qiziqarli, jonli tasvirlash X.To'xtaboyev asarlarining asosiy maqsadimi? Yo'q, albatta. Uchta romanda poetikaning mohiyati anglashiladi. Badiiy asar poetikasi deganda voqea-hodisa, qahramonlarning badiiyat olamidagi hayoti, intilishi, kurashi tushuniladi. Anig'i, poetika — badiiy asarning yashash tarzi, undagi ruhiy harakat, mazmun-mohiyat demak. X.To'xtaboyevning yozuvchi sifatidagi iste'dodi, uquvi shundaki, u matn ostiniginamas, matnning kitobxon olamida jilolanadigan qiyofasini, ruhiy hayotini, tusini, turini aks ettira olgan. Mana shu kontekst — matnning badiiy in'ikosini ochib berish — yozuvchi mahorati haqida fikr yuritishdir. Xudoyberdi To'xtaboyev uchta romani orqali o'zbekning asl mohiyatini, XX asrning II yarmidagi ijtimoiy-ma'naviy-ruhiy hayotning badiiy tarixini ishonarli ochib bergan. Yozuvchi Hoshimjon, Akrom, Zafarning dunyoga kelishida vosita bo'lgan ota-ona.

o'zbekning saxiy, orzu-havasli, g'ururli, to'ysevar, ishonuvchan, qonunni bilmaydigan, olomonsifat, bolajon bo'lgani bilan uni qanday tarbiya qilish yo'riqlarini anglab yetmaganligi ekanligini ko'rsatadi. Badiiy asarda shartlilik, ramziylik bo'ladi. Yozuvchi, deylik, Hoshimning soxta agronom, muhandis, artist bo'lganini ko'rsatmoqchi. Tabiiyki, u shartlilikdan, sehrli qalpoqchadan foydalanadi. Hoshimjon bironta rivojlangan yurtida na muhandis, na agronom bo'la olardi. Hamma yerda hujjat (diplom) talab qilinadi. Qarang, qorovul Polvontog'a tavsiyasi bilan sovxoz direktori Hoshimni agronomlikka oladi. Bu ishga joylashishning «o'zbekona usuli», xolos. Akrom («Shirin qovunlar mamlakati...») odamlar olti-yetti yuzta kosa, likobcha, choynak, piyola olib kelayotganini kuzatadi. Bu — bor gap edi. Ba'zilar katta bir to'yni o'tkazishga yetadigan choynak-piyola, kosa-lagan, hatto guldonlarni g'amlab qo'yganlar. Bunday g'aroyib saxiylikni Matmusa o'zbek qilishi mumkin, xolos. Zafarning («Mungli ko'zlar») ota-onasi pul, oltin yig'adi. Muhimi, ular boyiganlari sayin o'zlarini boshqara olmay qoladilar. Bebiliska topilgan pullar oilaga kulfat, baxtsizlik, fojia olib keldi. Yoqutxon, Saidlarning pul-boyliklari do'st-dushmani tanib olishda o'ziga xos mahaktosh vazifasini o'tadi: Yoqutxonning qadrdon ulfatlaridan Qo'mondon, Qozi xolalar eng tuban firibgar, muttahamning ishini qiladilar.

Xudoyberdi To'xtaboyev 300 dan ortiq felyeton yozgan. Odatda, feleton jamiyat, jamoa manfaatlariga zid borganlar haqida yoziladi. Har qanday jamiyatda umunga zid borganlar, qonunni buzganlarga qarshi kurashadigan mahkamalar bo'ladi. Ko'zim tushgan, X.To'xtaboyev militsiya tashkilotlaridan, qonun himoyasi organlaridan ko'plab tashakkurnomalar, nishonlar olgan. Yozuvchi «Sariq devni minib», «Mungli ko'zlar» romanlarida militsiya xodimlari obrazini ishonarli yaratgan. O'smirlarning qadrdon qahramoni Hoshimjon Ro'ziyev militsiya serjanti sifatida dostonlardagiday ishlarni amalga oshiradi. Demak, X.To'xtaboyev Sariq dev, Iblis deganda qonunbuzarlarni, o'g'ri-muttahamlarni, tovlamachi-poraxo'rlarni nazarda tutgan.

E'tibor bering, X.To'xtaboyev qaysi asarida qonun himoyachilari va qonunbuzarlar haqida yozsa, qalami erkin

harakat qiladi. Chunki yozuvchi jurnalistlik kasbi tufayli qaltis holat, vaziyatlarni kuzatgan. Felyetonnavislik – qonunga suyanib ish yuritish yozuvchi tabiatiga singib ketgan.

X.To'xtaboyev mahorati ijobiy va salbiy kuchlarni uyushtira olganligida, ular aro kurashning borishini tasvirlashida seziladi. Shu o'rinda yozuvchi tutgan yo'ldagi bir norasolikni ko'rsatib o'tish joiz. «Shirin qovunlar mamlakati...» — bolalar adabiyoti namunasi, yetakchi bolalar yozuvchisining pishiq asari. Bolalar adabiyoti, bolalar romanimi, demak, unda bolalar harakat qilishi, bolalar ruhiga yaqin masalalar qo'yilishi lozim. Akrom Dar Daraja bilan Iblisga qarshi kurashadi. Iblis kattalarning buzuq qonidan paydo bo'lgan. Nega Akrom atrofiga ikki-uch o'smir qahramonni qo'yish yoxud Iblisdagi qonlar qatoriga bolalar olamining illatlarini kiritish mumkin emasdi?

Iblisga qarshi kurashish, bu yo'lda turli vositalardan foydalanish Joan Roulingning Garri Potter haqidagi kitoblarda ko'zga aniq tashlanadi. Akrom Iblisga qarshi aql bilan kurashish yo'lini tanlaydi, har xil fizikaviy, kimyoviy, biologik, genetik usullardan foydalanadi. Hozirgi yoshlar bolalar adabiyotidagi intellektual qahramonlarni yoqtiradilar. Garri, Germiona, Ron singarilar raqibga qarshi uzoqni o'ylab kurashadilar. Shu nuqtai nazardan Akrom ham yoshlarning sevimli qahramoni. Unda izchil maqsad, kurash usuli, vositalari bor. Ustiga-ustak X.To'xtaboyev kurashning o'ta nozik yo'llarini ko'rsatib boradi. Aqllar, hiylalar kurashi birinchi o'ringa chiqadi. Biz qancha kitobxon bilan suhbatlashgan bo'lsak, Akrom X.To'xtaboyev ijodidagi pishiq, aql-hushli kurashchilardan biri ekanligini aytdi. To'g'ri, Jamila kelinoyi haqida yolg'on to'qib tashlagan, «Fanga yurish»ni «Panaga yurish» tarzida talqin qilgan Akromning har xil asbob-uskunalaridan mohirona foydalana ola boshlagani orasida nomutanosiblik bor. Romanning fantastik, xayoliyligi ko'p masalalarga o'zgacharoq qarashga undaydi.

Garri Potter, garchi u ham xayolot olamida kezsa-da, yangi-yangi texnik vositalardan foydalanadi: uning sehrgarlik uskunalarining mo'jizaviy imkoniyatlarini ocha bilishi hozirgi o'smirlarda qoniqish tuyg'usini vujudga keltiradi. Muhimi, Garri Potter sheriklari, ularning raqiblari tartibga tushgan

osoyishtalikni ayqash-uyqash qilib yuborishdan huzurlanadilar. Ya'ni, Rouling xonim bola tabiatidagi buzish-yorishga bo'lgan ehtiyojni amaliy ishlarda ko'rsatib beradi. X.To'xtaboyevning Hoshimi, Akromi, Sulton Zufarida kattalar o'ylab topgan, amalga oshirgan tartibotlarga qarshi allaqanday norizolik bor. Ehtimol, o'smirning beg'ubor ko'ngli poraxo'rlik, to'rachilik, munofiqlik, buqalamunlik, laganbardorlik singari kasofatlar paydo bo'ladigan muhitni avvaldan his qilar. Aslida, X.To'xtaboyevning deyarli barcha qahramonlari yomonlikka, zulmga, nohaqlikka qarshi sidqidildan kurashadilar.

Yana bir gapni aytish kerak, Hoshim, Akromlar kitobxonga tanilib, Yevropaga chiqib borgan paytida hali Garri Potter yo'q edi. Ehtimol, Hoshim, Akrom singari o't-olov qahramonlar Garrilarning paydo bo'lishida turtki bo'lgandir.

*Abdug'afur RASULOV,
filologiya fanlari doktori, professor*

JINOYAT

I BOB

Achchiq taqdirim, goho charaqlagan, goho bulutli o'tgan kunlarim haqida so'rayapsizmi, sizga bularning hech hojati yo'q-ku yoki suhbat borasida dilimdagi mayda-mayda qora tugunchalardan, yelkamdanda tog'dek bosib turgan g'am yuklaridan qutulib olishimni istayapsizmi? Bilib turibman, menga rahmingiz kelyapti, achinyapsiz. Yo'q, menga achinishlarini hecham istamayman, ilgari istasam ham endi istamayman. Kech bo'ldi. O'zlari loyqa to'la iflos chuqurga itarib yuborishadi-da, "voy o'lmasam, kiyim-boshlaring loy bo'пти-ya, kelaqol, yuvib, tozalab beraman", deyishadi.

Shuyam gap bo'пти-yu, shuyam mehribonlik bo'пти-yu!

Ha, men 16 yoshimda qamoqqa tushib qoldim. Qamalishim kerak edi. Mana, qamadilar. Turgan gapki, jinoyatni birovlar qilib nega endi seni qamadilar, bu qanaqa qonun bo'ldi, deb so'rarsiz. Iltimos, qonunni tinch qo'yaylik. Qonunlar adolatli, ularning adolatli ekanligini mana shu yerda, goh qorong'u, goh zax xonalarda yotgan hamxonalarim ham yaxshi bilishadi. Bu xususda hammamizning fikrimiz bir. Siz qonun ijrochilari, himoyachilari, targ'ibotchilari haqida gap ochsangiz boshqa edi, tilingizdan o'pgan bo'lardim. Yo'q, men jinoyatchi edim, jazolanishim shart edi. Lekin... Lekinlar haqida keyinroq gaplasharmiz. O'shanda adolatli hukm chiqarishni o'zingizga havola qilaman.

Hammasini boshidan boshlay qolay. Axir ashulani o'rtasidan aytishmaydi-ku. Siz uchun kuylamoqchi bo'lgan g'amgin qo'shig'imizning boshlanishi oxiridan ham g'amginroq. Xohlasangiz tinglarsiz, xohlamasangiz ixtiyor o'zingizda.

Xonadonimizga qo'shaloq baxtsizlikning qora bulutdek yopirilib, bo'rondek dahshat bilan bostirib kelishi to'qqizinchi iyunga to'g'ri keldi. Esingizdan chiqmasin – to'qqizinchi iyun

deyapman. Men o'sha kuni behad xursand, ehtimol baxtli ham edim. Sakkizinchi sinfni bitirayotgandim. Ona tilining yozma-og'zakisidan, algebra-yu geometriyadan yaxshi baholar oluvdim. So'nggi imtihon rus tilidan edi. Undan ham bahoim yaxshi bo'ldi, eshityapsizmi, yaxshi deyapman. Men hech qachon a'lochi bo'lgan emasman. Hamisha o'rtadan yuqori, a'lodan pastroq baholar olganman. To'g'ri, Ilhom, Manzura singari sinfdoshlarimga o'xshab a'lochi bo'lishni, suratim ilg'orlar doskasiga osilishini, majlislarda mening ham nomim o'shalar qatorida tilga olinishini pinhona orzu qilardim. Lekin, menda quntmi, iqtidormi, xotira quvvatimi – bilmayman, xullas, nimadir yetishmasdi. Bu esa juda-juda alam qilardi. Odam bolasi hamisha yuksaklikka intiladi, atrofdagilardan jindek yuqori bo'lishni orzu qiladi. Bilimi tufaylimi, chiroyli kiyimlari bilanmi, cho'ntagidagi puli bilanmi, birovlariga qilgan beminnat xizmati tufaylimi, ishqilib nimasi bilandir, o'zgalardan ajralib, yuqoriroq turishni orzu qiladi. Ehtimol, men xato qilayotgandirman. Lekin nima bo'lganda ham ko'nglimdan kechgan gaplarni aytyapman. Nega shunday deb o'ylashimning sababiga haligacha o'zim ham tushunmayman.

Ochig'ini aytsam, Ilhom, Manzura singari a'lochilarni, a'lochiligi, hurmati mendan baland bo'lgani uchun uncha xushlamayman. Ichi qoralikdanmi, hasaddanmi, ishqilib, yoqtirmayman-da. Lekin ulardan ustun kelishning, hurmat qozonishning boshqacha yo'llarini ham bilardim. Biz boy, juda ham badavlat yashardik. Ba'zan oyijonim bilan dadajonimning bizdan yashirincha derazaning pardasini tushurib olib pul sanayotganlarini ko'rsam to'lqinlanib ketardim, g'urur, iftixor hissidan mast bo'lardim. Daromadimiz goho, dadamning aytishicha, o'n ming so'mdan ham oshib ketardi, eshityapsizmi, o'n ming deyapman! Ilhomning dadasi avtobus haydaydi, bir yuzu sakson so'mdan ortiq ololmaydi. O'z og'zi bilan aytgan. Bizda esa o'n ming! Shularni o'ylab, yo'q, baribir, senlar bizdan yuqori bo'lolmaysanlar, deb o'ylardim. O'ylardimu lekin hech kimga aytmadim. Ustunligimizning isboti sifatida men juda yaxshi kiyinardim. Qamoqxonaga tushgunimga qadar faqat import kiyganman. Import odamni ulug'sifatroq, madaniyroq

qilib ko'rsatadi, shunday emasmi? Xo'p deyavering, nega bo'lmasa o'ziga sal tuzuk bo'lganlar nuqul import kiyishadi? Yapon sviteri, chex kostyumlari, ingliz tufsilari, fin ko'ylaklari o'ziyam boshqacharoq tikilgan bo'ladi yoki men bilmagan, ehtimol siz ham fahmlab yetmagan allaqanday sehrli bo'ladi, ishqilib, odamni to'satdan e'tiborli qilib qo'yadi, qadr-qimmatini baland qiladi, obro'yiga obro' qo'shgandek bo'ladi.

Dadajonim ham qamalmasdan oldin nuqul import kiyardi. Oyijonim bo'lsa... Eh qanday yaxshi kunlar edi-ya! Oh-oh, uning arab parchasidan ko'ylak tiktirib, finlarning jemperidan kiyib, qulog'i va qo'llariga brilliant ko'zli taqinchoqlarni taqib ko'chaga chiqqanini bir ko'rsangiz edi, og'zingiz ochilib qolardi. Hamma oyijonimni ministrning xotinimi deb o'ylardi, suqlanib tikilgani-tikilgan edi.

Ota-onam hamisha, har bir kishi o'z qadrini bilishi, uni ulug'lashga harakat qilishi kerak, o'zini hurmat qilmagan kishi birovdan ham hurmat ko'rmaydi, deb aytishardi. Biz o'zimizni juda hurmat qilardik. O'zgalar ham bizni hurmat qilishini juda istaganimiz uchun qo'limizdan kelgancha harakat qilardik. Oh, qanday yaxshi kunlar edi-ya!

Dadajonim kayfiyati yaxshi bo'lgan kunlari goho bizni, ya'ni majruh akam, men, singlim va ukamni yoniga o'tqazib nasihat qilar, hikmatli so'zlar aytar, qiziq-qiziq voqealardan gapirib berardi. "Jamiyatda uch toifa odamning mavqei baland, qo'li uzun bo'ladi, orzusiga tezroq erishadi. Orzusiga tezroq erishgan odam o'zini baxtli hisoblaydi. Ilmi-yu hunarmandlarning, puldorlar-u mansabdorlarning aytgani aytganu degani degan bo'ladi..." degan gaplarni aytardi. Dadam katta amaldor emas, shunchaki bazaning bosh omborchisi, xolos. Ammo ko'chamizdagi barcha ulug' kishilar unga egilib salom berishadi. Raispolkom sekretari, sudya, tergovchi, raykom xodimlari, eh-e, ularning savol alomatidek egilib turganini ko'rsangiz edi. Demak, puling bo'lsa, changalda sho'rva, deb dadajonim to'g'ri aytarkan-da! Ha-ha, puling bo'lsa sudya ham boshi yerga yetguncha ta'zim qilib turarkan. Dadajonim haq, yuz karra haq. Bu haqiqatni, hozir aytganimdek, o'zim ham necha bor sinab ko'rganman. Sinfimizdagi a'lochilar bilimlariga mahliyo bo'lib,

o'zlaricha kerilib, maqtanib qo'yishadi. Bu esa hali aytganimdek menga hecham yoqmaydi, g'ashim keladi, xo'rlangandek bo'laman. G'ururim qo'zg'ab o'zimni qo'yarga joy topolmay qolaman.

Tug'ilgan kunlarni nishonlaganimizda... sho'ring qurg'ur a'lochilarning ta'zirini berib qo'yaman. Biri kitob, boshqasi bir so'm yigirma tiyinlik sassiq atir ko'tarib boradi. Men bo'lsam sovg'aning eng kattasini qilaman. Hammasining ko'zi o'ynab ketadi. Aybdorning yoniga o'tqizib, tabrik uchun so'zni birinchi bo'lib menga berishadi. Uy egalari xursand, mehmonlar xursand. To'g'ri-da, yaxshi sovg'a kimga yoqmaydi. Oyijonim hamisha bergan xudoga yoqibdi, derdi. Judayam to'g'ri. Sovg'a har qanday kishining dilini yumshatib, qalbida shafqat hissini uyg'otadi. Umuman, sovg'alar berish bizning oilamizda odat tusiga kirgan. Oyijonimu dadajonimning aytishlaricha biz yigirmadan ortiq xonadon bilan sovg'alar tufayli bog'lanib turamiz. Bermasak bo'lmaydi, xafa bo'lib qolishadi. Xafa bo'lishsa, oyijonim ham, dadajonim ham nozik ishda ishlashadi, ularga xalaqit berib qo'yishlari mumkin.

Sinf rahbarimizga ham vaqti-vaqti bilan hadyalar qilib turamiz. Direktorimiz bo'lsa, hatto dars ketayotgan bo'lsa ham shartta sinfga kirib:

– Zafarjon, shu yerdamisan? – deb so'raydi.

Dik etib o'rnimdan turib:

– Shu yerdaman,– deyman xursand bo'lib. Nega xursand bo'lmay?

Direktorimiz sinfimizdagi bironta bolaning ismini bilmaydi, faqat menikini biladi, xolos. Yana tag'in meni o'ziga yaqin olib senlab gapiryapti, xursand bo'laman-da.

– Orqamdan yur, – deydi yana direktorimiz.

– Xo'p bo'ladi, – deyman-da sinfdoshlarimga mag'rur nazar tashlayman. Ko'ryapsanlarmi, hurmatli direktorimizning shaxsan o'zi meni yo'qlab keldi. Qani, ayt-chi, qaysi biringni shunday hurmat qiladi, degandek bo'laman. Mag'rur qadam tashlab orqasidan ergashaman. O'zimni dadil, erkin tutaman. Nima uchun chaqirganini yurak-yurakdan his qilib turganim uchun ham shunday qilaman. Biron marta bo'lsin baholarim

pasayib ketgani yoki sho'xlik qilib birontasining dilini og'ritganim uchun chaqirganini eslay olmayman. Qiziq, bunaqa paytlarda, ko'pincha, mendan ko'ra direktorimizning o'zi tortinibroq, uyalinqirab turadi deng.

– Xo'sh, ahvollar qalay? – deydi o'rniga o'tirib.

– Yaxshi, – deyman.

– Dadang yaxshi yuribdimi?

– Yaxshi yuribdi.

– Lekin 'ajoyib oying bor-da. Saxiy, pazanda. Ayniqsa, norinni qiyib qo'yadi-da.

– Ha shunday... – deyman chaynalib. Nega desangiz, oyijonim hech qachon pazanda bo'lgan emas. Uyimizda xizmatkorimiz bor. Lutfi xola deb chaqiramiz uni. Juda mehribon, juda kamtar, juda sarishta, juda pazanda. Oyijonim bo'lsa ro'zg'or ishidan allaqachon chiqib qolgan. To'g'ri-da, barmoqlari to'la brilliant ko'zli uzuklar bo'lsa-yu, xamir qorsa ko'zlarining orasiga kirib, xiralashtirib qo'ymaydimi!

Direktorimiz "norin" deyishi bilan gap nimadaligini darrov tushunaman. Shu kishi maktabimizga direktor bo'lib kelgandan buyon nozik mehmonlarini kutayotganda tansiq taomlardan — qazili norinni yoki to'rt quloqli dumbali somsami zarur bo'lsa, meni huzuriga chaqirib yo dadajonimni yoki oyijonimning sog'lig'ini so'raydi. Gap orasida unisiniyam, bunisiniyam maqtab qo'yadi. Bizam darrov ko'na qolmas edikku, lekin o'zingiz o'ylang, bir oiladan majruh akamni ham qo'shib hisoblaganda to'rt bola o'qiymiz. Ota-onamizning biz bilan shug'ullanishga vaqtlari ozroq. Oyijonim ko'pincha "Bizdan norinu ulardan tarbiya-da", deb qo'yadi.

– Yana komissiya keladimi? – deb so'rayman direktorimizdan.

– E... juda kattasi, – negadir qo'l siltab qo'yadi direktorimiz.

– Ko'pchilikmi?

– Yigirmatacha bo'lsa kerak... Maktab direktorlari... o'zaro tekshiruv o'tkazishmoqchi.

– O'h-o', ko'pchilik ekan.

– Nimasini aytasan, topib olganlari bizning maktab.

– Somsa buyuraymi yo norinni?

– Aytdim-ku, hammasi direktorlar deb. Yog‘li ziyofat yeb yurgan odamlar-da. Iloji bo‘lsa... unisidanam, bunisidanam bir tog‘oradan tayinlagin. Singlingga “Artek”ka putyovka to‘g‘rilayapmiz, xushxabarni oyingga aytib qo‘y. Yo o‘zing ham borasanmi?

– Yo‘q, bu yil bormayman.

– To‘g‘ri qilasan, hadeb boraversang gap tegib qolishi mumkin.

– Aytganlaringiz soat nechaga tayyor bo‘lsin?

– Tushlikka-da. Yo‘q, yaxshisi, o‘n ikkilarga bo‘la qolsin.

– Yaxshi.

– Yo‘q, to‘xta... Haligi, nimaydi, qazini sizlar bozordan olasizlarmi yoki o‘zlaring qo‘lbola qilib tayyorlaysizlarmi?

– Har yili kuzda ot so‘yamiz.

– Barakalla, – deydi direktorimiz yuzi yorishib, – o‘zim ham shunday deb o‘ylovdim. Lekin qiyib qo‘yasizlar-da, og‘zingda erib ketadi-ya! O‘sha qazidan ko‘proq solishsin, hali aytdim-ku, mehmonlar ja nozik deb.

– Yaxshi, – deyman eshik tomon yo‘nalib.

– Yo‘q, to‘xta, – direktorimiz o‘rnidan turib menga yaqin keladi-da, ovozi xiyol pasaytirib juda muhim bir sirni menga, faqat mening o‘zimgagina oshkor qilayotgandek bir ohangda davom etadi. – Shu tog‘oralarni maktabga ko‘tarib yurmanglar, bilasan-ku, odamlar yomon bo‘lib ketgan hozir, gap ko‘payib yurmasin tag‘in. Biznikiga olib borib bera qolinglar, kelishdikmi?

– Kelishdik, – deyman-da, xursand bo‘lib chiqib ketaman.

Yettinchini bitirayotganimda g‘alati bir voqea yuz berdi. To‘rtinchi chorakka borganda to‘satdan o‘qishdan sovub ketsam bo‘ladimi. Fanlarning hech biriga qiziqmay qo‘ydim. Maktab ham, muallimlaru o‘rtoqlarimgacha hammasi ko‘zimga xunuk ko‘rina boshladi. Nega bunday bo‘lganini haligacha tushunolmayman. Dadajonimning ishidan bir-ikki ishkal chiqib qoluvdi. Shundanmi, oyijonimning qamalishiga bir bahya qoldi, shu sababli bo‘ldimi yoki majruh akamning qayta operatsiya qilishdan do‘xtirlar bosh tortishgani sabab bo‘ldimi ishqilib bir narsa bo‘ldi-da. Hali aytganimdek, hamma narsa ko‘zimga

befayz bo'lib ko'rina boshladi. Hatto, ishonsangiz uydan ko'chib ketib Afg'onistonga borib bir qahramonlik ko'rsatib qaytsammi, degan fikrga ham bordim. Xayriyat, sinf rahbarimiz bilan direktorimiz chorak yakuniga kelganda bo'sh kelishmadi. Bir amallab baholarimni to'g'rilashdi-da. Ammo, ona tili muallimimizni hech qo'lga olisholmadi. O'ziyam juda qaysar odam. Fe'liga yarasha jazosini olgan ham. Avariya bo'lib burni ezilib, bir qulog'i uchib ketgan. Biz uni Chinoq deb atardik. Chinoq muallim sinf rahbarimiz bilan ham, qattiqqo'lu bir so'zli direktorimiz bilan ham rosa olishdi.

– Bir amallab to'g'rilang, – dedi direktorimiz sinf jurnalini Chinoq muallimning oldiga surib.

Chinoq muallim jurnalni direktor tomon surdi:

– Qo'limdan kelmaydi.

Jurnal bu tomonga yana surildi:

– Iltimos.

Ochiq jurnal stol o'rtasida, betaraf zonada to'xtab qoldi. Ikkovlari bir-birlariga, negadir, ko'zlarini qisgancha tikilib, miyig'larida kulib turishibdi.

– O'zingiz o'ylang, – dedi nihoyat Chinoq muallim entikib, – saksonta so'zli bayonda qirqta xato bo'lsa, men qanday qilib to'g'rilayman?

– Qayta yozdiring.

– Uch marta qayta yozdirdim.

– To'rtinchi bor yozdiring.

– O'quvchilarim oldida meni sharmanda qilmoqchimisiz?

– Siz ikki qo'ymoqchi bo'lgan o'quvchining otasi maktab hovlisi atrofiga bazadan o'z bahosiga temir panjara olib berdi. O'tgan yilgi remontga uch yuz kilogramm belila sovg'a qilgan. To'g'irlang deyaipman.

– Demak, bahoni sotib olishar ekan-da?

– To'g'irlang deyaipman!

Chinoq muallim shartta turib ketdi. Qaltiray boshladi. Himoyachim ham o'rnidan turdi. Endi miyig'laridagi haligi tabassum yo'q, qovoqlari soliq.

Chinoq muallim tishlari orasida gapirgandek bo'ldi.

– Bu ahvolda men ishlay olmayman.

- Unda ariza yozishingizga to'g'ri keladi.
- Yozmagan nomard!
- Qo'l qo'ymagan ham nomard!

Xuddi shu paytda sezdirmasdan chiqib ketdim. O'zing tufayli bo'layotgan dilisiyohlikni kuzatish noqulay bo'larkan. Koridorning oxiriga yetmasimdan direktorning eshigi qarsillab yopilganini eshitdim. Chinoq muallim yonimdan gazanda chaqqandek vizillab o'tarkan, men tomonga qarab "Tfu!" deganini eshitib qoldim. Lekin tupurmadi. G'alati bo'lib ketdim. Nazarimda qalbim tarvuzdek qoq ikkiga bo'linib ketdi. Bir tomonda Chinoq muallimga achinish, uning haqligi-yu o'zimning nohaqligimni his qilib turardim. Boshqa tomonda esa uch yoki to'rt qo'ysang asakang ketarmidi, men baribir, ona tili muallimi bo'lmayman-ku, yurist bo'laman-ku, yuristga imloning nima keragi bor, degan o'y ham bordek edi.

Chindan ham men prokuror bo'lmoqchiman. O'yijonimning bu xususda hamisha takrorlaydigan bir hikmati bor: "Chayqovchi pulni yalab olarkan, amaldor tilab olarkan, prokuror burab olarkan".

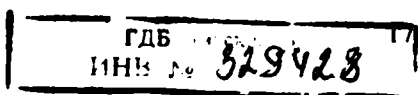
Menga baribir "to'rt" qo'yishdi.

Gapim boshqa yoqqa burilib ketayotganini sezib turibman. Har qalay yaxshi bo'lmadi. Men sizga to'qqizinchi iyun kuni uyimizga xursand qaytganimni aytayotgan edim. Yana o'shanga qayta qolay. Ha, behad shod edim. Quvonchim oshib-toshganicha majruh akamning xonasiga yugurib kirdim. Akbar akam mendan uch yosh katta. Bolaligida poliemiilit kasaliga chalinib ikki oyog'i shol bo'lib qolgan. Tanasini ko'tara olmaydi. Qo'l bilan boshqariladigan aravacha yasatib berganmiz. Zerikkanda o'shanda yuradi. Boshqa vaqtlarda o'tirib olib o'qigani o'qigan. Uni joni dilimdan yaxshi ko'raman. Dunyoda qancha yaxshilik, qancha quvonch, qancha xushnudlik bo'lsa hammasi o'shanga bo'lsa deyman.

- Akajon, rus tilidan ham "yaxshi" oldim! - dedim xonasiga otilib kirib.

- Rost aytyapsanmi? - dedi akam o'qib yotgan kitobini bir chekkaga surib, - agar rost aytayotgan bo'lsang, ke, tabriklay.

Achomlashib turgan edik, telefon jiringlab qoldi. Akamning karavoti yonida, shundoqqina qo'li yetadigan joyda ikkita

telefon bor. Biri shaharga chiqadi, boshqasi hovlidagi boshqa xonalar bilan bog'langan. Trubkani ko'targan edim, "alo, alo" degan hayajonli ovoz eshitildi-yu, to'satdan uzilib qoldi.

– Obbo tirishqoq ukam-ey, – gap boshladi akam, ammo gap yana chala qoldi. Eshikdan it quvgan soqovdek halloslagancha Lutfi xolamning eri, ya'ni xonadonimizning shofyori Bozorvoy amakim kirib keldi. Rangi o'chgan, borlig'ini hayajon qoplagan, terlab ketibdi. Ter mo'lligidan oppoq ko'ylagi yelkasiga chippa yopishib qolibdi.

– Opam qanilar? – dedi ostonada turib.

– Oyim ish bilan ketgan, – dedi akam.

– Lutfi-chi?

– Xolam... bazaga boraman devdi.

Amaki stolga yaqinlashib, butilka ochib mineral suvdan stakanga qulqullatib quydi-da, bir ko'tarishda ichib yubordi. Labini kafti bilan arta turib:

– Ish chatoq, – dedi uf tortgandek qilib, – la'natilar tuzoq qo'yishgan ekan.

– Nima? – akam ikkovimiz birdan cho'chib tushdik.

– Sakkiz ming bilan qo'lga tushirishdi. Sakkiz ming-a!.. Ishqilib buyog'i yaxshi bo'lsin-da.

– Ochiqroq aytasangiz-chi, kimni qo'lga tushirishadi?

– Dadalaringni... Shoshilish kerak. Tintuvga kelib qolishlari ham mumkin... Ko'zga yaqin narsalarni berkitish zarur. Uh, opamni bir amallab topish kerak. La'nati Lutfining yo'qligini... Boradigan joylarim ko'p, tegishli odamlarni ogohlantirmasam bo'lmaydi... La'natilar, yomon boplashdi-ku, a! Said akamni qamab qo'yishlari ham mumkin. Voy pismiqlar-ey!

Bozorvoy amakim yugurib chiqib ketdi.

Telefor vahimali jiringladi. Qo'ng'iroq ichimizda jiringlagandek aka-uka cho'chib tushdik. Trubkani men ko'tardim. Ayol kishi kimgadir baqirib gapiryapti. Ovozi oyijonimnikiga ham o'xshab ketadi. Lekin oyijonim emas. Ovoz uzilib, trubka yana dududlay boshladi... Qiziq nima bo'lyapti o'zi-a? Nega bunday boshi-keti yo'q sirli qo'ng'iroqlar bo'lyapti?

Darvozaxonada it vovulladi. Demak, kimdir kelyapti. Hovlida Zarifjon zargarning oyog'ini siltab bosadigan xotini

ko'rindi. Otini bilmaymiz, hamisha opoqi deb chaqiramiz uni. Uyimizga tez-tez kelib turadi. Oyijonim bilan uzoq gaplashib o'tirishadi. Sirli imo-ishoralar qilishadi. Keyin kulisha-kulisha o'rtadagi pulni taqsimlab olishadi. Qiziq, bu gal nega keldi ekan?

– Hoy, kim bor? – deb chaqirdi hovlida turganicha.

Istiqboliga yugurdim.

– Biz bormiz, opoqi.

– Oying, oyiginang qo'lga tushib qoldi...

– Nima?!

– Tilla buyumlarni bekit.

– Tushuntirsangiz-chi.

– Ming marta aytganmiz: katta pul bilan qilinadigan savdodan ehtiyot bo'ling deb. Bunaqa ishda gardkamchilik ketarmidi. Voy, sho'rim, bekitinglar, qo'lga ilinadigan narsaki bor ko'zdan nariga olinglar! Voy, xudoyim-ey, qanaqa kunlarga qoldik-a... Tillolarni gumdon qilinglar...

– Oyijonim qani o'zi?

– Uchastkada... Tergov qilishyapti shekilli. Uzoqdan ko'rib qoldim.

Ko'rdimu taksiga yugurdim. Voy, sho'rim, endi nima qildik-a? Bizni ham bir baloga ro'para qilmasa edi bu tavakkalchi onalaring. Dadalaring qani, ishdami, telefon qilinglar, shoshilib chorasini ko'rsin. Men ketdim. Hoy, menga qaranglar, tillo buyum bo'lsa hammasini bekitinglar deyaipman. Taqinchoqlarni ham...

II BOB

Akam ikkovimiz nima qilishimizni, nima deyishimizni bilmay vahimada qotib turardik. Nega, nega endi ham dadajonimni, ham oyijonimni ushlashadi? Qiziq, axir ular boshqa-boshqa joyda-ku, dadam bazada, oyim zargarlarnikiga yoki mijozlaridan bitta-yarimtasining uyiga borgandir-ku?! Qiziq, juda qiziq! Akam jismonan ojiz, vahimali gaplarni, shum xabarlarni ko'tarolmaydi: rangi bo'zdek oqarib ketdi, qiz bolalarnikidek uzun kipriklari kapalakning qanotidek silkina boshladi. Bechora akam... Nega endi bu gaplarni uning huzurida

aytishadi, nega uni ehtiyot qilishmaydi... Bir paytlar multfilm ko'ruvdim, uni siz ham ko'rgan bo'lsangiz kerak. och bo'ri beozorgina quyon bolasini quvlashga tushadi, yemoqchi bo'ladi. Quyoncha qocha boshlaydi. Lekin oldidan og'zini katta ochib ajdaho chiqadi... Aka-uka ikkovimiz ham hozir xuddi o'sha quyoncha ahvoliga tushib qolgandekmiz. U multfilm edi, quyoncha tirik emas, bir qo'g'irchoq edi, xolos. Biz esa tirikmiz. Holatimizni hecham unga taqqoslab bo'lmaydi. Biz xuddi boshiga tayoq tushgan odamga o'xshaymiz. Hamma narsani ko'rib turibmizu lekin hech narsani his qilmayapmiz. Entikyapmiz, xo'rsinib qo'yyapmiz, xolos.

Akam jismonan ojiz bo'lsa ham irodasi kuchli, aqlli. Aqlli bo'lmay ham iloji yo'q-da uning. Esini tanibdiki, yotib olib kitob o'qiydi. Kutubxonasi shunaqa boyki, muallimlarning havasi keladi unga.

– O'tir, nega tik turibsan, – birinchi bo'lib o'ziga keldi akam. O'tirdim.

– O'zingni qo'lga ol, ukajon. Hovliqma. Ehtimol hech gap bo'lmagandir. Shunchaki vahimadir. Bilasan-ku bunaqa vahimalar ilgari ham ko'p bo'lgan. O'shanda ham hammasi yolg'on bo'lib chiqqan.

To'g'ri podadan oldin chang chiqarmaslik kerak. Eh-he, dadajonim bilan oyijonim bunaqa chalkashlikka tushaverib, o'zlarining aytishicha, sochlari oqarib ketgan. Qo'rqmasak ham bo'ladi. Eng kattalari bilan, ancha-munchasini o'tirib turg'izadiganlari bilan aloqamiz yaxshi. Bir mo'ylov qilib qo'yishsa... tamom. Oyijonim-chi? Qiziq, nega endi ikkovlariga birdan tikilib qolishdi ekan? Oyimdan ham xavotir olmasak bo'ladi. Ha-ha, o'zimizni bosganimiz ma'qul. Pulimiz ko'p, juda ham ko'p. Tillolarimiz ham bor. O'shalar ishga tushsa bormi?! Oyijonim ko'pincha, “Eh, sizlar-ey, sizlar-ey, – deb qo'yardi, – hozirgi zamonda odamlar xudoga sig'inmay ketgan. Hamma hozir yo pulga, yo amaldorga sig'inadi. Pul xudo-yu, amaldor payg'ambar. Xudo beradigan yordamini endi odamlar puldan kutishyapti...” Bu gaplarni oyijonim bizga, ya'ni chekka-chekkada kattalarning gapini poylab, o'zini eshitmaganga solib o'tirgan farzandlariga qaratib aytarmidi yoki suhbatlari jonon

qurayotgan og'zi to'la tish, bilagida oltin, barmog'ida oltin. bo'ynida shoda-shoda marvarid, bir-biridan shirin, bir-biridan dilbar dugonalarini, qadrdon qo'shnilarini shu oltinlarga rag'batini yana ham orttirish uchun aytyaptimi, bila olmasdik. Unday bo'lganda ham, bunday bo'lganda ham sizga baribir, shunday emasmi? Lekin menga baribir emas. Ehtimolki, shu paytda o'zini g'oyat sokin ko'rsatishga harakat qilayotgan majruh akajonim uchun ham baribir emasdir. Yugurib kimning oldiga borishni, kimga shoshilib qo'ng'iroq qilishni ham bilmaymiz. Bekit deyishdi, nimani bekitamiz, pul qayoqda, tillo qayoqda, biz bilmaymiz-ku axir!

Qiziq, vahima kishi qalbida uning ixtiyoridan tashqari qo'zg'alsa, uni quvib chiqarish ham kishining ixtiyorida bo'lmas ekan. Qalbim g'ussaga to'lib boryapti. Tezroq tashqariga chiqib ketishim kerakmidi? Yo'q, akajonimni shu ahvolda qoldirolmayman. Chiqdim deguncha yig'lab yuborishi ham mumkin. Shunaqa odati bor uning.

– Aka, dadamning ishxonasiga telefon qilaymi?– shu fikr miyamga kelganidan xursand bo'ldim.

– Yo'q... aslo... Melisa bosgan bo'lsa telefon ham nazoratda bo'lishi mumkin. Sabr qilaylik, – shunday deb akam halidan buyon ichiga yig'ib o'tirgan anduhini uhlab chiqarib yubordi. – Yana birontasi kelib qolar. Lekin ishonmayman, ham dadamni, ham oyimni bir vaqtda-ya. Yaxshisi, sabr qilamiz. Tag'in biz ham Abbosxon akamlarning xotiniga o'xshab chuv tushib qolmaylik. Eshitgansan-a?

– Eshitmay-chi! – dedim.

Abbosxon aka dadamning yaqin o'rtog'i. Bir-birlari bilan maslahatlashib turishadi. Juda kelishgan. yoqimtoy odam. Hamisha kulib turadi. Mehriyosi bormi, bir gaplashgan odam yana gaplashsam deydi. Bakaleyada katta omborchi bo'lib ishlaydi. Qarang, shunday aqlli odamni ham aldab ketishdi-ya. Dadam: "Abbos dunyoga o't qo'yadi", deb yurardi. O'zining uyiga o't qo'yishdi. Yo'q, uchastkasiga emas... Qiziq, uch kungacha telefoni o'z-o'zidan ishlamay qolaveribdi. Kechqurun tuzatishsa, ertalab yana buzilarmish. O'sha kuni bazaga keta turib: "Onasi, negadir yuragim g'ash. Ishga ham oyog'im tortmay

turibdi”, desa, xotini: “Unda bormay qo‘yaqoling, damingizni oling, qiymali mastava qilib beraman”, debdi. Abbosxon aka: “E, onasi, hozir uyda o‘tiradigan zamonmi, har kuni bosdi-bosdi, har kuni reviziya”, deb oyog‘ini arang sudrab chiqib ketibdi.

Kunduz soat o‘n birlarda yoqavayron bir yigit ko‘cha eshikni sharoqlatib ochib kirib kelibdi-da, yig‘lamoqdan beri bo‘lib: “Xayriyat, kelinoyi uyda ekansiz, bazani tekshirish bosdi. Hamma narsaga muhr bosildi. Akamni so‘roq qilishyapti. Tintuvga kelib qolishlari ham mumkin ekan. Akam aytdilar, qo‘lga ilinadigan qimmatbaho narsalarni zudlik bilan biron ishonarli joyga bekitar ekansizlar... Men ketdim, tez bo‘ling”, debdi.

Kelinoyimiz erlarining ertalab aytgan gapini eslabmi yoki to‘plagan boyligimizni oldirib qo‘ymasak edi-ya, degan xavotir miyasiga o‘rnashib qolgani uchunmi, ishqilib yigitning gapiga paqqos ishonibdi. Ro‘zg‘ori buzilib kelgan qizlari uyda ekan. Ikkovlari darhol ichkariga otilibdi. Sariq chamadonning qopqog‘ini timsohning og‘zidek ochib xona o‘rtasiga qo‘yibdilar-da, avvalo tilla zayomni, ketidan po‘lat sandiqdagi mog‘orlagan pullarni, oltinu kumush taqinchoqlarni, ostona ostiga ko‘milgan sariq solkavoy (tanga pul)larni joylashibdi. Har birini joylashayotganda: “Voy, xudoyim-ey, voy tavba-ey, qanaqa kunlarga qoldik-a?” degan oh-vohni ham aytib turishibdi. Chamadonni ko‘tarib qo‘rqa-pisa ko‘chaga chiqishibdi.

Qizlari oldin uyoq-buyoqqa o‘g‘rincha nazar solibdi. Hamma yoq tinchlik, osoyishtalik, to‘rt-beshta qizaloq asfaltda chizma-chiziq o‘ynayotgan emish. Ko‘chaga chiqib, endigina yigirma-o‘ttiz qadam bosishgan ekan, militsiyaning qizil mashinasi shundoqqina yonlariga kelib qiyillatib tormoz beribdi. Ikki yosh militsioner mashinaning ikki eshigini lang ochib:

– Qani, marhamat, mashinaga chiqinglar, – deyishibdi.

Ona-bola boshlariga to‘qmoq bilan urgandek karaxt bo‘lib qolishibdi, dovdirashibdi. O‘g‘rilar chamadonni urib ketganidan keyin o‘zlariga kelib taksi olib Abbosxon akamning huzuriga uchishibdi.

Borishsa, Abbosxon aka bitta o‘rtog‘i bilan salqingina xonada choyxo‘rlik qilib o‘tirgan ekan.

– Voy, dadasi, – deb ostonadayoq yig'lab yuboribdi xotini.
– Nima gap? – o'midan turib ketibdi Abbosxon aka. Turmasa ham bo'lmas ekan, nega desangiz, xotinining ham, qizining ham rangida qon yo'q. ko'zlari to'la vahima, o'zlari ham sal g'alatiroq bo'lib turishgan emish.

– Rasvo bo'ldi! – dodlabdi xotini.

– Nima bo'ldi axir?

– Yuborgan yigitingiz...

– Qanaqa yigitni yuboribman?

– Voy o'lay, sizni bosishgani yo'qmi?

– Kim bosadi meni? Tushuntiribroq aytsang-chi.

– Tekshirish bosdi dedi-ku, yuborgan yigitingiz.

– Men hech kimni yuborganim yo'q.

– Voy sho'rim... – o'zidan keta boshlabdi xotini.

– Voy xudoyim, – debdi eridan chiqib kelgan qizi ham.

– Tushuntirib gapirsanglar-chi, – baqirib yuboribdi Abbosxon aka.

– Hammasi ketdi...

– Nima ketadi?

– Pul ham, tillolar ham.

– Voy-dod...

Men o'tgan yili bo'lib o'tgan bu voqeani qalbmimdagi daqiqa sayin kuchayib borayotgan vahimani bosish uchun ataylab eslatdim. Ehtimol, bizni chalg'itish, aldash uchun bo'layotgandir bu harakatlar. Aqlli akam to'g'ri aytyapti, o'zimizni bosishimiz. hovliqmasligimiz kerak.

– Hovliga chiqamizmi?– so'radim beholgina o'tirgan akamdan.

– Yaxshi, – rozi bo'ldi akam. – Uy dimiqib ketdi, bugun kun isiydiganga o'xshaydi.

Xonasida qamalib o'tirib dimiqib ketgan akamni bahavo ayvonga chiqarib, ostiga atlas ko'rpachalardan qalin to'shab berdim. Ayvon yerdan bir metr ehamasi baland emasmi. hovlidagi anvoyi gullar bilan ayvon shifti va devorlariga naqshlangan gullar quyosh nurida yal-yal yonib atrofni nur va ranglar to'ldiniga to'ldirib yuborgandek edi. Allaqanday bir ilohiylik, masrurlik, gulbarglari hamda nurlar tarkibidan ajralib

chiqib aka-uka ikkimizni allalayotgandek, orom ol, rohatlan deya o'z tilida shirin alla aytayotgandek edi. Lekin ikkimiz ham g'amgin, tund edik. Oyijonim ko'pincha hovlimiz jannatning bir parchasi, deb atardi. Hozir xayolimizda jannat rohatidan ko'ra do'zax azobi ko'proq edi.

Akam menga qaraganda ham chuqurroq o'yga tolgan. U o'zi shunaqa, o'yga tolganda butun dunyoni unutib yuboradi. boshida yong'oq chaqsangiz ham sezmaydi.

– Ha endi, – deb qo'ydi bir mahal o'ziga kelib.

– Nima demoqchiyding? – deb so'radim.

– Dadamni aytaman-da. Pora olishini aytyapman, tushunsang-chi.

– Bir dadam emas, hamma oladi-ku.

– Boshqalar insof bilan olsa kerak.

– Demak, aka, seningcha dadajonim insofsiz ekan-da?

– Zafarjon, ukaginam, ko'p narsaga hali tushunmaysan. Aqlisan-u, lekin baribir tushunmaysan, – shunday deb akam bir nafas jim qoldi. Xo'rsinib olgach, yana davom etdi. – Ehtimol, chindan ham dadamiz qo'lga tushgandir, ehtimol bularning hammasi vahimadir. Yoki bizni aldash uchun ataylab qilishayotgandir... Lekin aqlli ukam, o'zing o'ylab ko'r. Dadamning ishida qing'irlik ko'p edi-da. Bu baxtsizlik bugun bo'lmasa ertaga albatta, yuz berardi-da. Ehtimol, bugungisi vahimadir. Lekin ertaga chinakami yuz berishi aniq-ku.

– Aka! – deya gapni bo'ldim. – Bir gap aytsam xafa bo'lmaysan-mi?

– Qani, ayt-chi.

– Yo'q, oldin so'z bergin.

– Xo'p, ana so'z berdim.

– Dadajonim, – dedimu bir daqiqa o'ylanib qoldim. Akamni hecham xafa qilgim yo'q edi. Dadajonim, shu akang kitobga qattiq berilib ketdi-da. Bora-bora jinni bo'lib qolmasa go'rga edi, deydi. Dadamning aytishicha, kitobdagi yozuvchilar ta'riflagan dunyo bilan hayotdagi o'zimiz ko'rib turgan haqiqiy dunyo boshqa-boshqa ekan. Kitob yo'lidan borgan odam baribir xarob bo'larkan. Buni yaxshi tushunaman. Akam qaysar-da, shuning uchun ham u tushunishni istamaydi. Xo'sh, hamma

pora olganda nega dadam olmas ekan? Qo'shnilarimiz, rayispolkomning muovini Ahadjon aka, univermag direktori Hasanjon amakimlar olishmaydimi? Olishadi! Nega endi hammalari olganda dadam chetda turar ekan? Yo'q, aka, dadam to'g'ri aytadi, sen, chindan ham, kitob jinnisi bo'lib qolgansan, undan keyin oyimning ishlariga ham burningni jiyirib, xuddi irkit narsaga qaragandek qaraysan. Bu odatingni tashla, yaxshi emas. Bilamiz, sen bechora oyijonimga chayqovchidek qaraysan. Oyim chayqovchi emas. Bunday o'ylashga haqqing yo'q. Oyim hojatbaror, hojat chiqaradi. Mana o'zing o'ylagin, zargarlar yashirincha uzuk, boldoq, bilakuzuk yasashadi, lekin kimga sotishni bilishmaydi. Boshqa bir joyda kimgadir shunaqa taqinchoqlar kerak bo'ladi. Ehtimol, qizigadir, ehtimol kelin tushirayotgandir, lekin topolmaydi. Kimda borligini ham, necha so'm turishini ham bilmaydi. Shunday paytda hojat chiqaruvchi bir kishi xolis xizmat qilsa buning nimasi yomon?

Ko'nglimdan o'tgan ana shu gaplarni, uyat ish qilib qo'ygan yosh boladek xomush o'tirgan akamga yotig'i bilan, juda ehtiyot bo'lib aytdim.

- Baribir chayqovchilik bu, - dedi akam fikrimga qo'shilmay.
- Chayqov emas, - dedim yana yotig'i bilan.
- Chayqov deyapman... Mayli, qo'y, uka, baribir bir-birimizni tushunmaymiz.

- Bularni ota-onalarimiz sen bilan meni deb qilishyapti. Dadam doim aytadi-ku, men yashaganimcha yashab oldim, endi sizlar uchun yashayapman deb. Bizni baxtli qilish uchun jonlarini qiynashyapti, sen bo'lsang birini chayqovchi-yu, boshqasini poraxo'r deb ayblaysan. Fikringdan qayt, akajon... Choy damlab beraymi?

- Kerak emas.
- Qorning ham ochgandir?

Shu payt telefon jiringladi. Hovliqib o'sha tomonga yugurdim.

Suhbatimiz uzilgani yaxshi bo'ldi, bo'lmasa aka-uka g'ijillashib qolishimiz hech gap emas edi. Qarang, akamni joni-dilimdan yaxshi ko'raman-u, majruhligi uchun achinaman. Lekin aksar gapimiz bir-biriga qovushmay turaveradi. Shunaqasi ham bular ekan-da. Faqat dadamgina emas, oyim ham goho shu akangga hayronman, o'z farzandimiz-u lekin uyimizda xuddi begonadek yashaydi, qo'shilib ketolmaydi deb achinadi. Hammamiz ham achinamiz unga. Lekin nima qilaylik. Boshqa ilojimiz yo'q-da.

Telefon qilayotgan pochchamiz ekan. Yomon ko'raman uni. Judayam pastkash. Kattakon do'konda ishlaydi. Yozuv daftari, ruchkayu uch tiyinlik o'chirg'ich deysizmi, hammasini ustiga oshiqcha narx qo'yib sotadi. Nuqul bolalarni aldaydi deng tag'in. To'g'ri savdoda uncha-muncha urib turmasa bo'lmaydi. Pastu balandga muomala qilishga to'g'ri keladi. Muomala ana shu urilgan pul hisobidan bo'ladi. Lekin kattalarni aldasa boshqa gap. Ular aldanganini bilishadi. Ha mayli, bosh-ko'zimdan sadaqa, deydi-qo'yadi. *Lekin bolalarni aldash insofdanmi, axir* ular hech narsani sezmaydi-ku, muzqaymoq yeyman deb olib chiqqan pulini magazinchi urib qo'ysa... yomon-da. Pochchamning mijg'ovligini dadam ham uncha xushlamaydi. Bir-necha bor, osilsang baland dorga osil, oyog'ing yerga tegmasin, deganlar, bunchalik maydakash bo'lmang, deya dashnom ham bergan. Pochcham bo'lsa o'ziga olmaydi. Doim aytadigan bitta gapi bor uning. Oziq-ovqat magazinida ishlaydigan paytlari ekan. go'sht sotarkan. Bir kuni xo'jayini, akasi, menga ikki kilogramm go'sht bergin, debdi. Xo'p bo'ladi xo'jayin, deb darhol lahimginasidan oppoq qog'ozga o'rab chiqibdi. Xo'jayin go'shtni tortib ko'rsa, roppa-rosa ikki kilogramm emish. Bir gramm ortig'i ham, kami ham yo'q ekan. Bo'lmaydi, debdi xo'jayin bosh chayqab, mendanki ikki yuz gramm urib qololmadingmi, sendan baribir sotuvchi chiqmaydi. Shunday deb xo'jayin pochchamni ishdan bo'shatib yuborgan emish. O'shandan buyon pochcham olarmish. Lekin bildirmasdan olarmish, olmasa bu dargohda ishlab bo'lmas emish...

Ana shu odam telefon qilyapti hozir. Shunaqa hovliqyaptiki, so'zlarini anglab bo'lmaydi.

— Za-Za-Zafarjonmisan? – deb so'rayapti.

— Me-me-menman, – dedim. Qarang, shu paytda mening ham tilim tutilib qolsa bo'ladimi.

— Said akam ... tinchmilar?

— Idoralaridan... shum xabar keldi.

— Menga ham telefon qilishdi hozir. Opamni chaqir.

— Oyimnimi?

— Ha.

— Oyimniyam... – to'satdan yig'lab yubordim. Yig'i-yu, tomog'idagi hiqillash qayoqdan paydo bo'ldi, bilolmayman. Ancha mahal o'zimni tutolmay turdim, — Zarif zargarning xotini aytdi. Hozirgina o'zi kelib aytdi. Oyijonimni militsiya tergovga olib ketibdi.

— Qaysi militsiya?

— Bilmayman.

Pochcham yo qo'rqib ketganidan justakni rostlab qoldi yoki yuragi yorilib o'zini tashlab yubordi. Nega desangiz, telefon to'satdan uzilib, dudulay boshladi.

Darvozaxonada itimiz erinibgina irillab qo'ydi. Demak, tanish odam kelyapti. Lutfi xolam ekan, xayriyat. Shunaqa paytda yaqin bir kishing yoningda bo'lsa qanday yaxshi. Dardingni yengil qilmasa ham, harqalay, dalda bo'lib turadi-ku. Men dalda bergan odamni juda yaxshi ko'raman. Lutfi xolam, hali aytuvdim-ku, xizmatkorimiz bo'ladi. Eri Bozorvoy amakim, buniyam hali aytganman, shofyorimiz. Dadam ikkovlarini ham o'zining bazasiga ishlab joylab qo'ygan. Eri qorovul, o'zi farrosh. Ishga borishsa borishadi, borishmasa, dadam uyog'ini o'zi tinchitib qo'yaveradi. Lutfi xolam juda yaxshi, tilidan chakillab bol tomadi. Meni, garchi nimjongina bo'lsam ham, "Arslonim", deb, betoqat ukam Zufarni "Qulunim" deb chaqiradi. Singlimizni "Asal"u majruh akamni "Pahlavon" deb aytadi. Dadamiz "Valine'mat"u, onamiz "Jannatxon". Boring-ki, hammamizga ham yoqimli sifat berib dilimizni yayratib yuboradi-da.

– Hoy, kim bor ? – deb darvozaxonadayoq baqirib yubordi Lutfi xolam. — Hoy tez bo'l, telefonga yugur.

– Halloslagancha xonadan bizning kiyimlarimizni olib kelayotgan bo'lsa kerak, ayvonga uloqtirdi-da, o'zi telefonga qarab yugurdi.

– To'xtang, — deb qichqirib yubordim, — telefonga tegmang. Nima bo'ldi o'zi? Nega shovqin solasiz?

– Voy bolaginam-ey, Jannatxon qo'lga tushibdi, – xolam polga o'tirib oldi. – Voy xudoyim-ey oyoqlarimda jon qolmadi-ya. Kirxonada edim, bo'g'oz sigirdek lapanglamay o'lgur zargarning xotini bordi. Egachingiz qo'lga tushdi, tezda bir ilojini qilinglar, gazak olib ketmasin, dedi-yu qorasini o'chirdi. Qo'lga tushib qolaman deb qo'rqadi-da. Voy o'lmasam, o'pkam og'zimga tiqilib qoldi-ya. Suv beringlar... Dadangga telefon qil. Tez bo'l deyapman. Oldini olsin, naqd bo'lmasa ish kattalashib ketadi-ya. Voy, sho'rim, endi nima qildik?

– Dadamga... mumkin emas, – dedim ko'zimga yosh olib.

– Hazilingni qo'y, Arslonim, tez bo'l.

– Xolajon ... dadamniyam ... hozirgina Bozorvoy amakim kelib ketdi. Militsiya qo'lga olibdi.

– Voy sho'rim!

– Amakim uyoq-buyoqqa telefon qila ko'rmanglar, kuzatayotgan bo'lishlari mumkin, deb tayinladi. Ovozlarini yozib olishmasin tag'in deydi.

– E tavba, e parvardigor, valine'matimizni nega qo'lga olishadi? Nega? Gapirsang-chi, Arslonim.

– Pora berishgan emish.

– Porani kim bermas-u kim olmas ekan? Tavba, hamma qiladi-ku bu ishni.

– Dushmanlari uyushtirishganga o'xshaydi.

Chopqillagancha singlim Nigora hovliga kirdi. Sakrab-sakrab kelyapti. Quvnoq, o'zida yo'q shod. Gulzor orasidan o'tib kelayotgani uchunmi hidi guldan gulga uchib o'tayotgan kapalakka o'xshaydi. Ko'ylagi ok, boshidagi lentasi oq, oyog'idagi tuflisi oppoq, ha-ha, xuddi oppoq kapalakning o'zi. Qiziq, kapalakning oq ranglisi ham bo'larkan-da, degan fikr o'tdi boshimdan. Kela solib odatidek, avval akamning yuzidan o'pdi, so'ng navbati bilan bizning bo'ynimizga osilib, erkalandi.

— le, nega tumshayib o'tiribsizlar? — dedi oxiri galma-gal ko'zimizga tikilib. Indamadik. — Urushib qoldinglarmi? — Yana jimmiz. — Qani, hoziroq yarashinglar, bo'lmasa menam pom chiqaman.

Bechora singilginam, gap nimadaligini bilmaydi-da. Yo'q-yo'q, qalbingdagi shu masrurlik, guldek yuzing charaqlab turgan ko'zlaringda akslanayotgan baxtiyorlik hech so'nmasin. Oilamiz boshiga to'satdan yopirilib kelayotgan dahshatni unga sezdirmaymiz. Kapalakdek guldan-gulga sakrab yuraver...

— Urushganimiz yo'q, — dedim yelkasiga qo'limni qo'yib, — tushlikka nima ovqat qilsak ekan deb maslahat qilayotuvdik.

Ukam Zufar hovliqib kirib velosipedini to'ppa-to'g'ri gulzorning ichiga qarab irg'itdi-da:

— Nega mendan yashirdilaring? — deb dag'dag'a qila boshladi.

— Nimani yashiribmiz? — deb so'radim o'zimni go'llikka solib.

Zufar yaqinginamga kelib yer tepindi:

— Hammasini eshitdim.

— Nimani eshitasan? — dedim yasama bosiqlik bilan.

Bir-birimizga qaradik. Qiziq, shum xabarni eshitganimizga hech qancha vaqt bo'lgani yo'g'-u, ko'cha changitib yurgan Zufar darrov kimdan bilaqoldi ekan.

— Kimdan eshitding?

— Bolalar aytdi.

— Qaysi bolalar deyapman?

— Yashirmay qo'ya qollaring. Hozir Komil uylaridan yugurib chiqdi. Adasi telefon qilibdi. Adang bilan oyingni qo'lga militsiya kishan urib qamoqxonaga olib ketibdi, dedi. Ishonmovdim, qasam ichdi.

Ko'z yumib ochguncha hovlimiz odamga to'lib ketdi desam ishonavering. Oldin halloslagancha tepakal pochchamiz, ketidan gap nimadaligini bilishga qiziqqan qo'shnilar, yo'q hammasini nomma-nom aytmay qo'ya qolay. Aytganim bilan hech narsa o'zgarmaydi. Achinganlar bor, ajab bo'pti, deya ko'zini g'alati qisib turganlar bor, ehtimol rostdir, ehtimol shunchaki bir tekshiruvdir deyotganlar, tavba, ushla-ushlaning qo'shalog'i

ham bo'larkan-da deya yelka qisayotganlar... xullas, ko'pchilik to'planib qoldi-da.'

— Yur, tezda dadangning ishxonasiga boraylik, — qo'limdan tortdi pochcham.

Takchi ushlashga to'g'ri keldi. U yoqqa hozir, ayni shu daqiqada shaxsiy mashinada borish xavfli ekan, nomerini yozib olishlari, omborchi bilan shaxsiy aloqasi bormi deya keyinchalik so'roqqa tutishlari ham mumkin ekan. Bu gapni pochcham aytdi. Ko'pni ko'rgan, hushyor odam-da. Hammasini biladi u. Shu paytda bu odamni hamisha yoqtirmay, kamsitib kelganim uchun o'zimdan-o'zim xafa bo'ldim. Harqalay u oilamizning do'sti, mehriboni ekan. Boshimizga tashvish tushishi bilanoq hammadan oldin yetib keldi.

— Rostdan ham qo'lga tushirishdimikan? — taksida ketaturib sekingina so'radim pochchamdan.

— Qo'rqma, — ko'nglimni ko'tardi pochcham, — dadang uncha-munchaga qo'lga tushadigan arslonlardan emas.

— Dadamni arslon deb o'ylaysizmi?

— Shahar savdosida to'rtta arslon bo'lsa, bittasi dadang hisoblanadi.

Bu ta'rifdan o'zimda yo'q mamnun bo'ldim-u, shunday bo'lsa ham:

— Ja oshirib yubordingiz, — deb qo'ydim.

— Ha, Saidjon akamlar chinakam arslon, gapimga ishonaver, Zafarjon. Avvalo, u kishi, hozir aytdim-ku, uncha-munchaga qo'lga tushmaydilar. Mabodo biron ehtiyotsizlik qilib qo'lga tushsalar, qafasda turib ham ancha-munchasini g'ajib tashlaydilar.

— Siz... shunga ishonasizmi?

— Ilgari ko'p urinishgan. Lekin uddasidan chiqa olishmagan.

— Pochcha, siz-chi, siz ham arslonmisiz?

Pochcham yalt etib menga qaradi-yu, g'alati jilmayib, bosh chayqadi. So'ng past ovozda:

— Ularning qarshisida biz shunchaki... sichqonlarmiz. — dedi.

— Juda kamtarsiz-da, pochcha.

Aftidan, pochchamning men bilan gaplashgisi yo'q edi. Javob qaytarmay, kulimsirab qo'ya qoldi.

Bu bazaga ilgari ham ko'p kelganman. Yengil, goho og'ir yuk mashinalari hamisha tirband bo'lardi. Lekin bugun juda kam. Katta temir darvoza yonida besh-o'n odam kuymanishib yuribdi. Ish bilan kelganlarmi yoki shu yerning xizmatchilarimi, bilib bo'lmaydi. Darvoza ham, yonidagi eshikcha ham ichkarisidan berk. Odamlar darvoza tirqishidan hovliga galma-galdan mo'ralab, bosh chayqab qo'yishyapti.

— Tinchlikmi? – so'radi pochcham biriga yaqinlashib.

— Katta bir ajdahoni qo'lga tushirishdi, – deb qo'ydi beli sal bukikroq bir kishi.

— Tekshirish bosibdimi?

— Ha.

— Tumannikimi?

— Shaharniki deyishyapti.

— Direktorni ushlashibdimi?

— Ombor mudirini ushlashibdi. O'ziyam ajdahoning urg'ochisidek ochofat bo'lib ketgan ekan-da.

— Ichkariga kirsam bo'larmikin?

— Siz ham mol olgani kelganladanmi? Sekingina juftakni rostlab qoling, boshqalar ham shunday qilishyapti. Tergovga ilashib qolishdan qo'rqishadi-da. Ekspeditor zoti o'zi shunaqa qo'rqoq bo'ladi.

— Sizlar-chi? Sizlar ham mol olgani kelganlardanmi? – so'roq qilishni davom ettirdi pochcham.

— Remont zavodidanmiz, tushlikka chiquvdik. Shunchaki tomosha qilib turibmiz.

Bukri, boshimni qotirib yubordingiz-ku, degandek qo'l siltab nari ketdi. Pochcham qanday ahvoldaligini bilmayman-u, lekin men arang oyoqda turardim. O'shanda yiqilib tushmaganimga hali-haligacha hayronman.

Og'zi ochiq har zamonda pivo ho'plab qo'yayotgan yigitdan:

— Qanaq qilib qo'lga tushirishibdi o'zi? – deb so'radi pochcham.

— Oralarida sotqin bor ekan.

— Bazadami?

— Ha.

— Tavba, dedi pochcham o'zini yana go'llikka solib. — Bu zamonda hech kimga ishonib bo'lmay qoldi-ya.

— Men ham shuni aytyapman-da, — yigit qultillatib pivoni yutib oldi.

— O'sha sotqin Saidjon akamning ixtiyoridagi omborlardan bittasida hisobchi bo'lib ishlarkan. Organ bilan aloqasi bor ekan xumparning. Lekin Saidjon akamga achinaman. Qo'li ochiq, hotamtoy edi. Bir narsa so'rab kirib, quruq chiqib ketganimni eslay olmayman.

— Ketdik, dedi pochcham qo'limdan tortib, — bu yerda turishdan foyda yo'qqa o'xshaydi.

IV BOB

Kalovlanib qolgan edim. Eng qadrdon, eng mehribon kishingni allaqanday bir bukri ajdarho deb tursa kalovlanmay bo'ladimi? O'sha qadrdon kishing qo'liga kishan urilgan holda, bo'riga duch kelgan quyonchadek dir-dir qaltirab o'tirgan bo'lsa-chi? Bechora dadajonim, ular bilan qanday olishayotgan ekan. Yo'q, ketmayman, gapning poyoniga yetmaguncha hech qayoqqa jilmayman.

— Yur deyapman, — shivirladi pochcham.

— Qo'lingizni oling, — jerkib berdim.

— Bizni yashirinch a suratga olishayotgan bo'lishlari ham mumkin, — pochcham vahimali ohangda shivirladi, — bu odamlarga ham ishonma, oralarida agent bor.

— Dadamni shunday qoldirib-a! — baqirib yuborganimni odamlar yalt etib qaraganlaridan sezib qoldim. Tamom, oshkor bo'ldik. Xo'sh, oshkor bo'lsak nima bo'libdi? Dadamning o'g'liman-ku, begona emasman-ku, nega endi undan ahvol so'rab kelishga haqqim bo'lmas ekan?..

Yugurib borib temir darvozani do'mbira qilib chala boshladim. Qorovul tirqishdan mo'raladi. Tanidim, ilgari ko'p ko'rganman. U ham meni tanidi shekilli, ko'zi to'la vahima:

— Ruxsat yo'q, — deb shivirladi.

— Dadamga nima bo'ldi? — avvalgidan ham qattiqroq ovozda so'radim. — Oching, oldilariga kirmoqchiman. Nega baqrayib turibsiz? Hech bo'lmasa borib men kelganimni ayting. Jon amaki. Axir meni tanib turibsiz-ku!

Qorovul bosh silkib, ma'qul degandek ishora qildi-da, bazaning ichkari tomoniga qarab jadal yurib ketdi. Ikki ko'zim darvoza tirqishida, nafas olgani qo'rqaman. Xayriyat, tezgina qaytdi. Dadam aytibdi: tinchlik emish, vahima ko'tarmasdan tezda uyga qaytishim kerak ekan. Sal noxushlik bo'lganini uydagilarga iloji boricha yotig'i bilan aytishim zarur ekan. Dadamning o'zi kechqurun borarkan. Ko'nglim biroz taskin topgandek bo'ldi. Qiziq, shu daqiqada to'satdan bo'shashib ketdim. Ha-ha, juda yomon bo'shashdim. Qo'l-oyog'imda jon yo'qqa o'xshaydi, ko'zlarim javdiraydi, pochchamni axtaraman. Yo'q, justakni rostlab qolganga o'xshaydi. Baribir, pochcham qo'rqoq-da. Katta ko'chaga qarab yugurdim. Xayriyat ketmagan ekan. Bekatda o'zini panaga olib turgan ekan.

— Nega qochdiz? – nazarimda yana baqirib yubordim shekilli.

Pochcham kaftini labiga bosdi:

— Sekinroq.

— Qorovul amaki bilan gaplashdim, – dedim entikib. — Dadam tashvishlanmanglar, kechqurun uyga boraman, hammasi joyida, debdi.

Pochcham menga o'xshab, e, xayriyat-ey, demadi, jimgina yutinib qo'ydi. Ko'zlari hamon bejo, tashvishli. Shundan bildimki, dadamning hammasi joyida deganiga u uncha ishonmabdi. Uning odati o'zi shunaqa. Ancha-muncha gapga ishonavermaydi. O'zi ham ko'pincha yolg'on gapiradi-da, lekin qiziq, yolg'on gapirayotganini hech kim payqamaydi.

Yana taksi ushladik.

Oyijonimdan xabar olishim kerak. Dadam haqidagi shum xabar, shum xabar emas, haqiqat ekan. Dadamku chidaydi, chidab o'tirgandir. Ilgari ham bunaqa mashmashalarni ko'p ko'rgan. Hammasidan ham eson-omon qutulib chiqib ketgan. Yo'q, dadamdan ko'nglim tinch, qo'rqmasam ham bo'ladi. Bekorga u kishini savdo olamining arsloni deyishmaydi. Arslonning hamlasi zo'r bo'ladi. Eng muhimi, to'rga tushib qolmasa bo'lgani. To'r hamlaning kuchini kesadi. Kinolarda ko'rganman, to'rga tushib qolgan arslon hamla qilolmay qoladi. o'kiradi xolos.

Oyijonimning... yuragi xasta edi, qanday chidayotgan ekan. O'zi umuman juda qo'rqqoq edilar. Chap tomonim bilan yotib qolsam tushimga nuqul melisa kirib, hushtak chalib quvgani-quvgan, derdi. Bunaqa tushlarni oyijonim ko'p ko'rardi. O'shalarning qattiq tikilgan ko'zidan omon saqlagin deb xudoyilar qilardik, gadoylarga sadaqalar berib turardik. Oyijonim saxiy, qo'li ochiq ayol... Hozir qay ahvolda o'tirgan ekan. Tezroq yursa-chi bu mashina, eski arvaga o'xshab buncha qaldiramasa!

— Amaki, tezroq haydang, — deya iltimos qildim taksidan.

Taksist yelkasi osha menga bir nazar tashlab oldi:

— Saksonda ketyapmiz, ukam.

— Spidometringiz buzuqqa o'xshaydi, — dedim yana betoqat bo'lib.

Taksist indamadi. Indamasa indamas. Uning po'ng'illashiga zor emasman. Lekin pochcham-chi? Nega jim, nimalarni o'ylayotgan ekan? Dadam bilan oyijonimga tikilgan baloni daf qilish yo'llarini axtarib o'zicha o'y surib ketyaptimikin? Yoki landovur bo'lmay o'l ikkoving ham, mana senlarni deb kamida 25 so'mdan qoldim, deb o'ylayaptimikan? Bilib bo'lmaydi. Nigohini bir nuqtaga qadagancha yupqa lablarini qimtib jimgina ketyapti.

Yaxshisi oyijonim haqida o'ylayman. Faqat shirin o'ylargina qalbinga tasalli bo'lishi mumkin...

Bobomiz zargar bo'lgan ekan. Men u kishining qanaqaligini bilmayman. Biz tug'ilmasdan u olamdan o'tib ketgan ekan. So'lkavoylar meros qolgan deyishadi. Ularni ham ko'rgan emasman... Oyijonim zargarining qizi bo'lgani uchunmi, chaqaloqligida bobomiz angishvonadek keladigan qozonchada oltin eritayotganida shundoqqina yonginasida yotib, erigan oltin hidini ko'p hidlagani uchunmi, beshikda yotganida emizik o'rniga osib qo'yilgan oltin tangani ko'p so'rgani uchunmi, ishqilib, oltin tanlashda, qalbaki yoki sofligini ajratib berishda, sirg'a yoki uzukning tarkibida necha foiz oltin borligini belgilashda, zargarlarning aytishicha, shahrimizda unga teng keladigani yo'q ekan. Yo hidlab yoki yalab, bor gapni aytib qo'ya qolarkan. Zargarlar yuz martalab sinab ko'rishadi. Biron

marta ham xatosi bo'lmagan ekan. Ehtimol oyijonim o'zining mana shu sehrli bilimdonligi sababli, o'zi ham bilmagan holda, zargar bilan xaridor o'rtasiga tushib qolgandir. Keyin oyijonim boshqalar bilmagan yana bir sirdan, to'g'risi, o'zgalarning aqli yetmagan yana bir haqiqatdan xabardor ekan: ilgari podsholar va xonlarning poytaxti bo'lgan shaharlarda — Qo'qon, Samarqand, Buxoro, Urganchda hozir ham oltin ko'p bo'larkan. O'sha shaharlarda oyijonimning mijozlari bor. Uyoqdan oltin buyoqdan go'zal taqinchoqlar ketadi.

— Lekin shu ishlaringni bas qilsang bo'lardi, — deb dadam goho norozilik bildirib qo'yardi.

— Nega bas qilar ekanman? — hayron bo'lardi oyijonim.

— Axir juda qaltis-da.

— Sizning ishingiz qaltis emasmi?

— Men... nima desam ekan, majburman. Bola-chaqa, ro'zg'or degandek, erkak kishi ko'proq pul topishga majbur. Sen-chi, senga nima yetishmayapti o'zi?

— Sizga-chi, sizga nima yetishmayapti?

— Oyisi!

— Dadasi!

— Menga qara, — deydi gapga no'noq dadam uh tortib, — arqon ustda sakrab o'ynayotgan dorbozlarga o'xshaymiz. Bir kunmas bir kun langar qo'limizdan chiqib ketadi-yu, boshimiz bilan yerga urilib chilparchin bo'lamiz. Mayli, men-ku bu o'yinga aralashib qoldim, endi chiqolmaydiganga o'xshayman. Lekin sen ayolsan, bolalaring bor. Bas qila qol endi, usha qaltis o'yinlaringni.

— Voy-voy, dadajonisi, biram gapga chechan bo'lib ketibsizki, — bo'sh kelmaydi oyim. — Anov kuni, ilon o'ynayotganlarga o'xshaymiz, bir kunmas bir kun qo'limizadan chiqib o'zimizni bo'g'adi, devdingiz. Bir haftagacha tushimga ilonlar kirib uxlay olmoqdim. Endi bo'lsa, darvozga o'xshatasiz, voy asalim-ey, biram hikmatlar to'qishga usta bo'lib ketibsizki. Nima balo, bazangizga borib nuqul kitob o'qiyapsizmi deyman... Qo'rqmang, azizim, dordan yiqilsak ushlab qoladiganlar, ostimizga yumshoq ko'rpalar to'shab, beozorgina tushirib oladiganlar bor.

— Men-ku ehtiyotkorman-a...

— Men sizdan ham ehtiyotkorroqman.

— Lekin, oyisi, iltimos qilaman, mijozlaring uyga kelishmasin. Muomalangni o'sha yoqda qilgin.

— Voy joniganm-ey, biram soddasizki. Nahotki men uyga xaridor olib kelsam. Ular qayerda yashashimni, ismimni ham bilishmaydi. Voy o'zimning vahimachim-ey. Siz bola-chaqangizning baxtu saodatini o'ylab dorbozlik qilayotgan bo'lsangiz, men ehtimol, nabiralarimni deb ilon o'ynatayotgandurman?! Boylik hech qachon teshib chiqmaydi. Uyog'ini surishtirsangiz, baxtu saodatimizning manbai ham mana shu qurib ketmagur boyligimizda. Qani, ayting-chi, pulingiz bo'lmaganda Ataullo muallim bilan sudlashganda yutib chiqarmidingiz? U haq, siz nohaq edingiz. Lekin pulingiz bor edi, ustun keldingiz. Voy, jonginam-ey, juda aqllisizu lekin baribir qishloqiligingizga borasiz-da... Undan ko'ra cho'ziling, oyog'ingizni uqalab qo'yay, o'lardek charchaganga o'xshaysiz... Qurib ketsin o'sha bazangiz ham. Siz ham boshqalarga o'xshab bitta-yarimta univermag sotib olsangiz bo'lmaydimi?

— Univermaglar... qimmat bo'lib ketgan hozir.

— Qanchaga berisharkin?

— Yuz mingdan kamiga bo'lmaydi.

— Olaqolaylik, bir yilda chiqarib olamiz.

— Oyisi-ey, aqllisanu lekin baribir, hisobda adashasan. Univermag — urilish joy, hammaning e'tibori o'shanda bo'ladi. Baza — shahar chekkasida, xilvatda. Ellik, oltmish odamdan boshqasining e'tibori tushmaydi. Tulki qo'lga tushmaslikning o'ttiz ikki usuli bor, shundan eng yaxshisi ko'zga ko'rinmaslik, degan ekan. Men xilvatda ish bitirishni yaxshi ko'raman...

Kamgap, hamma narsani imi-jimida bitiradigan, mahallada eng kamtar kishi deb nom chiqargan, aslida ham xuddi shunday bo'lgan dadam bilan saxiy, saxovatli oyijonim o'rtalarida bo'ladigan bunday suhbatlarni ko'p eshitganman. Goho bir-birlariga ana shunday beozorgina e'tiroz bildirishar, bahslashib ham qolishar, bahslashishi asnosida qalblaridagi vahima asta-sekin tarqab, fikr-o'ylari aslida bir manbadan boshlanib, bir

to'xtamga qarab ketayotgani uchunmi, ko'pincha yelka silash yoki oyoq uqalash bilan tugar edi.

Ammo Akbar akam oyijonim bilan ham, dadam bilan ham hech kelisholmaydi. Uyog'ini surishtirsangiz, mening ham fikrimga hech qo'shilgan emas. Hamisha bir narsadan nafratlangandek burnini jiyirgani jiyirgan. Oyijonim to'g'ri aytadi: yog' ichidagi buyrak u, qo'shilib ketolmaydi. Oyim biron yoqdan kelishi bilan ayvonda yoki gulzor chekkasida o'tirgan akamning yoniga borib peshonasidan o'pmoqchi bo'lsa:

– Nari turing, – deya jerkib beradi uni.

– Voy, o'g'ilginam-ey, – deydi oyijonim norozi bo'lib, – seniyam xursand bo'lib kutib olganingni bir ko'rsam edi.

– Sizniyam rost gapirganingizni men ham bir ko'rsam edi, – zaharxanda bir ohangda deydi akam. – Doim yolg'on gapirganingiz gapirgan.

– Asalim-ey, men qachon yolg'on gapiribman?

– Zargardan bir yuzu yigirma so'mga baldoq olasiz-da, xaridorga uch yuzga pullaysiz. Meni sezmaydi deysizmi, hammasini bilaman. Avrab xaridorning boshini aylantirasiz, beshta bolam bor, oltini sof bo'lmasa buyurmasin, deb qasam ichasiz. Bilaman, hammasini bilaman.

– Bolaginam-ey, axir bularni sen uchun, ukalaring uchun qilaman.

– Bizni xaromxo'r qilmoqchi ekansiz-da!

– O'g'lim!

– Oyijon, qo'ying bu gaplarni. Hozir mendan jirkanib turibsiz-ku, yana o'g'lim deysiz, yana yolg'on gapiryapsiz.

– Baribir Ataullo muallimning ta'siridan qutulolmayapsan, asalim. Bu gaplarni o'sha go'ringda to'ng'iz qopgur o'rgatgan. Bizga haromxo'r deb laqab qo'ygan ham o'sha. Dadangga aytaman, tilingga chipqon chiqqurni mahalladan ko'chirtirib yuboradi.

– Kimni ko'chiradi?

– O'sha miyangni zaxarlayotganni-da.

– Bir marta qamatib ko'ngillaring joyiga tushmabdi-da?

– Axir u seni tinch qo'ymayapti-ku. Sen orqali bizni ham oromimizni buzyapti. He kitob jinnisi bo'lmay ketlaring. Dadang kitobdagi hayot ko'chaga to'g'ri kelmaydi, deb necha

bor aytdi. Kitob yozganlar ham pul uchun yozadi. Pul uchun bo'lgandan keyin miyasiga nima kelsa bitaveradi-da. Yig'ishtir o'sha kitoblaringni. Undan ko'ra yur, shaharga olib boraman, morojniyxo'rlik qilib kelamiz, yozilasan...

- Oyi, siz bilan hech qayoqqa bormayman.
- O'g'ilginam, dilbandim, nega meni buncha qiynaysan, nega?
- Chayqovchilikni tashlang.
- Men chayqovchimanmi?
- Kimsiz bo'lmasa?
- Hojatbarorman.
- Tekingami, jamoatchilik asosidami?
- O'g'lim, mayli vaqti kelib tushunarsan. O'shanda kechirib

yuborarsan. Ehtimol, xato yo'lga kirgandirman, adashgandirman. Lekin nima qilsam sen uchun, ukalaring uchun qilyapman. Zamon shafqatsiz bo'lib ketyapti, it egasiga boqmaydi. Mendan keyin xoru zor bo'lmanglar, deyman-da. Mayli asalim, mayli, kel endi, yarashaylik. Peshonangdan o'pay...

V BOB

Tuman militsiya bo'limida xona ko'p ekan. Har xonaga kirib oyijonimni surishtirishdan oldin navbatchi militsionerdan ruxsat olish jonga tegib ketdi. Aslidā afti xuddi cho'yandan quyulgandek sovuq navbatchi amaki Yoqut Karimovani olib kelishdi-yu, yana olib chiqib ketishdi, deb qo'ya qolsa bo'lardiku. Unday qilmadi. Tavba, odam bolasining ham muomalasi shunaqa rasmiy, shunaqa sovuq bo'ladimi!

Ha, oyijonim bu yerda bo'пти, uch soatcha ushlab o'tirgach, militsiya xodimlari qurshovida qayoqqadir olib ketishibdi. Qayoqqaligini hech kim bilmaydi. Ehtimol bilishar, lekin aytishmadi. Yelka qisishadi, xolos. Bular-ku militsiyaning sirini oshkor qilishdan qo'rqib yelka qisishayotgandir. Xo'p mayli, lekin pochcham-chi, nega u o'zini chekkaga tortadi? Idoraning orqasiga o'tib, muzqaymoq yeyish bahonasida bekinib o'tirishini qarang. «Sen kirib chiq, haqqing bor. Mendan nega oltinpurushlarga aralashib yuribsan, deb shubha qilishadi...» deyishini qarang, qo'rqqoqlik ham evi bilan-da!

Pochcham muzqaymoq yuqi labi va qo'llarini chit ro'molchasiga artayotib:

— Opamni bu yerga olib kelganlari... rostmikin? — deb so'radi.

— Jinoyat qidiruv bo'limiga keltirishgan ekan, — dedim yig'lamsirab.

— Aniqmi? — pochcham boyadan buyon qo'rqib turgan bo'lsa, endi dahshatga tushdi. Rangi quv oqarib, kipriklari pipirab ketdi. — Kimdan bilding? .

— Bitta opa aytdi.

— O'sha opa shu yerning xodimimikan?

— Ha, pogonida uchta xira yulduz ham bor

— Opam... hozir qayerda ekan?

— Olib chiqib ketishibdi.

— Ukam Zafarbek, sen o'zingni qo'lga ol, — pochcham negadir shivirlab tez-tez gapira boshladi, — xudo xohlasa, hech narsa bo'lmaydi. Opamning kattalar bilan aloqasi zo'r... Men boray, o'shalarni ogohlantiray. Qo'rqma, hamisha yeb kelishgan. Yeb kelishgandan keyin himoya ham qilinadi-da. O'zlari yeydigan taomni o'zlari qo'riqlamasa bo'lmaydi.

Pochcham haligi muzqaymoq yuqi ro'molchasi bilan terlab turgan bo'ynini arta-arta bekatga qarab yurib ketdi. Qo'rqqoq, hecham kattalarga xabar bergani oshiqayotgani yo'q. Oyijonim ne mashaqqatlar bilan topgan tilla tangalardan qanchasini sotib olgan edi, o'shalarni berkitgani chopyapti u. Nega endi oyijonimning singlisi Barno xolam kelib-kelib shu qo'rqqoqa tekkan ekan?

— Men nima qilay? — deb baqirdim orqasidan. Pochcham yelkasi osha qarab qo'l siltadi:

— Uylaringga yugur.

— Taksiga pulim yo'q-ku?

— Nasiyaga ketsa ham bo'ladi.

Xasis, sen-hali shoshmay turgin, dadam eson-omon qutulib olsin, ta'ziringni shunday beraylikki! Taksi oldim, haydovchiga bor gapni aytdim. Boshimizga shunaqa tashvish tushib qoldi dedim. Aytib turib yig'lab yubordim. Qattiq yig'ladim. Keksagina kishi ekan.

—Hammasi xudoning irodasi bilan, — dedi-yu, nazarimda mashinani joyidan uchirib yuborgandek bo'ldi.

Ko'cha eshigimiz oldida tumonat odam, forma kiygan militsiya xodimlari ham borga o'xshaydi. Nariroqda yoniga qizil chiziq tortilgan ikkita jiguli ham turibdi. Qo'ni-qo'shnilar, begonalar...

— Oyijon! — to'rt hatlab borib bag'riga otildim. Badani misdek qizigan, yuragi dukillab urayotgani shundoq eshitilib turibdi.

— Yig'lama, — dedi oyijonim o'ng qo'li bilan boshim aralash yelkamni silab. — O'zingni qo'lga ol, toylog'im.

Oyijonim meni ohista chetga itarib, qarshisida turgan militsiya xodimiga:

— Bolalarimning ham yuragini yorib yubordilaring, — dedi beparvogina bir ohangda. Qiziq, oyijonimning yuragi dahshat bilan uryapti-yu, vujudi to'la hayajon-u, ammo ko'rinishi osoyishta edi.

— Kalitni bering deyapman, — do'q aralash dedi kimdir. Ovoz chiqqan tomonga qaradim. Kapitan ekan — pogonidagi yulduzi to'rtta. Bo'yi behad baland, voleybolchilarnikiga o'xshaydi. Kallasi katta, yuzi to'rtburchak, ko'zlari chuqur botgan, peshonasi keng va yana moy surtilgandek yiltiroq. Odam bolasining qiyofasi ham shunaqa vahimali bo'ladimi, degan fikr o'tdi boshimdan.

— Kalit menda yo'q, — dedi oyim negadir kulimsirab.

— Ichkarida odam borga o'xshaydi, — dedi kapitan, — ayting, ochishsin.

— Kalit menda yo'q deyapman.

— Darvozani buzamiz bo'lmasa.

— Buza qoling, — shunday deb oyijonim oyog'i toldi shekilli, darvozaxona yonidagi supachaga o'tirib oldi.

Kapitan darvozani jahl bilan taqillata boshladi. Uzoq taqillatdi, kim bor, deb baqirib ham ko'rdi, javob qaytmadi. Akam ukam bilan singlimni bag'riga olib, vahima ichida jimgina o'tirgan bo'lishi ham mumkin. Ochma, akajon, ochma! Ochsang, tintuv boshlanib, uyimiz ostin-ustun bo'ladi.

Odamlar yog'ilib kela boshladi. Hangomatalablar, achinganlar pichirlab nimalarnidir gaplashib ham turishibdi. Sudyaning xotini ko'rindi. Oti — Qozi xola. Ehtimol, boshqa

ismi bordir. Lekin hamma uni shunday deb chaqiradi. Qozi xola oyijonim bilan tengdosh, yaqin dugonasi. Shiringina davralari ham bor, gap o'ynashgan. Qozi xola odamlarni yorib o'tib oyijonimni qo'lidan tortib turg'azdi. Ko'ksiga bosib iliqqina ko'rishdi. Yuzlaridan o'pdi. Negadir o'pkam to'lib, ko'zimdan yosh chiqib ketay dedi. Xayriyat, yolg'iz emas ekanmiz, tarafimizni oladiganlar ham bor ekan.

— Nima gap o'zi, dugonajon? — so'radi Qozi qolam.

— Ko'rmaysizmi, tuhmatga qolib o'tiribman, — oyijonimning ovozi endi titrab ketdi.

— Militsiyaning odati o'zi shunaqa, do'ppini ol desa, bosh kesishadi,— ovozi balandlatib dedi Qozi xola. — Kasalmand ayolni shunaqa qiynaysizlarmi, uyat-e!

— Opajon, iloji bo'lsa sal nariroq turib gaplashsangiz, — kapitan andak dag'dag'a qilgan bo'ldi.

— Men bilan ishingiz bo'lmasin, — dedi qoshlarini g'alati kerib Qozi xolam.

— Hozircha yaqinlashishga haqqingiz yo'q deyapman.

— Bekorlarni aytibsiz, yulduzim ko'p deb do'q urishini qarang-a,— bo'sh kelmadi xolam, — siz militsiya bo'lsangiz, men katta sudya Muhamedovning xotini bo'laman.

Kapitan yana baland keldi:

— Bosh prokurorning xotini bo'lsangiz ham bizga xalaqit bermang.

Qozi xola shu gapga ham munosib javob aytishi mumkin edi-yu, lekin shu payt o'rta to'planganlarni yorib mahallamizning raisi Qosimjon aka kirib keldi, hamma o'girilib o'shanga qaradi. Aftidan, men kelmasimdan oldin unga odam yuborishganga o'xshaydi. Kelgani yaxshi bo'ldi. Obro'yi baland, institutda dekan, oilamizning qadrdoni. Xotini oyijonim bilan gap o'ynagan. Ularga ham oyim uncha-muncha taqinchoqlar, tilla tangalar olib bergan.

Kapitan raisga nima maqsadda kelganlarini, u kishini, ya'ni mahalliy hukumatning el saylab qo'ygan vakilini ne vajdan yo'qlaganlarini odobli, nazokatli bir ohangda, hatto ishonsangiz, xuddi xijolat bo'layotgandek, xiyol kulimsirab tushuntirgach:

— Nachora, — deb ikki qo'lini ikki tomonga yozdi, — vazifamiz shunaqa bo'lgandan keyin.

— Demak, tintuvchilar ekansizlar-da?— so'radi raisimiz.

— Boshqa ilojimiz yo'q. Qonun talablariga ko'ra...

— Mening ishtirokim shartmi? Prokurordan sanksiya olinganmi?

— Marhamat, — kapitan qo'ltig'iga qisib turgan papkasini ochib, bir parcha qog'oz olib ko'rsatdi. Qog'oz raisning qo'lida uzoq turib qoldi. Bir o'qiydi, bir kapitanga, bir oyimga qaraydi, yana o'qiydi.

— Darvozani ochishga yordam bersangiz, — iltimos qildi kapitan.

— Menmi? — hayron bo'ldi rais, — darvoza meniki emas-ku.

— Ha egasi siz emassiz. Lekin Yoqut Karimova qonunga zid borib qarshilik ko'rsatyapti. Oqibati xunuk bo'lishini opamiz tushunmayapti shekilli. Qaysarlik jinoyatni yengillashtirmaydi...

Xuddi shu asnoda xiyonat yuz berdi. Darvozaxonada shundoqqina eshik yonida singlim: «Oyijon, keldingizmi, akamni qarang, eshikni ochtirmayapti, deb dodlab qolsa bo'ladimi!

Oyijonim darvozaga yaqinlashib qaltiroq ovozda, “nega tentaklik qilasan, ocha qol”, deb buyurdi. Buyurdimi, iltimos qildimi, har qalay shunday dedi-da. Men bu voqealarni ipidan ignasigacha erinmay hikoya qilganimdan hayron bo'layotgandirsiz. Yo'q, hayron bo'lmang. Bundan ko'ra o'n chandon dahshatli, qalbingizni vayron qilib, borliq dunyongizni ostin-ustun qilib yuboradigan voqealar, garchi, ko'p sodir bo'lgan va hammasiga o'zim guvoh, goho ishtirokchisi bo'lsam-da, qiziq, birinchi kungi kechinmalarim xotiramga negadir juda qattiq o'rnashib qolgan. Keyingilari sodir bo'lganda loqaydmidim, etim o'lib qolganmidi, uncha qattiq hayajonlanmaganman. Lekin buni o'zining butun dahshati bilan hali-haligacha ko'z ungimda turibdi. Ko'pincha tushlarimga ham kirib chiqadi. Oyijonimning vahima to'la ko'zlarini olib qochishi, ukalarimning mungli nigohi, achingan, goho ich-ichidan quvonayotgan odamlarning tund yuzlaridagi

ajabtovur ifodalar... Darvoza ochilishini poylab turgan odamlarning shivir-shiviri hali-haligacha quloqlarim ostida jaranglab turibdi.

— Nima bo'пти o'zi?

— Yoqutxon qo'lga tushibdi.

— Tilla bilan deyishadimi?

— Erini ham ushlashgan emish.

— Baribir chiqib ketishadi.

— Bularda pul ko'p. Militsiya kambag'alni qamaydi. Puli ko'pdan qo'rqishadi.

— Lekin qo'li ochiq odamlar edi-da.

— Sadaqa ulashuvchilar desangiz-chi.

— To'g'ri aytasiz, mahallaning og'zini yopish uchun hayru xudoyilar ham qilib turishardi.

Oyijonim sha'niga aytilayotgan gaplar qulog'imga kirardi-yu, ta'siri yo'qdek edi. Boshqa paytda «Sadaqa ulashuvchilar» deganlarini eshitsam yoqasidan olgan bo'lardim. Hozir butun fikru xayolim darvoza ochilgandan keyin yuz berishi kerak bo'lgan dahshatli voqealarda. Tintuv... U qanaqa bo'ladi o'zi, nimani axtarisharkin?

Darvozaxonaga odamlar yopirilib kirayotgandi, kapitan, militsiya boshlig'i tasdiqlab bergan ro'yxatdagi kishilardan boshqasiga ruxsat yo'q, dedi. Mayli, mahalla raisi kira qolsin, dedi qo'l siltab. Qozi xolam to'polon ko'tardi. Sudya Muhamedovning xotiniman, jensovet a'zosiman, deb hech blriga gap bermay, yelkasi bilan itarib ichkariga o'tib oldi. Xolamning fe'lini yaxshi bilaman. Oyijonim boshiga tushgan tashvishni yengillatish uchun sur-sur qilayotgani yo'q. Tintuv paytida boyliklari oshkor bo'ladi, ana shularni bilib olamanu mahalla xotinlariga maqtanaman, deb shunday qilyapti u.

Darvozaxona ostidayoq ukam bilan singlim chopqillab kelishib oyijonimning bag'riga otilishdi. Biri oldidan, boshqasi orqasidan achomlab olgan. Oyijonim kulimsirab turibdi-yu, lekin ko'zlarida yosh qalqillaydi. Ukalarimning ko'ziga qarashga botinolmayman. Dunyoda qancha g'amginlik, qancha vahima bo'lsa hammasi shu ko'zlarga joylashib olganga o'xshaydi. Hiqillab yig'lashyapti. uh tortishyapti.

— Hech gap yo'q, qizginam. — dedi hamon oyijonim kulimsirab.

— Oyijon, — dedi singlim o'zini tutolmay.

Qani endi qo'limdan kelsa-yu, dunyodagi jami boylikni sarflab bo'lsa ham oyim bilan dadamga tikilib kelgan baloni daf qilib, singlim bilan ukamning ko'zlaridagi tubsiz g'amni, dahshatli vahimani sidirib olsam yoki shaharning bosh prokurori bo'lib qolsam-u, kirib kelayotgan tintuvchilarni orqalariga qaytarib yuborsam, degan gaplarni ham o'yladim.

— Hoy, eshityapsanmi? — degandek bo'ldi oyim. Cho'chib tushib oyimga qaradim. — Domovoy bilan uyning planini so'rashyapti.

Tintuv boshlandi. Hasaddanmi, havasdanmi odamlarning ko'zlari charoqlayapti. Bosh chayqashadi, iljayishadi. Vakillardan biri qari. Ustidagi kiyimi allaqachon modadan qolib, yuvilaverganidan nuri ketib qolgan. Ehtimol, muallim bo'lgandir. Muallimlar nafaqaga chiqqanda mana shunaqa modadan qolgan kiyimlarini kiyib yurishadi... Lekin bu odamning qarashlari yumshoq, nigohida achinish bordek, xomush bo'lib o'tirgan oyijonimga tez-tez ko'z tashlab olyapti... Mebeldan tortib kumush qoshiqqacha, gilamdan tortib tukli sochiqqacha, zargar bobomdan qolgan mis lagandan tortib, yigirma yil oldin sotib olganimiz kitobgacha hamma-hammasi ro'yxatga tushyapti, dadamning xonasidan topilgan o'n yetti ming pul, oyijonimning shkafidan olingan yigirma ming so'mlik zayom, tilla taqinchoqlar ro'yxatning o'n yettinchi sahifasiga yozildi. Qiziq, har sahifa to'lgan-da oxirrog'iga xonadon egasi imzo chekishi kerak ekan...

Nega oyijonimni qiynashadi, nega? Axir qo'llari qaltirab, yuragi zirqirab ketayotganini ko'rib turishibdi-ku. Ana, pristup ham boshlandi shekilli, rangi dokadek oqarib, nafas olishi qiyinlashib qoldi. Tomizg'i dori iching emish, sening maslahatingsiz ham bilamiz uni. Bechora oyijonim! Mahallamiz raisidan xafa bo'lib ketdim. Azaga kelgandek tumshayib o'tirishini qarang. Hech narsaga aralashmaydi. Ayvonda o'tirgancha ketma-ket sigaret chekyapti. Qaytaga hammayoqni tutunga to'ldirib yuborgani qoldi. Hozir xolamning chiqqani

yaxshi bo'пти. Oyijonimga dalda beryapti. Tomizg'i dorini ham o'sha ichirdi. Qo'rqmang, o'rtoqjon, Muhamedov hammasining ta'zirini berib qo'yadi, deb shivirlaganini eshitdim.

Oyijonimning kumush qutichasidagi taqinchoqlarga navbat kelganda Qozi xolam shartta o'rnidan turib kapitanning qo'lidan tortib oldi. «Qaysi ayolda taqinchoq yo'q deb o'ylaysan, onangda yo'qmi, xotiningda-chi? Borib singlingni bir kuzatgin, nahotki, qulog'ida sirg'ayu bo'ynida marvarid yo'q bo'lsa. Taqinchoqsiz, zebi-ziynatsiz ayol ayol bo'ptimi? Hammang go'zallikka intilasan. Axir bu qurmag'ur taqinchoqlar ayolning husniga husn qo'shadi, huzurini senlar ko'rasan... Muhamedovga telefon qil, ruxsat bersa ana undan keyin ro'yxatingga kiritasan», degan gaplarni ham aytdi.

— Qutichani bering! — andak siyosat bilan dedi kapitan.

— Do'q urma menga, — bo'sh kelmadi Qozi xolam. — Do'qingni borib bo'yni to'la marvarid xotiningga qilasan. Oyimchangni yaxshi taniyman, oyog'idan boshigacha tilla. Har taqinchoqlar, uncha-muncha odamning tushiga ham kirmaydi. Barini poraga olgansan. Menga unaqa do'q urma, sharmandangni chiqaraman.

— Ustingizdan hoziroq oblsudga arz qilaman! — yer tepindi kapitan.

— Voy-voy, do'qini qaranglar, arz qilsang, meni emas, o'zingni fosh qilasan-ku. Odilovlar ishini imi-jimida yopib yuborganingni Muhamedov gapirib bergan. Nega uni qamoqdan chiqarib yubording?..

Baribir qutichani olisholmadi. Ichida nima bor, aniq bilmayman. Ehtimol liq to'la tilladir. Ehtimol, bir hovuch sadaf tugmadan boshqa hech narsa yo'qdir. Lekin olisholmadi. Yaxshi bo'ldi. Oyijonim kulimsiraganicha jim turardi. Ko'zlari charoqlaganini, yuzlarida nur yonganini ko'rdim.

Ammo akamga jabr bo'ldi, aravachasini choptirib goh hovlining u chekkasiga, goh bu chekkasiga boradi. Qo'lidagi hassachasini jahl bilan sindirgudek qilib yerga uradi. O'sha daqiqalarda akajonimning ohunikidek qop-qora ko'zlarida ko'rganim anduh, ta'riflab bo'lmaydigan darajadagi g'ussa.

vahima aralash achinish hamon yodimda. Akam tik turgancha yonayotgandek edi.

Tintuv tugadi. Oxirgi sahifaga xonadon nomidan yana o'zim imzo chekdim. Oyijonim xushi uchib ketgandek karaxt bir ahvolda o'tirardi. Endi bu dahshatli harakatlar tugagandir, deb turgan edik, yo'q, hali bor ekan. Kapitan qora chamadon ko'tarib kirgandek bo'luvdi, qappaygancha ayvonda turuvdi, ichida sapyorlarning mina qidiradiganiga o'xshash apparat bor ekan.

Oltin qidira boshladilar. Ishni darvozaxonadan boshlashdi. Uchovlari yonma-yon turib olishgan. Tavba, xuddi topiladigan oltinni bittasi olib, boshqasi quruq qolayotgandek. Qiziq, shu paytda men g'alati-g'alati o'ylarni o'ylay boshladim. Egningizdagi yap-yangi kiyimingizni birov olib qo'ymoqchi bo'lsa, lazzatli taomni ochiqib yeb turganingizda ustiga axlat tashlab yuborishsa, chanqab ichayotgan suvingizni kimdir qo'lingizdan tortib olsa qanaqa ahvolga tushasiz. Qahr-g'azab kuchayadi. Meni ham xuddi shunga o'xshash tuyg'u qamrab oldi. Borib hammalarini kaltaklagim, bo'g'ib tashlagim kelyapti. Oltin qidiradigan apparat ishga tushishi bilan oyim yana taraddudlanib qoldi. Bezgak tutgandek dag'-dag' qaltirashga tushdi.

— Akangni ko'chaga olib chiqqin, — iltimos qildi mendan.

— Kerak emas, — mendan oldin javob qaytardi qaysar akam, — jim bo'ling endi, menga desa o't qo'yib ketishsin. Mana, niyatingizga yetdingiz. Chaqiring endi o'sha himoyachilaringizni... Bilardim shunaqa bo'lishini.

— Qizishma, o'g'lim, — oyim o'rnidan turib arang qadam tashlab akamning yoniga bordi, — iltimos qilaman, shirinim, bir nafas toza havo olib kelgin. Axir har kuni chiqarding-ku, chiqadigan vaqting ham bo'ldi-ku.

— Nari turing deyaipman!

— Bo'lmasa zo'rlab olib chiqaman. Huv seni... Bola emas to'ng'iz tuqqan ekanman.

Oyijonim yig'lab, aravachani darvoza tomon o'zi itarib deyarli choptirib keta boshladi. Qiziq, voqea yuz berdi. Shu qiziq voqea dahshatga to'laligini hali xech birimiz sezganimiz

yo'q edi. Kapitan qo'lidagi iskovichini cho'zgancha arava ortidan yugurgilab kela boshladi-da, darvozaxonaga yetganda:

— Tuxtang, aravada metall bor! — deya qichqirib yubordi. Hammamiz o'sha tomonga yugurdik.

— Voy, sho'rim, — o'h tortdi bechora oyijonim. So'ng aravachaning orqa suyanchig'iga boshini qo'ydi-yu. shilq etib yiqilib tushdi.

VI BOB

Qiziq bo'ldi-ku.

Yo'q, dahshat-ku bu.

Majruh akam ertaklardagi ajdahoga o'xshab xazinani bosib o'tirgan ekan. Hamma hangu mang bo'lib qoldi.

Akamning oq alyuminli aravachasini tanish ustaga yasatganmiz. O'n olti yoshga to'lgan kuni oyijonim sovg'a qilgan. Demak, o'rindiqning orqa suyanchig'iga, ikki yonidagi qo'l tashlab rohatlanadigan joylariga, alyuminlar orasiga tilla tangalar berkitilgan ekan. Oyim ko'p sirlarini mendan yashirmasdi. Dilimiz, fikrimiz, kelajakdagi orzularimiz bir bo'lgani uchunmi yoki oilaning ishga yaroqli to'ng'ichi bo'lganim sabablimi, ishqilib, oyijonim hatto dadamdan berkitgan sirlarini ham menga aytardi. Lekin, bu tilla tangalar...

Akamni yerga o'tqazib qo'yishgan. U hayrat va vahimadan bamisoli och ilonga duch kelgan baqadek qotib qolgan. Singlimning ko'zidan mo'lt-mo'lt yosh oqyapti. Qozi xolam chinakamiga dovdirab qoldi. Bir necha bor talpinib tangalarni ushlab ko'rmoqchi bo'luvdi, yo'q, kapitan yo'l bermadi. Biron taqinchoq formasiga kirmagan tilla davlat mulki deb e'lon qilingan ekan. Uni saqlagan, vositachilik qilib qo'ldan qo'lga o'tkazishga yordamlashgan, saqlab bergan har qanday kishi O'zbekiston jinoyat kodeksining qaysi bir moddasi bilan javobgarlikka tortilar emish. Kapitan bu gaplarni ovozini balandlatib aytdi. Qozi xolamni nazarda tutdimi, yerda anqayib o'tirgan akamni ogohlantirmoqchi bo'ldimi — harqalay, ovozi to'la g'azab, tahdid edi uning. Qiziq, bir nafas oldin bu sarg'ayib turgan tangalar boyligimiz edi. Endi ular jinoyatga aylandi.

Akam hamon karaxt bir ahvolda, hali aytganimdek, baqadek qotib turibdi. Uzun kipriklari pirpiraydi, qora ko'zlari to'la yosh... Yo'q, u bechora, bu tillalardan mutlaqo xabarsiz. Dadam bilan oyim bizning baxtu saodatimiz uchun boylik to'plashlaridan u norozi, tish-tirnog'i bilan qarshi. Shu xususda urishmagan kunlari, arazsiz ovqat yegan paytlarini eslolmayman. Lekin, qanday bo'lganda ham, hozir, shu daqiqada oyijonimning taqdiri hal bo'lyapti-ku, gapirsa-chi, buncha bag'ri toshlik qilmasa!

— Jon bolam, bir narsa degin! Akam boshini ilkis ko'tarib:

— Nima diy axir? — deb qo'rs ohangda so'radi.

— Tangalar meniki degin.

Yo'q, u boshini battarroq solintirib, miq etmay turaverdi...

Tintuv qorong'u tushguncha davom etdi. «Iskovuch» apparati suqilmagan birona teshik, birona kavak qolmadi. Bobom solib bergan uyning poydevori orasida temir truba qolib ketgan ekan. O'shaniyam ochib ko'rishdi. Boshqa tilla topilmadi. G'ira-shira paytida oltin tangalar-u, buzilgan aravachani o'zlari bilan olib jo'nab ketishdi. Nimaniki olishgan bo'lsa, besh kishining imzosi bilan tilxat qoldirishdi, pullaru zayomlar ham ketdi...

— Tez yordam chaqiringlar, — dedi oyim biz ayvonga to'shab bergan o'ringa cho'zilib. — G'alati bo'lib ketyapman... Ko'zing mo'ltiramay o'lgur, o'z bolam-a, bir og'iz so'zini ayadi-ya... Ko'cha eshikni bekitinglar, hech kim kirmasin. Dugonajon, siz ketmang, yonimda bo'ling, Mazam qochyapti.

Akamning qilig'i hammamizni birdan g'azabga keltirdi. Urishib, achchiq-achchiq gapiray deb yoniga bordim. Hamon baqadek baqrayib o'tirardi. Ko'ziga ko'zim tushdi-yu, qo'rqib ketdim. Dunyoda qancha mung, qancha g'ussa bo'lsa hammasi uning qora ko'zlariga to'plangandek, piq-piq yig'layapti. Alamdanmi, tasodifdanmi, bilmayman, xo'rsinib-xo'rsinib yig'lamoqda. Achindim, achinmay bo'ladimi? Axir u majruh-ku, yarim jon-ku gul bargidek nozik qalbi iztirobni ko'tara olmaydi-ku. Opichlab yotoqxonasiga olib kirdim. Ko'nglini ko'taradigan, yupataadigan biron so'z aytgim keldi.

— Suv ochib beraymi? — deb so'radim, javob qaytmadi.

— Qorning ham ochgandir?

Yana jim.

— Oyog'ingni uqalab qo'yaymi?

Yotgan o'rnida boshini teskari o'girib oldi. Yana yig'layotganini yelkasi uchib-uchib qo'yayotganidan sezib turibman. Negadir shu akamning yig'isiga hecham chiday olmayman. O'zi-ku diydam qattiq, ko'pincha rahmsiz, beshafqat hamman, lekin uning yig'isiga toqat qilolmayman.

— Axir kunbo'yi och yotibsan.

— Yo'qol, yo'qol deyapman! Oltinfurushlar, o'g'rilar, poraxo'rlar, daf bo'l hammang.

Boshqa ilojim qolmadi, chiqib ketdim. Endi uni yupatib bo'psiz. O'zi shunaqa tutqanog'i bor, xuruji ketguncha gap ta'sir qilmaydi.

Ko'cha eshik taqilladi. Ehtiyot bo'lib ochdim. «Tez yordam» ekan. Bosh vrachning o'zi kelibdi. Bu opa ham oilamizning qadrdoni. Qachon chaqirsak o'zi keladi. Oyijonimning qo'li ochiq emasmi, ishqilib quruq jo'natmaymiz. Bundan tashqari bu opamizning taqinchoqlari ham oyijonimning qo'lidan o'tgan.

— Voy-bo'y, Yoqutxon opa, nima bo'ldi, bo'ron turdimi, — oyijonimga erkalanib yaqinlashdi do'xtir opam, — hammayoq ag'dar-to'ntar bo'lib ketibdi-ku?

Uzoq tekshirdi. Jiddiy kasal yo'q ekan. Asabiylikdan emish. Ukol qildi. Qimirlamay yotsa yarim soatda o'tib ketar emish.

— Militsiya shunday baobro' xonadonni nega bezovta qilarkan? — so'radi oxirida.

— Tillo qidirishdi, — axborot berdi Qozi xolam.

— Voy o'lmasam, ishqilib topisha olmadimi?

— Singiljon-ey, bir narsaning isini bilishmasa kelisharmidi?

— Topishdimi?

— Arzimagan oltin tangalar.

Doktor opa negadir bilagidagi yuqori sifatli oltin bilaguzugini shoshilib chiqarib, gap orasida sumkachasiga joylay boshladi. Oyijonim olib bergan-da uni, o'shandan qo'rqdi shekilli.

— Iloji boricha uxlashga harakat qiling, — doktor opaning oxirgi so'zi shu bo'ldi.

Darvozani yana berkitdik. Telefon yonida o'tirgan Zufar ukamni chaqirib, uy yig'ishtirishga tutindik. Qaytib chiqsam xiyla o'ziga kelib qolgan oyijonim Qozi xolam bilan ohista-ohista suhbatlashayotgan ekan.

Kumush quticha o'rtalarida. Ichi to'la oltin albatta. Ikkovlarining ko'zi o'shanda.

— Yoqutxon, qiz o'rtog'imisiz. Rost gapni men aytmamam, kim aytadi, — bosqlik bilan dedi Qozi xolam.

— Tushunib turibman, — xo'rsindi oyijonim.

— Buncha oltinni uyda saqlash... — Qozi xolam kumush qutichani nariroq surib qo'ydi, — mayli, taqinchoq ham bo'la qolsin. Taqinchoqqa hukumat ruxsat ham bergan bo'la qolsin. Hay-hay, shuncha oltinni uyda saqlash... Muhamedovning nomini aytib militsiyani qo'lidan tortib oldim. Bo'lmasam-chi, boshingiz naqd balolarga qolardi-ya. O'sha sho'ring qurg'ur kapitanga ham javr bo'ldi. Ko'rasiz, ertaga uni nega taqinchoqlarni ro'yxatga kiritmading, deb boplab jazolashadi. Kelganlardan bittasi chaqimchilik qilmaydi deb o'ylaysizmi? Voy dugonajon, Muhamedov akangiz biram gaplarni aytib beradiki, yuragingizga vahima tushadi-ya. Tezroq berkiting bu falokatni...

— Qayoqqa ham berkitardim? — beholgina dedi oyijonim.

— Hamma gap shunda-da, Yoqutxon. Hozirgi zamonda hech kimga ishonib bo'lmaydi. Ayniqsa, mana bu zormanda aralashganda aka-uka bir-birining ko'ziga cho'p suqqamini ko'rganmiz.

— Ishonarli odamim ham yuq.

— Ishonsangiz, mayli, dugonajon, biznikiga bekitib qo'ya qoling. Har qalay Muhamedov bor uyga har kim ham yurak yutib bostirib kirolmaydi. Yana o'zingiz bilasiz, menga baribir. Sizga achinganimdan aytyapman... Akangizning uylari ham, hoynahoy nazoratga olingandir. Uyoqqa olib borsangiz... yana o'zingiz bilasiz.

Oyim naq kipriklarini pipiratib jim qoldi. O'y surib ketdi. Shuncha boylilikni, bir umr yiqqan xazinasini duch kelgan odamga ishonib bo'larmikin? Yo'q, bermagani yaxshi. Agar ishonsa, uni o'zim tinchitaman.

Qozi xolam qo'lini to'shakka tirab-sekin o'rnidan tura boshladi:

— Endi men boray.

Oyijonim chuqur xo'rsindi. Qozi xolam xuddi orqasidan chaqirib qolishlarini kutayotgandek istamaygina qadam tashlab darvoza tomonga yo'naldi.

— Ibodxon! – dedi oyijonimga bir to'lg'anib.

— Nima deysiz? – dedi Qozi xolam orqasiga o'girilib, jilmayib.

— Qayting, muncha shoshmasangiz.

— Dugonaginam-ey, qaytmay-chi, qaytaman-da. Sizni shu ahvolda qoldirib qayoqqa ham borardim.

Oyim qutichani Qozi xolamga topshirishga qaror qilgan ekan. Ona-bola ichkari kirdik. Dorixonalarda ishlatiladigan ixcham tarozimiz bor, o'shanda taqinchoqlarni birma-bir tortib ro'yxat qarshisiga, juda aniq bo'lmasa ham narx qo'ydik. Halidan beri oyijonim ikkimizni shubha ezib turgandi: olganidan tonsa-chi, bir qismini o'g'irlab qo'ysa-chi, aslini olib o'rniga qalbakisini bersa-chi... Qozi xolam shubhamizni sezib turgan ekanmi, o'z qo'li bilan tilxat yozib, nechtaki narsa olgan bo'lsa hammasini nomma-nom ko'rsatib, oxiriga Ibodxon Muhamedova deb imzo chekdi.

VII BOB

To'satdan ko'tarilgan bo'ron to'satdan tinchigandek bo'ldi. Hovlimizda yurakni ezib yuboradigan jimlik. Hatto it ham akillamay qo'ydi. Ko'cha eshikni yana qulflab oldik. Yolg'iz qolib bo'lgan voqealarni bir o'ylab olmoqchimiz. Oyijonim ayvonda yotibdi. Hamon behol, xayoi ham parishon. Gapimizni ham eshitmayotganga o'xshaydi. Do'xtir opaning dorisi ta'sir qilib, ko'zi ochiq holda uxlab qolgan bo'lishi ham mumkin. Beg'amu beparvo ukam Zufar, jajji singlim Nigora, majruh akam, barchamiz atrofdamiz. G'am daryosiga g'arq bo'lganmiz. Uh tortamiz, xo'rsinamiz. Nigora ovozsiz yum-yum yig'layapti. Akam, qilg'iliqni qilib qo'yib, endi ko'zini bizdan olib qochyapti.

Qiziq, shu paytgacha, Zufarni men to'nka, hissiz, qalbi yog'ochdan, birovning baxtsizligini sezmaydigan bir bola deb yurardim. Unaqa emas ekan. Shu ukam ham yig'lashga tushdi hozir. Ovoz chiqarmaydi. Har zamonda quyilib kelayotgan ko'z yoshlarini yengi bilan artib, shilq etkazib burnini tortib qo'yadi, xolos.

Oyijonim hamon behol, karaxt. Shu paytda men bir afsonani esladim. Buni oyijonim aytganmidi, dadamdan eshitganmidim, aniq esimda yo'k. Guzarda katta choyxona bo'lib, yuz metrcha nariroqda baland bir tepalik ham bor ekan. Bir mo'ysafid guzarga odamlar ko'plab yig'ilgan paytda kelib, to'ppa-to'g'ri tepalik ustiga chiqarkan-da, qo'lini shop qilib: «Ellikboshingni yo'qotaman, palonchi boyning yerini tortib olaman, qozi-yu kaloningni ishdan haydayman» deb do'q-po'pisa qilaverar ekan. Obro'si to'kilganlar vaysaqi muysafidning bunchalik katta gapirshi sababini bilib bering deb bir donishmandga murojaat qilishibdi.

— Mo'ysafid katta gapini uyida gapiradimi? — so'rabdi donishmand.

— Yo'q,— deyishibdi obro'si to'kilganlar.

— Choyxonadagi so'rida o'tirib gapiradimi?

— Yo'q. Choyxona qarshisidagi tepalikda.

— O'sha tepalikni bir kavlab ko'ringlar, — maslahat beribdi donishmand.

Tepalikni buzishgan ekan, ikki xum tilla chiqibdi. Mo'ysafid ertasiga kelib tepalikka chiqibdi-yu, lom-mim demay bo'shashib o'tirib qolibdi.

— Mo'ysafidning tilini burro, so'zini o'tkir, ovozi baland qilgan xumdagi tillolar edi, — debdi donishmand...

Oyijonim ham kuni-kecha aytgani-aytgan, degani degan, kapitan ekan-ku, generali kelganda ham hayiqmasdi. Mana endi bo'lsa... nahotki qutichadagi taqinchoqlar, aravachaga berkitilgan tillalar mehribonimning qoni-yu joni bo'lsa? Yo'q, ishonmayman. Doktor opaning ukoli tufayli karaxt bo'lib o'tiribdi. Hozir boshini ko'taradi. Yana so'zlari keskir, o'zi o'ktam, quvnoq bo'lib qoladi. Hammamizni kuldirib, yuragimizdagi tubsiz g'am-anduhlarni kafti bilan sidirib oladi.

Taxminim to'g'ri chiqdi. Oyijonim boshini ko'tarib kulimsiradi:

— G'alati dori ekan.

— Boshingiz aylanyaptimi?— mehr bilan so'radi Zufar ukam.

Nigora oyijonim o'zini tutib olganini ko'rib ko'ngli xiyla tinchidi shekilli, hiqillashdan to'xtadi.

— Oyijonim, — deya bo'yniga osildi, — men juda qo'rqib ketdim.

— Nega qo'rqasan? — oyijonim ham singlimni bag'riga olib suydi.

— Sizni qamab qo'yishadi deb qo'rqdim. Uyimizni olib qo'yishmaydimi?

— Qo'rqma, oppog'im. Nega unday deysan? Hakimlarning ham uyini oldin mana shunaqa tintuv qilib, keyin olib qo'yishgan-ku?

— Ular jinoyatchi edi, shirinim... Unaqa yomon o'ylarga borma. Bor, yuzingni yuvib kel.

— Biz jinoyatchi emasmiz, to'g'rimi, oyijon? Mebellarimizni ro'yxat qilishdi, olib qo'yishmaydimi? Jon oyijon, bermaymiz, xo'pmi? Arab mebellarini menga atab olgansiz. Tug'ilgan kunimda o'rtoqlarimga ham ko'rsatganman. Rosa maqtashgan. Hech kimga bermaymiz. Oyijon, nega Qozi xolamga qutichani berib yubordingiz?

— Qo'y, bunaqa ishlarga aralashma, qizim.

— Taqinchoqlarning yarmi seniki devdiz-ku?

— Haliyam seniki ular. Xudo xohlasa hammasini beraman. Bu uylar, bu boyliklar, dadang bilan nimaiki topgan bo'lsak, hammasi sizlarniki. Sizlarni deb shu ko'ylarga tushib o'tiribman. Bor endi, yuz-qo'lingni yuvib, uyoq-buyog'ingga qarab ol. Qiz bola degan popukdekkina bo'lib yurishi kerak.

Majruh akam shundoqqina oyijonimning yonginasi-da, ko'tarib olib kelib qayerga o'tqazgan bo'lsam, o'sha yerda, yonboshlagan ko'yi o'y suryapti. Go'yo bizni unutgandek, gapga ham aralashmaydi, ahyon-ahyonda oyimga yeb yuborgudek xumrayib qaraydi-yu, yana teskari o'girilib oladi.

— Tagingga to'shak solib beraymi? — deb so'radim.

— Keragi yo'q, — to'ng'illadi yana. — Undan ko'ra eski aravamni topib ber. Chordoqdami, darvozaxonaning ustidagi uydami, qaraginchi. Tez bo'l. Yozilgim kelyapti.

Aravachasini topib, yuvib, artib ham berdim. Yuragi siqilganda odatda, goho ko'chaga chiqib yozilib kelguchi edi. Bugun ham shunday qilsa yaxshi bo'lardi. O'ziyam yuragi zardobga to'lib ketgandir.

Aravachasini g'ildiratib oyijonimga yaqin keldi-da, ko'zlarining paxtasini chiqarib shunaqangi xunuk xo'mraydiki, yuragim orqaga tortib ketdi.

— Voy, o'g'ilginam-ey, nega bunaqa chaqchayasan? — dedi oyijonim ham cho'chib.

— Nima qilib qo'ydingiz? — entikib dedi akam.

— Voy tavba!

— Yana tavba deydilar. Hamma ishni rasvo qilib qo'ydingizku. Biz kim degan odam bo'ldik endi? Ko'cha-kuyga qanday chiqamiz, odamlarning ko'ziga qanday qaraymiz? Onasi chayqovchi, tillafurush, otasi poraxo'r, bazani otaman deydi, deyishmaydimi? Dadamniyam siz rasvo qildingiz, sizning ochko'zligingiz rasvo qildi uni.

— O'g'lim...

— O'g'lim demang meni, jinoyatchi deng endi. Nega mening aravachamga tilla bekitdingiz?

— Sekinroq, qo'shnilar eshitadi.

— Nega bekitdingiz deyapman?

— U bobongdan qolgan, o'g'lim. Bobong, mendan keyin nabiram xor-zor bo'lmasin, deb ularni senga qoldirgan. Hammasi seniki edi.

— Yolg'on, hammasi yolg'on, hammasi qalbaki. Bobojonimdan oltin qolgani yo'q, vasiyat ham qilmagan, masjiddan mullalarni chaqirtirib kelib, ziyofat qilib, pichir-pichir qilayotganlaringni ko'rgan edim. O'shanda qalbaki vasiyat yozdirgan ekansiz-da.

— Og'zingni yum! — oyijonim sakrab o'rnidan turib ketdi, — Sharmanda qilma meni, jim bo'!!

— Bo'lmayman, baqiraman. Butun dunyoga aytaman bu gapni.

— Seni tuqquncha ilon tug'sam bo'lmasmidi.
— Ilon bo'lib tug'ilganimda bu azoblar yo'q edi menga.
— Bo'g'ib tashlayman hozir.
— Bo'g'ing, jonga tegdi chayqovchi bilan poraxo'rning uyida yashash.

Oyijonimning oltin tishlari g'ijirlab ketdi. Qulochkashlab akamning yuziga shunaqangi qattiq urdiki, aravachasi bilan ag'anab tushdi. Bolam demay, aravacha demay duch kelgan joyiga tepa boshladi. Hammamiz oyijonimga yopishdik. Yo'q, kuchimiz yetmayapti. Majruh akam aravadan ajralib tushdi. Yuzini nimjon qo'llari bilan berkitib goh o'ngga, goh chapga dumalayapti. Dumalagan joyiga tepki yeyapti. Oyim-oyimga o'xshamaydi. Uning qiyofasida devmi, alvastimi paydo bo'lgandek sochlari to'zg'igan, og'zidan ko'pik sachrayapti.

— Oyi! — hovlini boshimga ko'tarib baqirib yubordim.

— Akajonim, — deya uv tortib yubordi Nigora ham.

Oyim polga o'tirib qoldi. O'tirgan joyida xuddi xamir qorayotgandek to'shakni g'ijimlab, xudoyo senlarga ona bo'lmay o'lay, xudoyo zargarga qiz bo'lmay o'lay, o'lgan otam emizik o'rniga og'zimga tilla solib so'rdirmay o'lsin, qalbimga oltin ishqini solganlarga la'nat, ruhimga boylik vahimasini solganlarga la'nat deb shikoyat qila boshladi.

Javray-javray charchadi shekilli, surgalib, tarsaki yegan chakkasidan qon sitib turgan akamga yaqinlashib, boshini yerdan ko'tarib, bag'riga mahkam bosib oldi:

— Bolaginam, majruhginam, — deb silab-siypab yum-yum yig'lashga tushdi,— kechir meni, tentak onangni kechir. Axir seni umrimda biron marta ham chertgan emasdim-ku! Jon bolam, kechir meni. O'zimni yo'qotib qo'ydim. Nima bo'lganini bilolmay qoldim.

Oyim akamning yuz-ko'zlaridan, peshonasidan, hozirgina o'zi tepgan yelkalaridan o'par, entikar, allaqanday so'zlarni aytib shivirlar edi. Nihoyat, akam boshini ko'tarib oyimni xuddi birinchi bor ko'rayotgandek, yanagi safar ko'rsam yanglishib qolmay deyayotgandek yoki qarshisida butunlay begona bir odam o'tirganday uzoq tikilib qoldi. Nihoyat:

— Oyijonim, — deb ingrab yubordi-yu, bo'ynidan mahkam quchoqlab oldi.

— Bolam, arslonim...

— Oyijon.

Ona-bola bir-birlarining bag'rida erib borayotgandek edilar.

Darvozaxonada qo'ng'iroqning tanish ovozi eshitildi: ikki marta qisqa bir marta uzun. Yo dadam, yo Lutfi xolam. Boshqasi bunaqa chalmaydi. Ha, yanglishmabman, Lutfi xolam ekan. Hayajonda yonib turibdi. Qulochini keng ochib javrab kelyapti.

— Yoqutxonim, jannat makonim, qanday kunlarga qoldik-a. Yaratganga nima qilmishimiz yoqmagan ekan, kambag'alga qayishdingiz, yetim-yesirning boshini siladingiz, xudoyi-yu sadaqa, hammasi joyida ediku... Voy egam, qanday kunlarga qo'yding bizni.

Ko'rishib, oyijonimning yuzlarini dag'al qo'llari bilan silab qo'ygach, fotiha o'qidi:

— Iloyo ovmin, tiqilib kelgan baloni o'zi daf qilsin! Endi gapning po'st kallasi, jannatmakonim, xudo xohlasa bizdan ko'nglingiz tinch bo'lsin. Qizil shapkalilar uyni tintuv qilishayotganda hammamiz ko'chada edik. Qo'shnilar ham chiqishdi. Biram achinishdiki sizlarga. Shodiyoixon qo'shningiz kerak bo'lsa hoziroq kirib, arab mebellari meniki edi, qiz chiqaraman deb oluvdik, uyimiz tor, o'sha yoqqa chiqarib qo'yuvdik deb, tilxat beraman dedi-ya. Yaxshi juvon ekan. Darvozani rosa taqillatdi, qo'ng'riroqlariniyam chaldi... Ruhingiz tushmasin. Qo'shnilarning hammasi, xudo xohlasa siz tarafda... Yonboshlab oling. Rangingiz allanechuk bo'lib ketyapti. Ha, ana... Qaynoqqina choy damlab kelaymi?.. Keyin Saidjon akamdan ham ko'nglingiz to'q bo'lsin. O'zim borib keldim. Pol latta bilan kir chelakni ko'tarib to'g'ri kirib boraverdim. Hay-hay, orqaga qayting deganlariga ham parvo qilmadim. Men bu yerda farroshman, dedim. Attang, baribir Saidjon akamlarning oldilariga kirolmadim.

— Nima bo'libdi u kishiga? — xavotir bilan holsizgina so'radi oyijonim.

Biz dadamning boshiga tushgan tashvishni oyimni ortiqcha iztirobga qo'ymaslik uchun ataylab aytmay o'tirgan edik. Laqma

Lutfi xolam bo'lsa, hali aytdim-ku bir qop yong'oq, shaldir-shuldir, sirni fosh qilib qo'ydi.

— O'sha qizingiz eshitgan gap, — dedi yana hech narsaning fahmiga bormay.

— Nimani eshitibman? — hayron bo'lib so'radi oyijonim.

— Axir u kishini ham tekshiruv bosgan-ku!

— Voy sho'rim, qachon? Nega bosadi?

— Sakkiz ming so'm qalbaki pul berib aldashibdi. Voy, xudoyim-ey, odamlar biram yomon bo'lib ketgan-ki, hech kimga ishonib bo'lmaydi-ya. O'zidan mol olib yurgan ekspeditor shunday qilibdi-ya... Lekin, hoy, o'zingizni qo'lga oling deyaipman, boshingizni ko'taring.

Bechora oyijonim bunchalik og'ir tashvishni ko'tara olmas ekan. Cho'zilib yotib qoldi.

VIII BOB

Do'xtirning dorisi zo'r ekan, oyijonim rosmkana oyoqqa turib ketdi. Turganidan buyon telefon yonida o'tiribdi. Kimlar bilan gaplashyapti, bilmayman. Avvalgidek qattiq-qattiq so'zlab, gap orasida qah-qah urib kulib qo'yayotganidan sezdimki, ish yaxshi tomonga burilishi ham mumkinga o'xshaydi. Solih tog'am, xotini, oyijonimning singlisi Barno xolamlar ham kelishgan. Solih tog'amning kelgani yaxshi bo'ldi. Yaxshi ko'ramiz uni. Mard, jasur odam. Ikki marta qamalib chiqqan. Ikki safar ham qamoq muddatini shartliga aylantirib tezgina qutulib kelgan. Chiqa solib yana magazinini qaytarib olgan. Gardkamchi, hech narsadan tap tortmaydi. Yana tag'in qiziqchi, askiyachiligini aytmaysizmi! Magazinga qachon kirsangiz to'rt-besh ulfatini yoniga olib sharoqlab kulishayotgani ustidan chiqasiz. Militsiyada ham o'rtog'i ko'p. Tekshiruvchilarning kam deganda yarmi grek apelsini, kuba mandarinini, hind choylarini tog'amning magazinidan olishadi.

Darvozaxonada ko'rinishi bilan nazarimizda bizni qutqargani xuddi shahar prokurorining o'zi kelayotgandek dilimiz yayrab, ko'nglimiz tog'dek ko'tarilib ketdi.

— Namuncha daragingiz yo'q? — o'pkalanib dedi oyijonim.

— Nega daragim bo'lmas ekan, ertalabdan buyon senlarni deb chopib yuribman,— dedi Solih tog'am. — Bo'pti, sal qovog'ingni ochibroq ol. Nima, osmon uzilib yerga tushibdimi? O'zi hammang ham chumchuq chir etsa, yuraging pir etadigan bo'p qolibsalar... Qani, o'tiringlar, bir fotiha qilaylik. Hoy, Lutfixonim, qayerdasiz, keling, bir duo qiling. Duoingizni sehri bor. Anovi kuni, esingizdami, kechqurun ketayotganimda duo qilib xudodan menga bir echki so'ragan edingiz. Ertalab o'rnimdan tursam, hovlida bir tuya turibdi. Bo'g'oz ekan, tug'sa bolasini o'zingizga beraman. Bozor-o'charga minib yurasiz. Qani, qo'lingizni keng ochib, bir fotiha o'qing-chi.

Hammamiz ayyonga cho'kib davra qurdik. Bosinqi fotiha o'qildi. Tiqilib kelgan balo tezroq daf bo'lsin, mazmunida shivirlashib oldik.

Tog'am bo'lsa baland ovoz bilan:

— Iloyo bizni jangga chorlayotgan tekshiruvchilarning joni omon bo'lsin! — dedi-da, ketidan sharoqlab kulib yubordi.

Barchamiz yasama jilmayishib qo'ydik.

Lutfi xolam moshugra pishirgan ekan. Dadajonim mana shunaqa kunlar isib ketgan paytlarda bu ovqatni xush ko'rardi, xolam u kelib qolar deb ataylab pishirgan bo'lishi mumkin. Jimgina o'tirib ichdik. Xo'rsinamiz, bir-birimizning og'zimizni poylaymiz. Dilimizda bir xil gap: boshimizga tushgan tashvishning tafsilotlarini bilgimiz keladi. Birinchi bo'lib og'iz ocholmaymiz. Qovoqlar solingan, dillar to'la tashvish. Tog'am labini kafti bilan artib, chinni kosani nari surdi:

— Lutfixonim, lekin ajoyib pazandasiz-da. Pensiyaga chiqsam, xudo xohlasa, sizni uyimizga oshpaz qilib olib ketaman. Bular qadringizga yetishmaydi... Endi turaylik, yalpayib o'tiradigan payt emas. Yoqutxon, tur, holiroq joyga o'tamiz.

O'tirganlar bugungi voqealarning ikir-chikirini tog'am bilan oyijonimning o'zlaridan batafsilroq eshitish umidida edi. Hafsalalari pir bo'lib, bir-birlariga ma'noli qarab olishdi. Qo'shnilar keta boshladilar. Menga alam qildi. Axir, oilaning ishga yaroqli tung'ichiman-ku, kelajakda qonunshunos bo'lmoqchiman-ku, o'yinlarning qanday borishini kuzatishim, qonun bilan jinoyat olishganini o'z ko'zim bilan ko'rishim

kerak-ku! Yarimlab qolgan choynakni ko'tarib orqalaridan kirib bordim.

— Sen nega kelding? — o'shqirib berdi tog'am.

— O'tira qolsin, — sekingina dedi oyijonim.

Nega bunday dedi, bilmayman. Ehtimol, shu paytda meni tog'amdan ko'ra ham o'ziga yaqinroq deb bilganidandir.

— Bir jihatdan to'g'ri qilasan, — dedi tog'am oyimga yuzlanib, — bu gaplardan shumtakang xabardor bo'lgani yaxshi. Gap bunday, singiljon, so'zimni tugatmagunimcha menga savol berma. Eringning boshiga tashvish tushganini hammangdan oldin eshitganman. Maymoq qorovul bor-ku, Orifmidi oti, ha, o'sha Orif cho'loq hammadan avval menga telefon qildi. Militsiya bosdi, bir gap borga o'xshaydi, Said akam sizga shipshitib qo'yishimni iltimos qildilar, dedi. Uchib bordim. Tanish militsiya xodimlari. Lekin, hamma balo shundaki, tumandan emas, shaharniki. Yaqiniga yo'latishmadi. Eringga, o'sha qishloqi pandivoqiga necha bor aytganman, hozir zamon nozik, bir-ikki yil nafsingni tiy deb. Ochko'z besh panjasini og'ziga tiqqan ekan. Fakturasiz gilamlar, yana qanchadan-qancha o'g'irlik atlaslar ham olgan deyishyapti. Uyoqda mollar yaroqsiz qilingan deb hujjat qilingan, ochko'z ering bo'lsa o'z narxida magazinlarga pullab turgan. O'g'irlik, guruhlashgan o'g'irlik bu. Yana tag'in pismiq ering bugun ertalab pora ham olgan.

— Yo'g'-e! — dedi oyijonim.

— Gap qo'shmay tur dedim-ku. Olgan, lekin men borganimda qo'limga ushlaganim yo'q, xonamga tashlab qochib chiqib ketdi, deb hujjatga imzo chekmay turgan ekan. Agar shu gapida qattiq turolsa, yaxshi bo'lardi. Bo'lmasa ish chatoq, yana bir ayb qo'yiladi u pismiqling bo'yniga.

— Pora kattaroqmikin? — xavotirlanib so'radi oyijonim.

— Aniq bilolmadim, — davom etdi tog'am, — lekin singiljon, hozir zamon chirsillab turibdi. Porami, tamom! Summasi kattami, kichikmi, ahamiyati yo'q.

— Kim ekan u... dadasini chalg'itgan?

— Ekspeditor deyishyapti.

— Dadasi juda ehtiyotkor edilar-ku?

— Men ham shunga hayronman, o'sha ekspeditor ikki-uch yildan buyon eringdan mol olib yurarkan. Orif cho'loq aytdi. Said akam bilan apoq-chapoq edi-ya, deydi.

— Demak, agent ekan-da?

— Bilolmadim deyapman-ku. Singiljon, gap qo'shmay tur, men tezroq ketishim zarur, boradigan joylarim ko'p. Shu kechadan qolsa ish barbod bo'ladi. Bu o'yinning qoidasi shunaqa. Kim oldin ulgursa — o'sha yutib ketadi. Lekin hujjatga qo'l qo'ymay, tuhmat qilyapsizlar, deb turib olishi kerak. Bu gapni mensiz ham yaxshi biladi u pismi. Puxtalikka kelganda hammamizga dars berardi. Bir narsadan tashvishdaman, pulni ushlagan bo'lsa barmog'ining izi tushib qolgan bo'lishi ham mumkin. Ana bu — juda xavfli. Ana, singiljon, ranging oqarib ketdi. Demak, masalaning nozik joyini sen ham fahmlading. Lekin podadan oldin chang chiqarmay turaylik, harqalay ering tulkidek ayyor odam. Pulni olgan bo'lsa ham qo'li bilan emas, yetti qavat ro'molcha bilan ushlagan bo'lsa ajabmas. Tuman militsiyasiga yugurdim. Bilasanku, tanishlarim ko'p. Hech bo'lmasa maslahat olishim zarur edi-da... Menga qara, Yoqutxon, eringdan yeb yuradiganlar ko'p edi, oralarida suyansa bo'ladigai bormi?

— Bor, juda ko'p.

— Masalan?

— Shahar savdo markazi raisi...

— Sadir Badalovichmi? Ishonsa bo'ladimi?

— Bo'lmasa-chi, topganlarining yarmini o'sha baloxo'rlar yeyishadi-ku. Xo'p desangiz, hoziroq gaplashaman. Xotinlari biz bilan gap o'ynagan, yaqinmiz.

— Mayli, kerak bo'lsa undan ham foydalanamiz?! Qonunshunoslardan yo'qmi? Ular bir-birining tilini yaxshi tushunadi-da. Yo'l topishga usta bo'lishadi. Shariatda yo'l ko'p deganlaridek, qonunda ham yo'l ko'p ekan. Bormi yordam beradiganlaridan?

— Sulton Muhamedov...

— Sudyami? Juda katta og'iz-da.

— Ilojimiz qancha, katta og'iz katta yutadi-da.

— Buning ustiga lanjligi ham bor deb eshitgaman. Ha mayli, bunaqa lanjlarni ham hisobga olib qo'yganimiz yaxshi. Etik

tor kelib qolganda, nachora foydalanamiz-da. Ering baqida maslahatlashgani borib, e tavba, xuddi ataylab borgandek sening g'alvangni ham o'sha yerda eshitib qoldim... Hay mayli, buni alohida gaplashamiz. Bu yo'l-yo'lakay, gap orasida bitadigan ishga o'xshamaydi. Ering, agar qutulishni istasa, chiqimi katta bo'ladiganga o'xshaydi.

— Aka, siz nima desangiz shu-da. Axir ko'ra-bila turib bizni o'tga tashlamassiz.

— Qo'rqma, pismiqlik eringda pul ko'p. Kamida yarim million jamg'armasi bor uning.

— Qaydam, menga bir tiyinini ham ko'rsatmaydilar.

— Pismiqlarning hammasi ham shunaqa bo'ladi o'zi. Tiynlab yig'ishadi-yu, minglab topshirishadi.

— Xo'p, qancha so'rayapti o'sha tanishingiz?

— O'ttiz ming.

— Ishni butunlay tinchitarmikan?

— Butunlay tinchitadi.

— Baribir ko'p-da.

— Eringning jinoyati ham katta-da, singil... Hay mayli, bu haqda yana qayta-qayta gaplashamiz. Muhimi, yordam berishga va'dasini oldim uning. Jiyan, qani, choydan quy-chi, hamma gapni eshitib olyapsan-a. Lekin tashqariga chiqara ko'rma. Ota-onangning taqdiri hal bo'lyapti-ya! Esli bolasan, buni tushunishing kerak. Qani, singiljon, sen ham choydan bir ichib ol-chi, ich deya pman!.. Mana endi sening masalangga o'tamiz. Militsiyaga borganimda hamma tafsilotini eshitdim. Tavba qildim, sen nega bunaqa ehtiyotsiz bo'lib qolding? Ming marta aytdim, zamon ko'tarmaydi, bu ishingni tashla deb, qaysarsan. Eringga o'xshab sen ham molparastsan.

— Nima qilay, kuyovingiz bir tiyinini ham ko'rsatmaydi. Mening ham tengqurlarim qatori yaxshi kiyingim, yaxshi yashagim keladi.

— Bekorlarni aytibsan. Eringning topgani sendaqa yaxshi kiyinadigan tannozlardan sakkiztasiga bemalol yetarli. Bas. siqilma, bo'lari bo'пти endi. Bu ishlarni tinchitib olaylik, senlar bilan boshqacha gaplashaman. Kam-kam xo'r, hamisha xo'r, degan ekanlar. Er-xotin ikkovlarning besh panjani og'izga

tiqadigan bo'p qoluvdilar... Bir tiyinini ham ko'rsatmaydilar emish, bekor aytibsan. Ha mayli, donishmandlar avval cho'kayotganni qutqar, so'ng qulog'ining tagiga tarsaki ur, degan ekanlar. Sening ham bir tarsaki yeyishing bor hali... Qani, bir boshdan gapir-chi, nima bo'ldi o'zi? Tez bo'l, vaqt ziq, bu kechadan qolmay hammasiga ulgurishimiz shart.

— Aka, juda beholman, hozir gapirolmayman.

— Gapir deyapman!

— O'zingiz eshitibsiz-ku, o'sha gap-da.

— Yo'q, sening og'zingdan ipidan ignasigacha eshitishim, militsiya nazaridan chetda qolgan ba'zi bir nozik holatlarni bilib olishim kerak. Voqea qanday yuz bergan bo'lsa, shundayligicha gapir. Hissiyotga berilma, hech narsa qo'shma, hech narsa olma.

— Aka, meni tinch qo'ying. Nima bo'lsa endi peshonamdan ko'rdim.

— Bolalaringni o'ylasang-chi, tentak!

— Bolalarimni deb shu ahvolga tushib o'tiribman-da.

— Gapirmaysanmi? Bo'lmasa men ketdim, bor, bilganlaringni qillaring. Nima, mening boshqa tashvishim yo'qmi?

— O'tiring, aka, sal o'zimni bosib olay, o'tiring. Zargarning qizi bo'lmay o'lay, oltinning ishq qalbimga cho'g' tashlamay o'lsin. Har gal shu ishga qo'l ursam vujudim terak bargidek qaltirab, qalbimni qorong'i vahima bosadi. Bo'ldi, bu oxirgisi deyman. Qayda, ertaga tag'in o'shaning ishqida ko'chaga chiqib ketaveraman.

— Gapning bo'ladiganini gapir deyapman. Bo'lmasa hozir jo'nab qolaman.

— Uch kun oldin Buxorodan mijozim telefon qildi.

— Uydagi mana shu telefongami?

— Ha.

— Erkakmi, ayolmi?

— Ayol.

— Ilgaritdan aloqang bormidi u bilan?

— Ha. To'rt yildan buyon bordi-keldimiz bor. O'sha tomonlardan tilla tanga, qo'pol ishlangan, modadan qolib ketgan tilla-kumush taqinchoqlar olib keladi. Men bu yerda

ularni ishonchli odamlarimga pullab beraman. Qaytayotganida bu yerdagi zargarlarning toza molidan olib ketardi.

— O'sha toza mollarni sen olib berarmiding?

— Shaharda tillaning sofligini bilib beradigan mendan boshqa ayol yo'q.

— Senda bu kasal borligini bilaman. Rahmatli dadamiz ham hayron qolardi. Ellik yil zar kukuni, oltinning dudi ichida o'tirib, shu qizim bilganning yarmini ham bilolmayman-a, singlingda ilohiy bir sir bor, derdilar. Ha, senda shunaqa bir kasallik bor edi. Bir kun boshingga yetmasa deb xavotirda ham yurardim.

— Siz kasallik deysiz, qaydam. Boshqalar fazilat deydi. Axir zargarlar ham shuni aniqlab bering deb xoli-jonimga qo'yishmaydi-da.

— Xo'p, o'sha buxorolik mijozingning oti nima edi?

— Mohira.

— Haqiqiy ismi shundaymi? Pasportini ko'rganmisan?

— Ha.

— Mohira bilan oldi-sottini shu uyda qilardilaringmi?

— Yo'q.

— Bu uyga o'zi hech kelganmi?

— Uch yil oldin bir kecha yotib ketgan, xolos.

— Oldi-sotti qayerda bo'lardi?

— Chorsudagi oshpaz uyg'urnikida.

— Hamisha o'sha yerda bo'larmidi?

— Ba'zan ko'chada, ba'zan xilvat xiyobonlarda ham uchrashib ish bitirganmiz.

— Oshpaz uyg'urning uyida oxirgi marta qachon savdo bo'luvdi?

— Roppa-rosa bir oy oldin.

— Mohirang o'shanda tilla olib kelganmidi?

— Yo'q, zargarlik buyumlari olib ketgani kelgan ekan.

— Yaxshi. Endi yana bitta savol. Sizlarning oldi-sottilaringdan oshpaz uyg'ur xabardormidi?

— Yo'q, hech narsa sezmasdi.

— Shubha ham qilmasmidi?

— Qaydam.

— Endi, singiljon, shoshmasdan bo'lgan voqeani birma-bir gapirib ber.

— Mohira yarim tunda telefon qilib, u hamisha kechasi telefon qilardi, ul-bul narsa olib boryapman, siz ham olib qo'ysangiz sakkizinchi chislada, soat o'n birlarda lag'monxo'rlik qilamiz, dedi. Ertalab, voy akajon-ey, hayajonlanib ketyapman, yurak qurg'ur yana urib ketdi. Zafar, choyingdan quy... Ertalab tanish zargarnikiga borib tayyor mollaridan olib, Mohira aytgan vaqtda oshpaznikida hozir bo'ldim. Yaxshi haq to'laymiz. Shuning uchun hamisha alohida xona ajratib beradi. Lag'mon yeb o'tirishib ish bitirardik. Kirsam Mohira kelgan ekan, hayajonlanib turibdi. Shuni aniq sezdim. O'rtoqjon, ishni tezroq bitiraylik, samolyotga biletim bor, dedi. Eshikni ichidan berkitib, derazaning pardasini tushirdik. O'n ikkita so'lkavoy olib kelgan ekan. Toza, har narsa bular, bunaqasi kam uchraydi. Donasini besh yuzdan kelishib, 6 ming sanab berdim. Keyin men olib borgan taqinchoqlarni savdolashdik. Ko'pam talashib-tortishganimiz yo'q, avvalgi narxlar atrofida bo'ldi. Yetti ming so'mlik mol oldi. Qo'llari dir-dir qaltirayotganini ko'rib, voy dugonajon, namuncha hayajonlanmasangiz desam, samolyotdan kechga qolyapman, dedi yana. Ikkovimiz ham lag'monga qo'l urmadik. Fotiha o'qib, o'rnimizdan turib hovliga mo'raladik. Ochiqib kelgan lag'monxo'rlar ishtaha bilan ovqatlanishyapti. Birov bilan birovning ishi yo'qdek. Eshikni ochishimni bilaman, voy xudoyim, osmondan tushdimi, yerdan chikdimi, bilmay qoldim. Uch kishi xonaga bostirib kirib keldi. Avvaliga bular ham lag'monxo'rlar bo'lsa kerak deb o'yladim. Nega desangiz, ichkarida, mana shu biz o'tirgan xonada, ko'pincha militsiya xodimlari ham ovqatlanib ketishardi, ilgari ko'p ko'rganman. Ovqatlanib ketishgani uchun ham lag'monpazga indashmasdi. Hatto jigarkaboblar ham yeyishardi.

— Hozircha kabobni qo'ya tur, gapning bo'ladiganini ayt.

— Kira solib kapitan ko'krak cho'ntagidan qizil guvohnomasini olib ko'rsatdi, militsiyadanmiz deb.

— Boshqalari ham militsiya formasida edimi?

— Kapitandan boshqasi oddiy kiyimda edi. Keyin, voy xudoyim-ey, choyingdan quy, bolam, yuragim kuyib ketyapti...

Keyin qo'limizdagi sumkalarni tortib olishib, o'zimizni militsiya idorasiga olib borib protokol yozishdi.

— Protokolni o'qib berishdimi?

— O'qib berishdi.

— Mazmuni esingda bormi?

— Mohira Jo'rayeva Yoqutxon Karimovaga o'n ikki dona oltin tanga sotib, yetti ming so'mlik, jami yigirma bir dona zargarlik buyumlari sotib olayotganda qo'lga olindi... Xullas, shunga o'xshash gaplar yozilgan.

— Sen protokolga qo'l qo'ydingmi?

— Qo'ymadim.

— Sen nimaga qo'l qo'ymayman deding? Mohira-chi?

— Qo'ydi.

— Zargarlik buyumlari meniki emas, biz bilan lag'mon yeb o'tirgan boshqa bir ayolniki. U tashqariga chiqib ketuvdi, dedim.

— Miyang ishlabdi, singil. Tilla tangalar haqida nima deding?

— Ular ham meniki emas, dedim.

— Bu gapingga hech kim ishonmaydi-ku?

— Ishonarli gap aytdim.

— Nima deding?

— Militsiya eshikni taqillatayotganda mana bu ayol tillasini mening sumkamga solib qo'ydi shekilli, dedim.

— Tangalarni qo'lingga ushlab ko'rganmiding?

— Ushlab ko'rganman.

— Demak, singiljon, barmoqlaringning izi bor u yerda. Ana shunisi xomroq bo'libdi. Mayli, o'limdan boshqa hamma narsaning iloji bor. Shaharning bosh eksperti ishonsa bo'ladigan yigit. Qani, ayt-chi, sizlarning xuddi o'sha lag'monpazning ichkari uyida uchrashuvlaringni Mohiradan boshqa yana kim bilardi?

— Hech kim.

— Lag'monpazdan shubhang yo'qmi?

— Yo'q, u unaqa ayol emas.

— Unda seni Mohira sotgan bo'ladi. shunchaymi?

— Qaydam.

— Protokolga eng avval sening familiyang yozilgan. shundaymi?

— Endi, singiljon, shoshmasdan bo'lgan voqeani birma-bir gapirib ber.

— Mohira yarim tunda telefon qilib, u hamisha kechasi telefon qilardi, ul-bul narsa olib boryapman, siz ham olib qo'ysangiz sakkizinchi chisloda, soat o'n birlarda lag'monxo'rlik qilamiz, dedi. Ertalab, voy akajon-ey, hayajonlanib ketyapman, yurak qurg'ur yana urib ketdi. Zafar, choyingdan quy... Ertalab tanish zargarnikiga borib tayyor mollardan olib, Mohira aytgan vaqtda oshpaznikida hozir bo'ldim. Yaxshi haq to'laymiz. Shuning uchun hamisha alohida xona ajratib beradi. Lag'mon yeb o'tirishib ish bitirardik. Kirsam Mohira kelgan ekan, hayajonlanib turibdi. Shuni aniq sezdim. O'rtoqjon, ishni tezroq bitiraylik, samolyotga biletim bor, dedi. Eshikni ichidan berkitib, derazaning pardasini tushirdik. O'n ikkita so'lkavoy olib kelgan ekan. Toza, har narsa bular, bunaqasi kam uchraydi. Donasini besh yuzdan kelishib, 6 ming sanab berdim. Keyin men olib borgan taqinchoqlarni savdolashdik. Ko'pam talashib-tortishganimiz yo'q, avvalgi narxlar atrofida bo'ldi. Yetti ming so'mlik mol oldi. Qo'llari dir-dir qaltirayotganini ko'rib, voy dugonajon, namuncha hayajonlanmasangiz desam, samolyotdan kechga qolyapman, dedi yana. Ikkovimiz ham lag'monga qo'l urmadik. Fotiha o'qib, o'rnimizdan turib hovliga mo'raladik. Ochiqib kelgan lag'monxo'rlar ishtaha bilan ovqatlanishyapti. Birov bilan birovning ishi yo'qdek. Eshikni ochishimni bilaman, voy xudoyim, osmondan tushdimi, yerdan chikdimi, bilmay qoldim. Uch kishi xonaga bostirib kirib keldi. Avvaliga bular ham lag'monxo'rlar bo'lsa kerak deb o'yladim. Nega desangiz, ichkarida, mana shu biz o'tirgan xonada, ko'pincha militsiya xodimlari ham ovqatlanib ketishardi, ilgari ko'p ko'rganman. Ovqatlanib ketishgani uchun ham lag'monpazga indashmasdi. Hatto jigarkaboblar ham yeyishardi.

— Hozircha kabobni qo'ya tur, gapning bo'ladiganini ayt.

— Kira solib kapitan ko'krak cho'ntagidan qizil guvohnomasini olib ko'rsatdi, militsiyadanmiz deb.

— Boshqalari ham militsiya formasida edimi?

— Kapitandan boshqasi oddiy kiyimda edi. Keyin, voy xudoyim-ey, choyingdan quy, bolam, yuragim kuyib ketyapti...

Keyin qo'limizdagi sumkalarni tortib olishib, o'zimizni militsiya idorasiga olib borib protokol yozishdi.

— Protokolni o'qib berishdimi?

— O'qib berishdi.

— Mazmuni esingda bormi?

— Mohira Jo'rayeva Yoqutxon Karimovaga o'n ikki dona oltin tanga sotib, yetti ming so'mlik, jami yigirma bir dona zargarlik buyumlari sotib olayotganda qo'lga olindi... Xullas, shunga o'xshash gaplar yozilgan.

— Sen protokolga qo'l qo'ydingmi?

— Qo'ymadim.

— Sen nimaga qo'l qo'ymayman deding? Mohira-chi?

— Qo'ydi.

— Zargarlik buyumlari meniki emas, biz bilan lag'mon yeb o'tirgan boshqa bir ayolniki. U tashqariga chiqib ketuvdi, dedim.

— Miyang ishlabdi, singil. Tilla tangalar haqida nima deding?

— Ular ham meniki emas, dedim.

— Bu gapingga hech kim ishonmaydi-ku?

— Ishonarli gap aytdim.

— Nima deding?

— Militsiya eshikni taqillatayotganda mana bu ayol tillasini mening sumkamga solib qo'ydi shekilli, dedim.

— Tangalarni qo'lingga ushlab ko'rganmiding?

— Ushlab ko'rganman.

— Demak, singiljon, barmoqlaringning izi bor u yerda. Ana shunisi xomroq bo'libdi. Mayli, o'limdan boshqa hamma narsaning iloji bor. Shaharning bosh eksperti ishonsa bo'ladigan yigit. Qani, ayt-chi, sizlarning xuddi o'sha lag'monpazning ichkari uyida uchrashuvlaringni Mohiradan boshqa yana kim bilardi?

— Hech kim.

— Lag'monpazdan shubhang yo'qmi?

— Yo'q, u unaqa ayol emas.

— Unda seni Mohira sotgan bo'ladi. shunchaymi?

— Qaydam.

— Protokolga eng avval sening familiyang yozilgan. shundaymi?

Tog'a uyda ekanligida, nazarimizda tiqilib kelgan baloni daf qila oladigan balogardon yonimizda o'tirgandek ko'nglimiz ko'tarilib, qalbimizda quvonch ham bordek edi. Chiqib ketishi bilan yana mung'ayib qoldik. Oyim yana xo'rsinishga tushdi. Dadam kelmadi, demak uni qamashdi. Hozir zax, qorong'u qamoqxonada mung'ayibgina o'tirib, bizni kutayotgandir, yordamdan umidvor bo'lib ko'zlari javdirayotgandir. Biz bo'lsak bu yerda un oshi ichib o'tiribmiz...

Yo'q, tog'am yolg'on gapiryapti. Dadam pismiqlik ham, xasis ham emas. Mahallaning yarim amaldorlarini boqib kelyapti u. Axir Sadir Badalovich, Muhamedovlar eh-he, qancha-qanchasining maishati, katta-katta xarajatlari bizning zimmamizda-ku! Yo'q, dadajonim qizg'anchiq emas... Bechora hozir qay ahvoldaykin? Yo'q, hoziroq oldiga boraman, mayli, qamashsa meniyam qo'shib qamashsin.

— Bekorlarni aytibsan, — urishib berdi oyijonim. — Bozorvoy amaking biron tayin gap topib kelmaguncha jim o'tir. Qaysi qamoqxonada ekanligini qayoqdan bilasan, yaramga tuz sepma.

— Telefon qiling bo'lmasa, — dedim yig'lamoqdan beri bo'lib.

— Telefon... qurib ketsin telefoniya. Hech narsani bilib bo'lmayapti.

— Tanishlaringiz-chi, maqtanib yurgan o'rtoqlaringiz-chi?

— Voy o'g'ilginam-ey, ikki o't o'rtasida yonib turibman-u, senikini qanday ko'taraman. Undan ko'ra yonimga o'tir. Xudoga shukur, tanishlarim yo'q emas. Militsiyaga ham birinchi bor ishim tushayotgani yo'q. Dadang yonimda bo'lganda edi... Sizlar bilmaysizlar, tadbirkor ham aqlli odam, u ishning ko'zini biladi. Qayerga qancha sarflashni, kimdan nima unishini chamalab, yetti o'lchab bir kesadi. Tog'ang hovliqmaroq. Bizni kattaga tushirmasa edi, deb qo'rqib turibman. Ilgari dadangning boshiga tashvish tushsa o'zim yugurardim. Menga bir gap bo'lgudek bo'lsa, dadajoning yeng shimarib ishga kirishardi. Qanday yaxshi kunlar edi-ya! Mana endi ikkovimiz ikki o't orasida qolib o'tiribmiz. Bizni kim qutqaradi endi? Kim?

— Biz-chi, oyijon?

— Sizlar hali juda yoshsizlar.

— Oyijon, men axir to'qqizinchiga o'tdim, yosh emasman.

— O'zimning asalgina, beriroq kel, peshonangdan bir o'pay. Chindan ham katta yigit bo'p qopsan, quchog'imga sig'mayapsan, toylog'im. To'g'ri aytasan, endi senga ishonsam bo'larkan. Bu ishlar bir yoqli bo'lguncha hamisha yonimda turgin. Negadir yuragimda vahm bor. Tog'ang yaxshi, mehribon, lekin ko'rasan, ko'p ishni buzib qo'yadi. Endi akangdan xabar ol, och o'tirgandir. Tavba, o'z bolang o'zingga dushman bo'lib o'tirsa-ya!

— Oyijon, unga ko'pam parvo qilavermang.

— Dadang to'g'ri aytadi. Ataullo muallim buzdi uni. Tavba, o'z onasini chayqovchidan olib chayqovchiga solib o'tirsa-ya... Mayli, bor, ovqatlantirib chiq. Sal qorong'u tushsin, bir-ikki joyga borib kelamiz. Borasanmi?

— Jon-jon deb boraman, oyijon.

— Sen ishqilib, akangga o'xshab meni kamsitmaysanmi?

Oyijonim hovliga, gulzor yonidagi karavotga o'tdi. Ko'ngil so'ragani chiqayotgan qo'ni-qo'shnilarning keti uzilmasdi. Gap nimadaligini bilib turishibdi-yu, yana qayta-qayta surishtirishadi. Tavba, odamlar g'alati-ya. Biz buyoqda o'z yog'imizga o'zimiz qovrilib o'tiribmiz-u, ular bo'lsa voqeaning ikir-chikirlarigacha tezroq bilib olsam deyishadi.

Zufar bilan Nigora akamning xonasida ekan. Xavfdan qochib berkingan quyonchadek dir-dir qaltirab o'tirishibdi. Televizor qo'yig'liq, lekin tomosha qilayotganlari yo'q. Akam teskari o'girilib yotibdi. Yoniga o'tirib boshini o'zim tomonga burdim, haliyam yig'layapti.

— Tegma,— deb qo'limni siltab tashladi.

— Akajon!

— Yo'qol! Tinch qo'y meni deyapman,— baqirib yubordi akam. Keyin tirsagiga suyanib boshini ko'tardi-da, ko'zlari kosasidan chiqqudek bir alfozda davom etdi.— Mana endi ko'ngillaring joyiga tushdimi?

— Nega unday deysan?

— Dadam bilan oyimni mana shu kuyga solgan senlar bo'ldilaring. Oliftalar, tekinox'rlar...

— Xaddingdan oshyapsan, aka.
— Biz hammadan boymiz, chiroyli kiyinamiz, baxtlimiz deb kerilib yurgan senlar emasmidilaring?

— Aka!

— Sakkizinchini bitirguncha o'nta vlosiped pachoqlading, uchta maped, bitta mototsiklning boshiga suv quyding. Bir xillarini uyga olib kelishga or qilib, kultepaga otib yubording, boyvachcha! Mana bu to'mshayyab o'tirgan Zufar-chi? Halitdan «Volga» minishni o'rganib olibdi. Cho'ntagini qara, yashirincha kalit yasatib olgan. Uning cho'ntagida boshqa kalitlar ham bor. Oyim bilan dadamning g'aladonini ochib pul o'g'irlaydi. Cho'ntagi to'la pul. Nasha ham chekadi, og'zini hidlab ko'r. Boyvachchalar, senlar nafsingni tiyib, kamroq maqtanganlaringda, oyim bilan dadam pul topish uchun o'zlarini bunchalik qiynamagan bo'lishardi...

Akam haddidan oshib ketdi. To'g'ri, ilgari ham burnini jiyirib hammamizning kayfiyatimizni buzgani buzgan edi. Lekin bugun... E tavba, quturib ketyapti. Yaqiniga borganing qo'lini tishlab olyapti. Yo'q, majruh bo'lsang o'zingga, siylagan sari boshimizga chiqib olyapsan!

— O'zing-chi, — dedim g'azabimni bosolmay, — o'zing tekinxo'r emasmi? Mana bu magnitofoning qo'lda ikki yarim ming so'm turadi. Yapon magnitofoni deyдилar buni! Oyijonim bunga chek sanab berdi, tekinxo'r.

— Harom hammasi, — akam alam bilan hassasini karavotning chetiga qarsillatib urdi.

— Harommi? — battar g'azablandim, — mana bu kitoblar-chi, bir xillarini seni xursand qilaman deb, bechora oyijonim o'ttiz so'mdan olgan-a.

— Harom hammasi!

— Harom emish. Sog' bo'lganingda bo'g'ib tashlardim hozir. Nega boshqalarga indamaysan? Sulton Muhamedovning o'g'li-chi, sakkizda o'qiydi. Jiguli minib yuribdi. Sudyaga mumkin-u, bizga mumkin emas ekan-da. Sadir Badalovich ikkala kuyoviga ham bir xil rangda «Volga» olib bergan. Qizlari bir kun ham o'qimasdan diplomli bo'lishdi...

— Hammasi harom!..

— Pishqirma deyapman!

— Ket hozir, bo'lmasa boshingga hassa bilan solaman.

— Ketmayman. Sen bilan bir gaplashib qo'yay. Qani aytchi, kim halol yashayapti o'zi? Univermag direktorini, oyim bilan dadamning gapini eshitmadingmi? Uyida har kuni bazm. Olgan maoshi bir soatlik xarjiga ham yetmaydi. Qolganini qayerdan olyapti u? O'g'illarining yurishini ko'r. Biz ularning oldida gadoydan ham battarmiz. Yo ularning pul zavodi bormi? Nega ularga indamaysan, tergovchi? Prokurormisan, nega ota-onamizga kun bermay qo'yding?

— Haromxo'rlar, — yana pichirladi akam. — O'g'rilar...

— Tilingni tiy! Hozir bo'g'aman seni. Sen bizning oilamizga g'irt begonasan. Yo'qol, chiqib ket uyimizdan. Bor, o'sha cho'loqlar uyida yashayver. Hozir bir sirni ochib sharmandangni chiqaraman sen ablahni, — deya entikib davom etdim, — seni ota-onamiz tug'ruqxonadan olib kelishgan, bilmasang bilib qo'y. Majruh tug'ilganing uchun o'z ota-onang tashlab ketishgan ekan...

— Yolg'on, yolg'on!

— Seni ehtiyot qilib bu sirni aytmayotgan edim: kelgindisan, begonasan.

— Yo'qol, — degan qichqiriqni eshitdim. Shu asnoda akamning qo'lidagi alyumin hassa boshimga kelib tushdi. Ko'zimda o't chaqnagandek bo'ldi. Gangib ketdim. Xayriyat, yiqilmadim. Ustiga tashlanib, bo'g'a boshladim. Gavdam bilan ezib tashlamoqchiman uni. Halidan buyon tomirlarimda yonayotgan g'azab alangasi es-hushimni olib qo'ygandek edi.

Zufar ukam yelkamdan tortib turg'azdi-da, yoqamdan mahkam siqib oldi. U garchi mendan uch yosh kichik bo'lsa ham, hirsdek kuchi bor. Avlodimizda polvon o'tgan emas. Zo'ravonligiga allaqachon tan berganman. Hatto mahalladagi katta-katta bolalar ham undan cho'chibroq yurishadi.

— Hozir akamdan kechirim so'raysan, — shunday deb Zufar ukam tomog'imdan qattiqroq siqa boshladi. Nafasim chiqmay qoldi.

— Kechirim so'ra!

Yo'q, gapirolmadim. Izzat-nafsim yo'l bermadimi, ovozim chiqmadimi, bilmayman, gapirolmadim. Ukam shunday bir zarb

bilan itarib yubordiki, tisarilib borib orqam bilan polga gursillab yiqildim. Turishga ulgurolmay qoldim. Qornimga minib oldi:

— Kechirim so'ra!

O'zi mendan o'tdi, yolg'on gapirdim. Hecham birovning bolasi emas u. Buning ustiga ojiz, nogiron. O'zi-ku hozirgina oyijonimdan kaltak yeb bo'lari bo'lib yotuvdi-ya, nega bunday qildim, nega?

Patnisda ovqat olib Lutfi xolam kirdi. Yaxshi bo'ldi. Bo'lmasa katta mushtlashuv bo'lardi.

— Voy sho'rim, — dedi xolam, — mana bu esi yo'qlarni qaranglar. O'zimiz qay ahvolda-yu, karatega balo bormi? Jonimga tegdi tapir-tupirlaring, qachon qarasang bir-birining iyagini mo'ljallab turishadi-ya. Tur o'rningdan ikkoving ham, esi yo'qlar.

Zufar, sen bilan keyinroq gaplashaman deb, qarsillab sekin o'rnidan turdi. Ayiqpolvon gavdamni ezib tashlagan ekan, yengil nafas oldim. Majruh akamga qo'pollik qilganim uchun qalbimning bir chekkasi zimiston edi. Dilim to'la g'ashlik, tashqariga chiqib ketdim.

Hovli to'la odam.

Nega kelishdi ekan tag'in, nega?

Ayvonda qarindosh-urug'larimiz. Hovli o'rtasidagi katta karavotda esa tavba, ularni kim aytib chiqdi ekan, oyijonimning gapdagi ulfatlari. Xuddi navbatdagi bazmga to'planishgandek bexato kelganlarini qarang. Nahotki, boshimizga tushgan tashvish uch-to'rt soat ichida hammalarining qulog'iga yetgan bo'lsa. Nahotki hammalari bizga uyinib, achinib kelishgan bo'lsa?! Ko'pam unaqaga o'xshamaydi. Nazarimda, kuni kecha tiktirgan yangi ko'ylaklari-yu, durlariyu platinali uzuklarini ko'z-ko'z qilgani kelishganga o'xshaydi. Ha-ha, xuddi shu maqsadda to'planishgan. Yasan-tusanlarini qarang, upa-atirlarining xushbo'y hidini aytmayisizmi, hovlini qoplab ketibdi-ya!

Sakkiz ayol gap o'ynagan. Oralarida qo'li kaltalar yo'q. Hammalari ham osmondagi oyni olgudek. Yiliga ikki davra o'tadi. Qishda uylarida, yozda dalalarda, goho tog'lar bag'rida, lolalardan gilam to'shalgan adirlar tepasida o'tadi. Har gapga yangi kiyim kiyib borishlari shart. Oh-oh, ulfatchiliklari shunaqa

serzavq o'tadiki, bir-biridan lazzatli, tansiq taomlar, o'yin-kulgi, askiya, ashulachiyu o'yinchilar, noyob ichimliklarni aytmay sizmi, konyaklar suv bo'lib oqqanini ko'rganman. O'yijonimning ham baxtli, saodatli onlari ko'p bo'lgan...

Hammalari yig'ilib kelishibdi. Sakkiz ayol, mahalladagi sakkiz ustunning xotinlari. Yo'q, unchalik qo'rqqmasak xam bo'larkan. Yolg'izlatib qo'yishmas. Har birining uyida qo'sha-qo'sha telefonlar. Telefonlar bir ishga tushsa bormi, ha, albatta, tushadi! Kelganlaring uchun rahmat, ming rahmat, opajonlarim. Karavotning to'g'risida gumbazdek bo'lib Qo'mondon xolam o'tiribdi. Erlari «shahar savdo markazi» direktori. Ikki yuzu saksonta tochkasi bor ekan. Dadamning aytishicha, har tochkadan ellik so'mdan olgandayam oyiga o'n to'rt mingni sanab olarkan. Qiziq, Sadir Badalovich shahar savdosining boshlig'i-yu, butun somsapazu kabobpazlar tasarruffida-yu, o'zini ko'rsangiz shunaqangi ozg'in, shunaqangi qotmaki, umrida ovqat yemaganmi deysiz. Xotinlari bo'lsa — gumbaz. Shunaqa semizki, jigulining eshigidan sig'maydi. Negadir bu xolamni ulfatdagilar Qo'mondon deb atashadi. Hayronman, askar boshlab jangga kirmagan bo'lsa, nega unaqa laqab qo'yishdi ekan? Qo'mondon xolam hindcha ko'ylak kiyib kelibdi. Bu hali shahar savdosiga chiqmagan bo'lsa kerak, chiqqanda kiyib kelmagan bo'lardi. Ayollar tez-tez ko'z tashlab qo'yishyapti.

Qo'mondon xolamning yonida, xo'sh, chap tomonlarida Inobat opam o'tiribdi. Qotmagina, xushro'ygina, yuzida kuldirgichi bor. Qaragan sari qaraging kelaveradi. Eri Ziyod amakim univermagda direktor. Dadamning qalin o'rtog'i. Bu opamiz ham yangi, butunlay yangi «Shakar sepdi» ya'ni xuddi shakar sepilgandek zarlari yaltirab turadigan kuylak kiyib, o'shaning oltin rang tovlanishiga moslab taqinchoqlar taqibdi. O'zi shu opamiz chiroyli, haddan tashqari go'zal-da. Yaqinda juda qiziq bo'libdi. Sovchilar kelib qizi bilan o'zini ajratolmay, sizni kelin qilgani keldik, deyishibdi-ya. Ana kulgi-yu mana kulgi! Inobat opamning yonida Shahodat ammam o'tiribdi. U ham bir yangilik bilan kelibdi. Egnidagi zar bilan ipak aralash to'qilgan ko'ylagini o'tirganlar «zefir» deb ta'riflashyapti.

Ta'riflashyapti-yu yana ushlab-ushlab ham ko'rishyapti uni. Ushlab ko'rishganda nimani aniqlasharkin, hayronman. Lekin shu ko'ylak menga ma'qul bo'lmadi. Xayriyat, opamiz ko'ylak ostidan yana bir mato kiyib olgan ekan, bo'lmasa naq ichak-chavog'igacha bemalol ko'rinib turgan bo'lardi. Shahodat ammam ham kichkina ayollardan emas. Aeroportda kassir. Eri bo'lmasa ham, eri bordan ko'p topadi. Yozgi mavsumga bir zo'r bersam yetti yilga yetadi, deydi. Qanaqa qilib zo'r berarkin, bilmayman. Lekin o'zi juda dilbar, quvnoq ayol-da. Ulfatning guli. Ashula aytadi, o'yinga tushadi. Konyak to'la kumush qadahni kaftiga qo'yib she'r o'qiganda ulfatdagilarni sel qilib oqizib yuboradi. Shu ammam kelmasa, oyimning aytishicha, gap xuddi azaga o'xshab zerikarli o'tarkan.

— Shunday dilbar ayolni tashlab ketgan erkak ko'r bo'ladi,
— deyisharkan dugonalari.

Shahodat ammam bo'sh kelmay:

— Qo'ysalaring-chi, o'sha uyquchi erni boshimga uramanmi,
— derkan.

Bu gaplarni men oyijonimdan eshitganman.

Endi yana Qo'mondon xolamga qaytaylik. Egnidagiga e'tibor berishlarini istab, ko'ylaklarini pashshaxonadek baland ko'tarib, to'xtamay yelpinib o'tiribdilar. U kishining o'ng tomonlaridan o'ninchi bog'chaning mudirasi, yaqinda eri bilan uzil-kesil ajrashib olgan Xolisxon opam joy olgan. Oyijonimning aytishicha, uning oyiga bor-yo'g'i ming so'mga yaqin daromadi bor ekan. Shuning uchun ham uni ko'pam mensishmaydi. Orqasidan «Tilanchi» deb laqab qo'yishgan. Agar o'zi eshitib qolsa bormi, aytgan odamning naq tillarini sug'urib olardi-ya. Lekin shunday bo'lsa ham bugun Xolisxon opam hammasini dog'da qoldiradiganga o'xshaydi. Nega desangiz egnilarida fin ko'ylagi-yu, quloq va qo'llarida narxi yetti ming so'm turadigan taqinchoqlar, har birining ko'ziga yonib turgan brilliant qo'yilgan. Bekorga yetti ming so'm bo'ladimi axir. Opamiz sal gerdayibroq o'tiribdi-yu, lekin, umrida yangi ko'ylak ko'rmagan bola yangi kuylak kiyib ko'chaga chiqqanda uyalib, tortinib turgandek u kishi ham xuddi o'g'rilik narsalarni taqib kelgandek andek xijolat bo'lib

o'tiribdi. Ayniqsa, dugonalarining e'tibor bermayotganlari alam qilayotgan bo'lsa kerak.

Agar men Qo'mondon xolaning o'rnida bo'lganimda:

— Voy, Xolisxon, ko'ylagingiz biram yarashiptiki, qayoqdan topa qoldingiz, xuddi quyib qo'ygandek-a! Uzuqlaringiz yonib turibdi. Bizga ham toptirib bersangiz-chi, — degan bo'lardim.

O'lay agar shunday degan bo'lardim. To'g'ri-da, bularga yetishishning o'zi bo'ptimi? Qanchadan-qancha bog'cha bolalarining rizqini qiyib, yulib-yulqish, oyijonimga o'xshab ishga borib-bormay yurganlar nomiga pul yozib olish, bog'chaga yangi joylashayotganlarning ota-onasidan qizarib-bo'zarib ulbul narsa undirish, tekshiruv bosib qolmasmikan, bitta-yarimtasi yuqori idoralarga arzi dod qilib bormasmikin, deb kechalari uxlay olmay alahsirash... Yo'q-yo'q, Xolisxon opamga oson bo'lmagan. Mashaqqatlarini ozgina bo'lsa ham qadrlashmaypti-ya, beparvogina o'tirishlarini qarang! Go'yo garniturning bahosi yetti ming emas, yetti puldek. Yo'q, bu insofdan emas... Yoki men nohaq fikr yuritayotgandirman. Ehtimol bugun yangi kiyimlarini, yangi taqinchoqlarini ko'z-ko'zlagani, kim badavlatroq, kimning qo'li uzunroq ekanligini takror va takror aniqlagani emas, chindan ham oyijonimga hamdardlik bildirgani kelishgandir.

Avstriya, xitoy, seylon matolaridan ko'ylaklar kiygan boshqa opajonlar haqida, yaxshisi indamay qo'ya qolay. Ularni sizga keyinroq tanishtiraman. Albatta, tanishtiraman. Negaki, hammalari ham oyijonimning qadrdonlari... Oyijonim bechora halidan buyon telefon yonida o'tiribdi. Kimlarga yolvoryapti ekan? Eh, hozir, to'satdan bir mo'jiza yuz berib shahar prokurori bo'lib qolganimda edi!

— Odamlarda insof qolmaypti, — deyapti Qo'mondon xolam.

— Betga chopar bo'lib ketishyapti, — dedi boshqasi.

— Topganingni oshkor yeb, ko'z-ko'zlab kiyolmasang qanaqa zamonlarga qoldik-a, — deydi uchinchisi.

— Arizabozning ko'payganini...

— Tavba, duch kelgan odam nazoratchiman deb ko'kragiga uradi-ya.

— Bu hammasi ichi qoralikdan, dugonajon.

— Chaqimchining zamoni keldi o'zi...

Oralarida ana shunaqangi gaplar ham bo'lib turibdi. Lekin hadeb gap poylayverish ham odobdan emas, qiziq, aslida gap o'g'irlagan odamni yomon ko'raman-u, shu paytda, negadir, nari ketgim kelmayapti. Choylarini yangilab berdim. Lutfi xolam chuchvara tukkan ekan, un oshidan qolgan xamir isrof bo'lmasin, degan bo'lsa kerakda, yarim kosadan tarqatdik. Endi ketishsa kerak degan edim, qayda. Nazarimda chuchvara fikrlarini chuvalashtirib, har biriga yana ilhom ham bag'ishlaganga o'xshaydi. Gap qizib ketdi. Mavzu o'zgardi. Militsiya nishonga olindi. Xayriyat, aytishlaricha, ularning ko'pchiligi yaxshi odamlar ekan. Yo'lga yurarkan. Olganda, ham insof bilan olarkan. Lekin bittasi bor emish, Qo'mondon xolam uning ismini aytmayman dedi, hay-hay, dahshat emish. Na qochib qutulib bo'larmish, na qo'lga tushirib bo'larmish. Boyligingiz ko'payib ketganini sezsa, sezmay iloji ham yo'q ekan, maxsus odamlari kuzatib yurarkan. O'sha boyligi ko'payib ketgan odam ustidan maxsus odamlari qo'mondon xolam nomini sir tutayotgan militsioner amaki nomiga uzundan-uzoq ma'lumotnoma yozarkan. Ma'lumotnoma ro'yxatdan o'tmas ekanu ammo tergov shiddat bilan boshlanib ketarkan, boyib ketgan amaki dovdirab qolarkan. Qamalmaslik uchun bor narsasidan voz kechishga tayyor bo'larkan... Uyog'i esa yarash-yarash bo'larkan. Bir amaki boyib ketarkan, boshqasi ikki qo'lini burniga tiqib qolaverarkan.

Oziq-ovqat do'konining direktori shu ahvolga tushibdi.

— Dahshat-ku!— dedi Inobat opam.

— Nahotki qo'lga tushirisha olmasa? — deb so'radi boshqasi.

— Puli bor odamni qo'lga tushirish qiyin-da, o'rtoqjon, — degan javob qaytdi.

Yuragim shuv etib ketdi, ha-ha, xuddi shunday bo'ldi. Ketidan oyoq-qo'lim ham bo'shashib, behollana boshladim... Nahotki, biz ham o'sha tovlamachining tuzog'iga tushib qolgan bo'lsak, nahotki oyijonim bilan dadajonim jonlarini jabborga berib yiqqan boyligimizni shundayligicha topshirib o'sha

do'konning landovur direktoriga o'xshab ikki qo'limizni burnimizga tiqib qolaversak?

Yo'q, olishish kerak, jon chiqquncha olishish kerak.

Muzdek suv ichdim. Tanimga rohat yugurgandek bo'ldi. Ammo qo'rqinchli fikrlarim to'xtamayapti. Yana suv ichdim... Yo'q, biz tovlamachining qo'liga tushmadik shekilli. Ikki tuman militsiyasi tengdan shug'ullanyapti. Ishbilarmon tog'am aytdiku, har ikki tuman ham bir-biridan mustaqil ish boshlagan deb...

Shisha ochib, opajonlarga xam muzdek-muzdek suv ulashdim. Rahmat deyishdi. Yaxshi kelin buyursin, to'yingda o'zimiz yor-yor aytamiz, degan gaplarni ham aytishdi.

— Shunday qilaylik, dugonajonlar, — Qo'mondon xola gapini davom ettirdi, — Yoqutxonni ko'plashib qutqarishimiz kerak, erini ham. Axir hammamiz bir odammiz-a. Bekorga ulfat bo'ldikmi? Ko'pdan quyon qochib qutulmas, deydilar. Birlashsak, bir ilojini toparmiz. Bordiyu Yoqutxonning ishi sudgacha borsa, xudoyo o'sha kundan o'zi asrasin, naq hammamiz ham sharmanda bo'lamiz-a. Bo'ynimizdagi duru barmog'imizdagi uzuklarni Yoqutxon olib bergan-a, buni unutmaylik. Hammamizda ham ozmi-ko'pmi tanish-bilish bor. Axir erlarimiz ham qarab turishmas. Saidjon akam ularga ham qadrdon. Bir ulfatda gap o'ynashgan. Shunaqa bo'lsin, erlarimizni ham ishga solaylik.

— Voy, opajon, mening erim yo'q-ku, — kulib hazil qildi kassir ammam.

Qo'mondon xolam ham kuldi:

— Sen o'ynashingni ishga solasan.

Opajonlar bosinqi kulib olishdi...

Kassir ammam tizzalariga shapatilab-shapatilab kula boshladi. Boshqalar ham qo'shildi. Ayvonda o'tirgan qarindosh-urug'larimiz nima gap bo'ldi ekan deb bo'ynilarini cho'zib qarashdi.

Kulgi ta'siridanmi yoki boshimizga tushgan tashvishni bartaraf qilishga hammalari yeng shimarayotganlaridanmi, qalbimga quvonch qo'yilgani, dilim yayraganini qis qildim. Ammo shu zahotiyoq yuragimni qora vahima bosdi yana. Ichkaridan eski aravachasini g'ijirlatib chiqib kelayotgan akam

opajonlar yonida to'xtab, xuddi yeb yuborgudek xo'mrayib, hammalariga birma-bir tikilib chiqdi-da, baland ovoz bilan:

— Tekinxo'rlar! — deb qo'ydi.

Opajonlar jinnimi bu degandek bir-birlariga qarab olishdi.

Akam aravachasini darvozaxona tomonga qarab haydadi.

To'xtab, orqasiga o'girildi-da, haligidan ham qattiqroq ovozda:

— O'g'riboshilar! — deb qichqirdi yana.

Tovonimgacha zirqirab ketdi.

X BOB

Akamning mahallamiz kazo-kazolarining suyuqli xotinlari bo'lmish shunday mo'tabar opajonlar sha'niga «o'g'riboshilar» deyishi odobdanmi, insofdanmi? Yana tag'in mushkulimizni oson qilishga yeng shimarib turgan bir paytlarida-ya!

Insofsiz!

Orqasidan borib yoqasidan olmoqchi edim. Shu payt ichkarida telefon bilan band bo'lib o'tirgan oyijonim chiqib:

— Hoy, Zafarjon, qayoqdasan? — deb chaqirib qoldi, — yerto'lada yashikda handalak bor. Yashigi bilan olib chiqib vodoprovod ostiga qo'ygin. Yangilik, mehmonlar xursand bo'lishadi.

Ishga ovunsam, akamga nisbatan qo'zg'algan g'azabim bosilar deb o'ylagandim. Bosilmadi. Qaytaga kuchaygandek bo'ldi, uni qaytarib kelib opajonlardan kechirim so'ratishim zarur. O'g'ri bo'lib ular birovning cho'ntagiga tushibdimi, ketmonini olib qochibdimi, hujjatga qo'l qo'ydirib pulini bermabdimi? Hammasi ham toparmon-tutarmon kishilarning ayoli. Yaxshi topgandan keyin yaxshi yashaydi, yaxshi kiynadilar-da.

Ko'chaga yugurdim. Kech qolibman. Akam oilamiz bilan bir umr chiqisholmay kelayotgan Ataullo Isayevich bilan allaqachon topishib olibdi. Uning uyi ko'chaning narigi yuzida, qarang, uyi ham qarama-qarshi, o'zi ham. Shu muallim haqida sizga bir oz gapirib bersam maylimi? Yo'q desangiz, do'st kim, dushman kim, tushunolmay qolasiz. Ehtimol, bugungi baxtsizligimizga ham mana shu muallim sababchidir. Ilgari ham

boshimizga ko'p kulfatlar yog'dirgan. Bizni birinchi bo'lib «haromxo'r» degan ham mana shu ichi qora Ataullo Isayevich bo'ladi.

Yoshi ellik beshlarda. Muxbir bo'lib muxbirmas, usta bo'lib ustamas, muallim bo'lib muallimmas — hammasi chala. Qomati devnikidek, sergo'sht, yuzi-silliq, peshonasi do'ng. yurganda bir narsadan quruq qolayotgandek xalloslab yuradi. Shunaqa qattiq kuladiki, uyning shiftini ko'chirib yuboray deydi. Boshlang'ich sinfni o'qitadi, birdan to'rtgacha. Beshinchiga o'tkazib, yana orqasiga qaytaveradi. O'zidan kattalarni ham bolam deb chaqiradigan odati bor. Yozuvchi ham deyishadi. Lekin kitobini hech kim ko'rmagan. Dadamning aytishicha, biz ilgari shu odam bilan juda inoq ekanmiz. Hovlimizni qurayotganimizda hasharga chiqib, shimini tizzasigacha qaytarib olib, ha bo'l, ha bo'l, deyaverib usta-mardikorlarni naq o'ldirib qo'yayozgan ekan. Aytdim-ku, gavgasi devnikiga o'xshaydi deb, o'zi ham o'sha paytlarda devdek kuchli ekan-da. Dadam unga arzon bahoda yog'och, taxta topib berarkan. U ham uchastka qurayotgan ekan.

Bir kuni Ataullo muallim ko'chaga chiqsa, akam darvozaxonamiz yonida o'zi bilan o'zi shaxmat o'ynab o'tirgan emish. O'shanda akam endigina olti yoshga kirgan, dadam ishda, oyim qayoqkadir ketgan, yolg'iz o'zi zerikkan ekanmi, Lutfi xolam ostiga to'shak solib darvozaxona yoniga chiqarib qo'ygan ekan. O'tgan-ketganni ko'rib ovungin, degan bo'lsa kerak-da.

— Ha, mulla Akbar, nima qilyapsiz? — deb so'rabdi Ataullo muallim.

— Shaxmat o'ynayapman, — debdi akam boshini ko'tarmay.

— Kim bilan o'ynayapsiz?

— O'zim bilan o'zim.

— Adashib ketsangiz-chi?

— Adashmayman.

— Shaxmatni kimdan o'rgangansiz?

— Televizordan.

— Ha, darvoqe, shahmat darsi beriladi-ya! Bolalar bilan o'ynasangiz bo'lmaydimi?

— Unaqa bolalar yo'q-ku.

Akbar, xo'p desangiz, ikkovimiz bir partiya surishardik-da.

— Voy amaki, siz kattasiz-ku!

— Shahmat o'ynayotganda kichkina bo'lib qolaman.

— Voy, qanday qilib?

— Donalarni tiking, qanday bo'lishini ko'rsataman.

O'yin boshlanibdi. Uch partiya davomida tortishuv bo'libdi. Uchovida ham akam g'olib chiqaveribdi. Ataullo muallim ataylab qolib bergan bo'lishi ham mumkin. Kattalar kichiklarni rag'batlantirish uchun ko'pincha shunday ham qilishadi-ku, to'g'rimi? Lekin shunday bo'lsa ham Ataullo muallim akamni ko'tarib, peshonasidan o'pibdi:

— Barakalla, sizdan ajoyib shaxmatchi chiqadiganga o'xshaydi.

Voqea xuddi shunday bo'lganmi, boshqacharoq kechganmi, aniq bilmayman. Men sizga eshitganimni aytyapman.

Boshqa bir kuni muallim akamni yana darvozaxonada ko'rib qolibdi. Lutfi xolam to'shab bergan palosda muk tushib kitobga tikilayotgan ekan.

— Salom, — debdi muallim. — Nima qilyapsiz?

— Salom, — debdi akam. — Kitob o'qiyapman.

— Kitob o'qiyapman?!

— Ha.

— Hali o'qishga borganingiz yo'q-ku?

— Bormasam ham o'qiyveraman.

— O'qishni kim o'rgatdi sizga?

— Lutfi xolam.

— Qani, bir o'qing-chi.

Suhbat xuddi mana shu yerga yetganda ikkilanibroq turgan muallim akamning qo'lidagi kir «Alifbe»ni olib oxirroq'idan bir sahifa ochgan. Akam «Yorug' darsxona» sarlavhali maqolani sharillatib o'qib bergan, yana ochgan, yana o'qigan. Yana, yana, yana...

Muallim akamni dast ko'tarib, bag'riga bosib nogiron oyoqlarini salanglatgancha hovlimizga olib kirgan. Dadajonim dushda yuvinib chiqib, uyoq-buyog'ini paxmoq sochiq bilan artib turgan ekan:

— Mana bu o'g'lingiz balo-ku, — degan muallim qalbidagi zavqu iftixorini mana shu «balo-ku» degan so'zga joylab.

— Nima qipti? — degan dadam bo'ynini arta turib.

— Nega buni o'qishga bermaysiz?

— Hali yoshi yetganicha yo'q.

— Kitobni sharillatib o'qiyapti buningiz.

— Lutfixon o'rgatgandir-da.

— Bolada qobiliyat kuchli. Yigirma yil muallimlik qilib bunaqasini hali uchratmaganman. To'g'ri, maktabga borolmaydi. Lekin Saidjon bolam, ruxsat bersangiz, Akbar bolamni o'zim o'qitaman. Uyingizga chiqib, uyimga olib kirib ketib tarbiyalayman. Xo'p deng. Bunaqa bolani darvozaxona oldiga yotqizib qo'yib bo'lmaydi. Buyuk odam chiqadiganga o'xshaydi bu nogiron o'g'lingizdan. Anovi kuni shaxmatda bopladi buningiz, endi o'qishini ko'rib hayratda qolib o'tiribman.

— Qani endi shunday qilsangiz, — degan dadam xursand bo'lib, — biz ham sizni quruq qo'ymasdik. Mehnatingizni qadrlardik Oyisi, qayerdasan, sho'rvangni quy, yarimta konyak och. Ataullo Isayevich ishchan o'g'limizni o'qitmoqchi. Muallim bilan bir otamlashaylik. Muk tushib har xil kitoblarga tiqilib yotardi, obbo Akbarjon-ey, o'shanda «alifbe»ni o'qiyotgan ekansan-da?

— «Alifbe»ni allaqachon tugatib qo'yibdi bu azamat o'g'lingiz, — degan yana Ataullo muallim. Dadam ko'ksini to'ldirib xoxolab kulgan:

— Ataullo Isayevich, bo'lmasa bugun ikkovimiz «Alifbe bayrami»ni o'tkazamiz.

Konyak ichishgan, shunaqa ko'p ichishgan ekanki, gazagi ham shunaqa mo'l bo'lgan ekanki, oxiri Ataullo muallim mast bo'lib qolib, durildoq ovoz bilan hovlini boshiga ko'tarib ashula aytgan ekan.

Aynan shunday bo'lganmi yoki boshqacharoq bo'lganmi, bilmayman. Men takror aytaman, eshitganimni aytyapman. U paytlarda men yosh edim-da, suhbatlarga ko'pam ishtirok etmasdim. Uch g'ildirakli velosipedimni choptirib ko'chadan

beri kelmasdim. Keyin Ataullo muallim akamni to'rtinchi sinfni bitirguncha uyda o'qitgan, goho yelkasiga mindirib uyiga olib kirib ketar, yelkasiga opichlab shaharda o'tgan shaxmat musobaqalariga olib borar ekan.

Akam Ataullo muallimning yelkasiga minib katta bo'lgan ekan.

Muallim butun oilasi bilan yog'ochdan bezakli gultuvak qilib sotardi. Shu hunarni akamga ham o'rgatibdi. Mahalladagi bir xil odamlar akamni muallimning o'g'limi, deb ham yurarkan. Mana shu narsa dadamga yoqmaydi. Izzat-nafsiga tegadi. Hatto oyijonim ham tashvishga tushib qoladi.

— Akbarjon, shirin o'g'lim, ayt-chi, nega hadeb Ataullo muallimnikiga chopaverasan? — yotig'i bilan so'raydi dadam.

— Chiqqim keladi-da, — deydi akam. — Ular kitobni ko'p o'qiydi-da.

— Biz-chi, biz o'qimaymizmi, o'g'lim? Biz ham o'qiymiz, lekin yolg'on-yashiqalar bitilgan bemaza kitoblarni emas, turmush kitobini o'qiymiz. Xo'sh, yana nima uchun chiqqing keladi?

— Ular har kuni bahsli suhbatlar qilishadi.

— Qanaqa suhbat?

— Rostgo'ylik, halollik, birovning haqini yemaslik to'g'risida-da. Ularnikiga chiqsam negadir yayrab ketaman. Majruhligimni ham unutaman. Keyin, dada, ular negadir quvnoqroq.

— Biz-chi?

— Biz nuqul uf tortamiz. Keyin, dada, ochiq aytganimga xafa bo'lmang, ularning noni halol.

— Bizniki-chi?

— Bizniki... harom bo'lsa kerak...

— Kim aytdi bu bema'ni gapni senga? Hamma aytyapti.

— Ataullo muallimnikiga kirib ilm o'rganyapti deb yursam, sen, o'g'lim, oilamizga qarshi bo'lgan fitnaga qo'shilib yurgan ekansan-da. Esi yo'q! Tamom, bugundan boshlab unikiga qadam bosmaysan. Sen o'sha isqirt, ovqatiga pul yetkazolmay yurgan gadoyvachchaning o'g'li bo'lib qolibsan, tamom, endi aloqani uzasan, chiqmaysan.

— Chiqaveraman!

— Boshqa fitnachi pastkashni bu uyga ham kiritmayman endi. Seni butunlay tamom qilibdi u. Bolani otaga qarshi qilib qo'yibdi.

— Ataullo muallimni bu yerga chiqarmasangiz, unda, dadajon, ularnikiga butunlay ko'chib o'taman.

— O'sha tuvakfurushnikiga-ya?!

— Dadajon, siz qizishmang. Endi men ham yosh bola emasman. Yaxshi bilan yomonni ajrata olaman. Ular tuvakfurush emas. Go'zallik tarqatuvchilar, to'g'ri, kechalari shirin uyqusidan kechib, o'g'li, qizi, kelinoyim hammalari qipiqqa ko'milib, yog'ochdan tuvak yasab arzon-garovga sotishadi, goho tekinga ham berishadi. Sinfdagi hamma o'quvchilarning tug'ilgan kunida, gul o'stirgin, diling ravshan bo'ladi, deb ularga ham gul tuvaklar sovg'a qilgan. Dadajon, gul go'zallik, poklik ramzi. Ataullo muallim butun shaharni go'zallikka burkamoqda. O'g'illariga ham shunday deydi. Muallimim halol, pokiza odam. Endi usiz yashay olmayman. Meni ajratmang undan. Bo'lmasa, butunlay ketaman.

— Qayoqqa ketasan?

— Cho'loqlar uyiga.

— Meni sharmanda qilib-a? Yo'q, Akbarjon, chuchvarani xom sanabsan. Dadangning gapini ikki qiladigan odam hali tug'ilmagan. Bas, bugundan boshlab aloqang uzildi.

Dadajonim bilan majruh akam o'rtalaridagi dili-siyohlik shu bilan tugadimi yoki o'sha kecha tong otguncha davom etdimi, bunisi menga qorong'u. Hatto o'sha kungi dahanaki jang aynan men sizga bayon qilgan tarzda bordimi — buni ham tasdiqlab berolmayman. Harqalay shunday bo'lgandir deb o'ylaymanga.

Sal kun o'tgach Ataullo muallim bilan dadajonim o'rtasida chinakam jang boshlanadi. Dadam bir so'zli kishi. Yomonlik qilganni jazosiz qoldirmaydi, qanchadan qanchasining ta'zirini berib qo'ygan. Akamni bizga begona qilib tarbiyalayotgani yaxshi emas-da, axir. Buni kechirib bo'ladimi? Kim o'z farzandini birovga berib qo'yarkan... Ataullo muallim uyini gazlashtirayotgan ekan, suv qaynatadigan qozon so'rab uning oldiga boribdi.

— Unaqa qozon yo'q, — debdi dadam.
— Hovlida qalashib yotibdi-ku? — debdi Ataullo muallim.
— Ular puli ko'pga sotiladi.
— Bizda ham pul bor, qo'shni.
— Ishtoningning yamog'iga pul topolmaysan-ku, «AGV»ni kim qo'yibdi senga, — baqirib beribdi dadam!

— Hazillashishni yaxshi ko'rasiz-da, Saidjon. Xo'sh qancha turadi o'sha apparat?

Aytdim-ku dadajonim yomon ko'rib qolgan kishisini qattiq jazolaydi deb. Kambag'alni urma, so'kma, kiyimini yechib ol, qabilida ish tutib cho'ntagini qoqlab qo'ya qoladi.

— Ikki yuzu ellik so'm, — deydi dadam yuzini teskari o'girib.

— Bor-yo'g'i shumi, — deydi Ataullo muallim cho'ntagini kavlab.

Kunduzi oralarida taxminan ana shunday suhbatu, ana shunday oldi-sotti ham bo'libdi. Muallim «AGV»ni keltirishi bilan gazchi, xo'sh, qanchaga oldingiz, deb so'raydi. Shunchaga oldim, deydi muallim. Gazchi yo'g'-e, bu zormandaning bahosi bor-yo'g'i yuz yigirma so'm turadi, ana, yozuvini ko'ring, deydi. Muallim, bunday bo'lishi mumkin emas, qo'shnim yaxshi odam, deydi. Engashib qarasa, narxi chindan ham gazchi aytganidek o'yib yozilgan emish. Agar dadam ertalab to'nini teskari kiygan bo'lsa, peshin vaqtida muallim ham to'nini teskari kiyadi. Ikkita teskari to'n kiygan qo'shnilar kechqurun to'qnashishadi va chinakam portlash yuz beradi.

— Bu nima qilganingiz? — qaltirab so'raydi muallim.

— Sening jazoiing shu, — deydi dadam senlab.

— Qaysi aybim uchun jazolaysiz meni?

— Akbarni tarbiyalayman deb menga qarshi qilib qo'yding, majruh o'g'lim bizga begona bo'lib qoldi.

— O'g'lingizni men yomon yo'lga boshlabmanmi, halol bo'lgin, vijdonli bo'lgin, birovning haqini yeyishga o'rganmagin desam buning nimasi yomon?

— Yo'qol, bitliqi!

— Kim bitliqi?

— He, o'rgildim o'sha sendaqa tuvakfurushdan. O'g'limni nobud qilding!

— Haqorat qilyapsiz meni.

— Qilganimda qo'lingdan nima kelardi, yo'qol deyapman. Bor, qo'lingdan kelsa osmonni tashlab yubor.

O'sha kechasi Ataullo muallim teskari to'nini yechmaydi. Dadamning ustidan ming xil tuhmatni to'qib yuqori tashkilotga shikoyat yozadi. Xayriyat, tekshiruvda tasdiqlanmaydi. Yana yozadi, yana tasdiqlanmaydi. Uchinchi bor yozganda, dadamning militsiyada o'rtoqlari ko'p emasmi, o'shalardan bittasini ishga solib muallimni tuhmatchi sifatida bir yarim yilga qamatib yuboradi. Battar bo'lsin, dedik biz. Nega desangiz, bir yil davomida hech birimizga tinchlik bermovdi-da. Hatto, ishonsangiz, sudya Sulton amakim, shahar savdo markazi raisi Sadir Badalovichlar ham xursand bo'lishibdi. Ilgari o'shalarining ustidan ham yozib rosa enka-tinkasini chiqargan ekan.

— Lekin Saidjon, yozuvchini rosa boplading-da, deyishibdi o'rtoqlari.

— O'shaning dastidan ko'chaga ham chiqolmay qoluvdik,— debdi yana bittasi.

Shu bilan uyimizdagi dilsiyohlik tugar, yeganimiz ichimizga tushar, deb o'ylagandik. Yo'q, bo'lmadi, aksincha kuchayib ketdi. Majruh akam uydan qochib ketadigan odat chiqardi. Bir qochdi, ushlab keldik. Ikki qochdi, tutib keldik. Dadam nohaq, vijdonli odamni nohaq qamatdi, puli ko'pligi uchun zo'rlik qildi, o'zimni o'ldiraman, emish. Gapni qarang. Uyimiz motamga to'ldi. Majruh desak, jinni ham ekan u. Hech yo'lga solib bo'lmadi, yana qochdi! Axtarmagan joyimiz, ishga solmagan tanish militsiya xodimlarimiz qolmadi. Elu yurtning nadomatini aytmysizmi?! Bu yurtda kim ko'p desangiz, og'ziga kuchi yetmagan ko'p ekan. Gap-so'zlar hammamizni ezib tashladi. Oyim, bolaginam, deya yig'lagan, singlim, akajon, deya bo'zlagan, ayiqpolvon Zufarni aytmysizmi, dadamga musht o'qtaldi-ya, nonko'r! Uch kun deganda yana daragi chiqdi. Qabristonda ekan, go'rkov ko'rib qolibdi. Ochiq go'rga aravasi bilan tushib olgan emish. Qachon bordi, qanday qilib bordi. bilib bo'lmaydi. O'lmabdi, lekin o'lgandan battar. Hushi kirarli. chiqarli, ko'zi qotib qolgan, til yo'q, har zamonda o'sha mungli ko'zlaridan miltillab yosh oqadi deng.

Dadam taslim bo'ldi. Muallimni qamoqdan chiqarib olishga so'z berdi. Bilasiz-ku, dadajonim bir so'zli odam. Aytganini albatta bajaradi. Yana tanish bilishlar. Bechoralar, ularga ham qiyin. Biriga pat gilam, boshqasiga «Zil» xolodilnigi kerak ekan. Prokuror ham darrov ko'nibdi. «Bitta kajavali mototsikl sovg'a qilsin, aytgan odamini qayta sud qildirib, shartliga chiqarib yuboraman», debdi.

«Xayriyat, — debdi dadam, — men jiguli so'rarmikan, deb qo'rquvdim».

Ataullo muallim qamoqdan chiqib keldi.

X I B O B

Ataullo Isayevich, baribir, olti oygacha muallimlikka qo'yilmadi. Xotining yonida qo'g'irchoq fabrikasida ishlab yurdi. Battar bo'lsin, nega akamni yo'ldan uradi, nega ahil oilamizga rahna soladi. Muallim bo'lsa o'ziga, unaqalar shaharda qalashib yotibdi... Lekin akam o'zgarmadi. Majruhligi, ojizligidan foydalanmoqchi-da! Endi, harom deb, uch kunlab ovqat yemaydigan, gultuvak yasab magazinning oldiga olib chiqib sotadigan odat chiqardi. Peshonasini terlatib, halol yashamoqchi emishlar. Obro'yimiz ikki pul bo'ldi. Dadajonim yonib ketdi, oyim yig'ladi.

Bir kun, hali-hali esimda, kech payt, qorong'i ham tushib qolgan edi. Akamning xonasida televizor ko'rib o'tirgandik, o'zi kitob o'qib yotuvdi. Dadam gursillatib qadam tashlab kirib keldi. Mast, oyoqda turolmaydigan darajada mast. Ehtimol, bazada bitta-yarimtasining tug'ilgan kunini nishonlashgandir. Lekin, ko'p ichibdi. Yonimdan o'ta turib boshimni siladida akamning tepasiga borib peshonasidan o'pdi:

— Nima o'qiyapsan?

— Qissa, — dedi akam negadir xijolatnamo bir ohangda.

— O'rischami? Nima to'g'risida ekan?

— Vijdon azobi to'g'risida.

— Yana piching qilyapsanmi?

— Yo'q, dadajon, haqiqatan ham vijdon azobi. Konovalov degan bir yigit akasining ustidan prokurorga arz qilgandi. Arz

qutqarmoqchi bo'lyapti. Akasini qutqara olmadi, qamalib ketdi. Endi vijdon azobiga tushib qoldi. Eh-he, shunaqa qiynalyapti-ki... O'zini o'ldirmoqchi bo'lib turuvdi... O'qib beraymi?

— Bunaqa kitoblarni o'qimagin degandim-ku.

— Boshqasidan qanoat hosil qilmasam-chi?

— Qo'y bunaqa gaplaringni, o'g'lim. Yosh bola emassan, endi hayotga ko'zingni kattaroq ochib qaraydigan payting keldi. Yaxshisi... yaxshisi, kechir meni, jindek ichuvdim... Ochig'i, sen bilan gaplashay deb ichdim. Dadilroq bo'lib olib orani ochiq qilib olaylik, dedim-da, o'g'lim.

O'zingizga aytuvdim, gap poylashni yomon ko'raman-u, lekin baribir eshitgim kelaveradi. Hozir ham shunday bo'ldi. O'rnimdan qo'zg'algim kelmayapti... Televizorni berilib tomosha qilayotgandek o'tiraverdim... Ekranda ikki otliq, ikki raqib, qo'llarida yalang'och qilich, bir-birlarini quvlayapti. Bu yerda esa qizg'in suhbat, ko'zim ekranda-yu, qulog'im suhbatda.

— Bunaqa bemaza kitoblarni o'qib vaqt o'tkazguncha institutga kirishga tayyorgarlik ko'rsang bo'lardi, o'g'lim. Mana, o'nni yaxshi bitirding. Muallimlar xursand, o'g'lingizda iste'dod zo'r, katta olim chiqadi, deyishyapti. Hech bo'lmasa rasm chizsang ham mayli edi. Rasmdan ham naf ko'p deyishyapti. Menga chizib bergan rasmingni idoramga osib qo'yganman. Kirganniyam, chiqqanniyam ko'zi o'shanda, o'g'limning ishi desam, ishonishmaydi. Buni katta rassomlar chizgan deyishyapti.

— Endi o'qimayman ham, rasm ham chizmayman. Ishlayman.

— Qayerda senga bop ish qarab turgan ekan?

— Qo'g'irchoq fabrikasida, buyoqchi kerak ekan.

— Nima?!

— Qo'rqmang, dada. Uyda o'tirib ishlayman. Shartnoma tuzsa bo'larkan. Qo'g'irchoqlarni o'zlari bu yerga keltirib berishadi...

Buyoqda dadam bilan akamning suhbatlari qizib boryapti — eshitgim keladi. Uyoqda kino tomoshasi ham avjga chiqdi — ko'rgim keladi, o'ziyam chet el filmida. Amakivachchalar meros

talashishyapti. Qochib borayotgan oq otlisi yosh, akam tengi. Quvib borayotgan ko'k otlisi o'ttiz besh yoshlarda. Bobomizdan qolgan xazina qayerga ko'milgan, deydi. Yoshi — qaysar, boylik meniki, deydi... Dahshat, dahshat! Oq ot qoqilib ketdi. Yigitcha uchib tushdi... Yana qilichbozlik boshlandi...

— O'g'lim, — deyapti dadam boshini chayqab, — yurak bag'rim ezilib ketyapti. Nega biz bunday bo'lib qoldik, nega meni yomon ko'rasan, nega?

— Bazadan keting.

— Menga o'xshagan savodsiz odamga ish topish oson bo'ptimi, o'g'lim?

— Diplomingiz bor-ku!

— Sotib olganman uni.

— Egasiga qaytarib bering. Dadajon, men sizni joni dilimdan yaxshi ko'raman, oyijonimni ham. Qo'rqaman bugun-erta sizlarni qamab qo'yishadi deb. Kechalari uyqum qochib ketadi. Sizlarni qamab qo'yishsa, bizning ahvolimiz nima kechadi, tirik yetimlarning holidan kim xabar oladi? To'g'ri, men ko'p o'qidim, shahrimizdagi kitobning yarmini o'qib tushirdim hisob. Dadajon, miyamga, faqat, miyamga emas, butun ruhimga bir tushuncha o'rnatib qolgan. Siz pora olasiz — bu aniq. Oyijonim oltinfurushlik qiladi. Bu — jinoyat! Ehtimol men xato qilayotgandirman, ruhiy kasalga chalingandirman. Axir dadajonim, ota-onang jinoyatchi degan fikr tunu kun menga tinchlik bermasa nima qilay, ayting, nima qilay? Poklikka nima yetsin, halollikka nima yetsin?! Ertayu kech meni qiynagan narsa ana shular... Dadajon, mayli, roziman, meni yo cho'loqlar uyiga yoki jinnixonaga eltib tashlang. Chindan ham kasaldirman... Nega unaqaman, dadajon. Nega ukalarimga o'xshab o'ynab-kulib yashay olmayman, boyligingiz bilan faxrlanib. ko'kragimni kerib yurolmayman? Yeganim zahar, kiyganim kafan bo'lib tuyulaveradi. Bilaman, sizni ham, oyimni ham qiynab yubordim.

— Seni kitob buzdi, o'g'lim. Ataullo muallim yo'ldan urib qo'ydi.

— Dadajon, Ataullo Isayevich pok inson. Men hammaning o'sha kishiday bo'lishini istayman, sizni ham, oyimni ham.

— Mayli, o'g'lim, yig'lama. Mening ham yig'lagim kelyapti. O'zi odatim shunaqa, ichsam yig'layman. Yetimligim esimga tushib ketadi, xoru zor bo'lgan kezlarimni eslab qolaman.

Dadajonim, ishonsangiz, chinakamiga yig'lab yubordi. O'zi aytganidek xo'rlangan kunlarini eslayaptimi, qaysar akamga achinyaptimi: bilmayman, yig'layapti. Boshini chayqab-chayqab yig'layapti. Buyoqda qilichbozlik ham avjiga chiqib ketdi. Yopiray, odam bolasi o'lim talvasasida, hayot uchun olishganda, xazinaning taqdiri hal bo'layotganda shunaqangi yovuzlashib ketadimi-a? Amakivachchalar-a, bir boboning nabiralari-ya! Yoshrog'i charchab qoldi bechora, zarbni arang qaytaryapti. Entikyapti, vujudidan sharros ter quyilyapti.

— Xazina qayerda? — do'q bilan so'rayapti kattasi.

— Sen vijdonsizsan, — deyapti holsizlanib qolgan yigitcha.

— O'liming yaqin qoldi, ayt!

— O'lsam bir vijdonsizni boylikdan mahrum qilib o'ch olgan bo'laman. O'ch, qasos, shirin tuyg'u. Undan lazzatlanaman. Sen bir umr gadoy bo'lib yashaysan...

Dadam karavot yoniga, shundoqqina polga cho'k tushib, qo'lini akamning boshi ostidan beozorgina o'tkazdi-da, quchoqlab oldi. Yelkasi uchyapti, demak yig'isi hali bosilmapti. Mayli, yig'lasin, ilgari ham mana shunaqa ichib kelgan paytlarida ko'p yig'lardi. Meni, goho ukam Zufarni ham bag'riga bosib yig'lagan, to'yib-to'yib yig'lagan. O'g'lim, Zafarim, zafarli ishlarimning davomchisi, hamma umidim o'zingdan. Akang, baribir odam bo'lmaydi. Nimaiki topgan bo'lsam, xudo xohlasa, hammasiga o'zing ega bo'lasan. Mayli, prokuror bo'l, mayli savdo xodimi bo'l, faqat davomchim bo'lsang bas, deb yuzu ko'zlarimdan ko'p o'pard. Nimadandir qalbim g'ururga to'lib borayotganini his qilib turardim. Hatto, ishonsangiz, bir marta, dadam to'satdan o'lib qolsa bu boyliklarni qanday boshqarar ekanman, deb ham o'ylaganman. O'ylaganmanu qo'rqib ketganman...

Dadam yig'layapti, yelkasi silkinib-silkinib yig'layapti.

— Mayli, Akbarjon, bugun senga bir dardimni aytib yuragimni bo'shatib olay,— deyapti, — sen o'g'lim bo'laturib meni molu dunyoga o'chlikda ayblayapsan. Aslida bolaning

otaga shunday deyishi odobdan emas. Lekin nachora, aslida ham shundayman. Pul topishni, pulni pulga urishtirishni yaxshi ko'raman. Kitob sening joning, pul mening jonim, hayotimning mazmuni. Nima qilay, shunga o'rganib qolganman. Mayli, hammasini aytaman, senga aytib yuragimni yozib olay deb bugun ataylab ichib keldim... Bir mahallar men ham senga o'xshab kitobga o'chroq edim. Sendagi shu fazilat mendan o'tgan bo'lsa ham ajab emas. Otam o'ldi, onam ham ertaroq olamdan ko'z yumdi. Eshityapsanmi, ko'z yumdi deyapman. Qishloqqa borgansan, otamdan qolgan uyni ham ko'rgansan. O'sha hovlida ikkita amrang bilan uchovimiz huvillab qoldik. Ilmga tashna edim. Tirikchilik, ro'zg'orni boshqarish, kolxoz ishi, maktab... qiynalardim, qiynalsam ham qattiq o'qirdim. Ammalingdan biri, xuddi rahmatli onamga o'xshardi, fojiali o'ldi. Eshityapsanmi, *fojiali* o'ldi deyapman. Ikkovimiz poda boqardik, ho'kiz suzib qornini yorib qo'ydi uning... Eh, o'g'lim! Lekin Bibiqiz amrang ko'p mehribon, aqlli edi. Akajon, mayli, siz o'qing, odam bo'lsangiz bizga ham nafingiz tegar, dedi.

Akbarjon, yaramni chakki tirnading. Mana endi o'zimni to'xtatolmay qoldim. It azobida kechgan kunlarimni eslatib qo'yding... Qishlog'imizdan uch bola o'qishga otlandik. Oramizda ancha-muncha ilmi bori men edim. Axir ular bilan birga o'qiganman, nimaga yarashini bilardim-da. Yo'q, ular o'tdi, men qolib ketdim. Bittasi, hozir ham uyimizga kelib yuradigan Shokir amaking, qishda ham bolalarini olib keldiku, o'sha qulog'ing qani desa, burnini ko'rsatardi. Dadasi fermada mudir edi, boy, puli ko'p, besh mingga gaplashib ketgan ekan. Men galvars bo'lsam rektorga kirib janjal qilib yuribman. Ikkinchi sherigimiz kela solib to'ppa-to'g'ri bir do'stining uyiga tushgandi. Uning niyati oson ko'chdi. Eng yomoni ikkala o'rtog'im ham pul bilan o'tganini mendan yashirishmasdi. Hatto maqtanishardi ham. Alam qildi, yig'ladim. Lekin qishloqqa qaytmadim, o'qishga kirmaguncha bormayman deb ahd qildim. Tovarniy dvor degan joy bor ekan, vagondan bir tonna yuk tushirib bersang, uch so'm to'lashadi. Sakkiz, o'n tonnalab yuk tushirgan kunlarim bo'lardi, bellarim qayishib, yelkalarim shilini ketardi...

Ey, o'g'ilginam, meni noqqa ayblayapsan. To'g'ri, pulga o'chman. Lekin besabab emas... Yanagi yil o'sha institutga yana hujjat topshirdim. Zootexnik bo'lmoqchi edim. Bolalikdan hayvonga ishqim tushgan. Molsiz, yashay olmayman, deb o'ylardim. Birinchi imtihon arafasida bir o'ringa sakkiz kishi bo'lganini eshitib qoldim. Buyoqda puldorlar, amaldorlar yeng shimarib ishga tushib ketishgan. Demak, yana bilim xoru pul e'zozda bo'ladi. Ozgina jamg'armam bor edi. Oq lattaga tugib maykamning ostidan qornimga bog'lab yurardim. Ish bitiradigan korchalon bir yigitning uyiga bordik. Shokir o'rtog'im boshlab bordi. O'tgan yili shu yigit orqali ish bitirgan ekan. Korchalon yoshgina, mendan uch-turt yosh katta xolos. Lekin burganing ko'zini ko'rganga o'xshaydi. Ko'zlari chaqnab, yelkalari uchib turibdi. Dardimni aytgan edim, besh barmog'ini keng yozib ko'rsatdi:

— Besh mingmi? — kapalagim uchib so'radim.

— Shunday, — korchalon ko'zlaridan o't chaqnab dedi.

— Meniki, juda oz-ku,— deb rahmi kelarmikan degan umidda ataylab yig'lamsirab gapirdim. Ahmoq bo'lmasam otanamning o'lib ketganini ham gapirib beramanmi.

Korchalon yana besh barmog'ini yozib ko'zimga yaqin keltirdi:

— Beshta deyapman!

Tamom, endi o'z kuchimga ishonishdan o'zga iloj yo'q, baribir, yana bo'lmadi. Eshityapsanmi, Akbarjon, bo'lmadi deyapman. Mudrama, o'g'lim, bu gaplarni sen uchun aytyapman, To'xta, boshingni sal ko'tar, qo'lim tolib ketdi. Ozgina suvingdan ham ichib olay, yuragim yonib ketyapti.

Dadajonim o'rnidan turib idishga mineral suv quya boshladi. Kayfi hali tarqamaganga o'xshaydi. Qo'li qaltirab shisha bilan stakanni bir-biriga yaqinlashtirmayapti. Bir xayolim yordamlashib yuboray ham dedim-u kinoni ko'zim qiymadi. Negadir, yosh qilichboz yigitga astoydil achinyapman. Bechoraning hayoti qil ustida qoldi. O'zi shunaqangi yoqimtoyki, kiyimlari ham o'ziga shunaqangi yarashib turibdiki, qani endi shunaqangi akam bo'lsaydi, degim kelyapti. Ana, ochko'z amakisi surib borib qoyaga qisib qo'ydi uni, chekinib

bo'lmaydi endi. Biron tasodif bo'lmasa qutulishning ham iloji yo'q.

— Xazina qayerda?

— Aytmayman.

— Oxirgi marta so'rayapman.

— Sen gadoy bo'lib yashashga loyiqsan!

— Ayt!..

— Shunaqa gaplar, o'g'lim, — to'yib suv ichib olib davom etyapti dadajonim, — matematikadan yiqitishdi. Esizgina, uchinchi imtihon edi-ya... Yo'q, deyman o'zimga o'zim, institutga kirmaguncha qo'ymayman. Pul bo'lsa pul-da, topaman uni! «Xo'jalik mollari» bazasiga ishchi bo'lib kirib oldim. Unchamuncha chayqov bilan shug'ullanishni o'rgatishdi. Chayqovchining ham ustoz, suyanchig'i bo'larkan, o'g'lim. Omborchimiz Sadir Badalovich rahnamolik qildi, yo'l-yo'riq o'rgatdi... Qo'lga tushib qoldim. Uch so'mlik termosni olti so'mga pullayotganimda. Militsiya xodimi pixini yorgan odam ekan. Ertalabgacha ikki ming topib kelsang protokolni yirtib tashlayman, bo'lmasa uch yilga ketasan, dedi. Boradigan joyim, yordam so'raydigan kimsam yo'q. Sadir Badalovichning oyog'iga yiqildim. Yolvordim. Ustoz, o'la-o'lguncha xizmatigizda bo'lay, dedim. Ming so'm foydasi-yu, uch oyda qaytarish sharti bilan nihoyat, so'raganimni berdi. Sal kun o'tmay yana bir tuzoqda ilindim. Ustozim, o'rinbosarim boshqa isnga o'tyapti, o'rniga seni olaman, pul menga emas, palonchiga, bo'lmasa tasdiqdan o'tkazmaydi bir amallab uch ming top, deb qoldi. Yolg'onligini bilib turibman, qaltirayman. Lekin qanday bo'lsa ham o'sha vazifaga o'tgum bor. O'tsam oyoqqa turib olaman. O'zidan yana uch ming qarz ko'tarib o'sha zahotiyocq yana o'ziga qaytardim. Qarzim olti ming bo'ldi, eshityapsanmi, o'g'lim, olti ming deyapman.

Bir kechada o'zgarib ketdim. Institut pulga, jinoyatni yopish pulga, vazifaga o'tirish pulga, pul, pul, pul... hammayoqda ish faqat pul bilan bitarkan-da... O'sha kechasi qalbinga ham, ongimga ham pulning surati qattiq muhrlanib qolgandek bo'ldi. Tomirlarim ham pul, pul, deb tepayotgandek edi...

Dadam o'rnidan turib, boshini silkitganicha, chayqalacha-qayqala hovliga chiqib ketdi. Men, xayriyat, kinoning qolgan

qismini xayolimni bo'lmasdan tomosha qilarkanman, deb turgan edim, Yo'q, dadajonim tezgina orqasiga qaytdi. Qo'lida bir shisha konyak. Yo'l-yo'lakay tishi bilan tiqinini chiqarib kelyapti. Yana ichsa kerak. Ichsa ichar. Ichsa, mana shunaqa shiringina bo'lib qoladi.

Ektranda dahshat yuz berdi. Amakivachchasi yigitchaning ko'ksiga qilichning uchini sanchdi, qattiq sanchdi.

— Ablah! — qichqirib o'rnimdan turib ketdim.

Xayriyat, dadam ham, hushini yo'qotib qo'ygandek yoki ko'zi ochiq uxlayotgandek jimgina o'tirgan akam ham menga e'tibor berishmadi.

Dadam piyolani to'ldirib konyak quydi.

Yaralangan yigitcha qon oqayotgan ko'ksini changallab.

— Sen ochko'z eding, — deya shivirlay boshladi, ochko'zlar niyatiga yetmasligi kerak. Endi gadoy bo'lib yashaysan.

Yigitchaning boshi shilq etib yerga tushdi, jon berdi shekilli.

O'rnimdan turib ketdim, suv quyib ichdim. Dadajonim akamni tizzasiga olib, bag'riga mahkam, bosgancha boshini silay-silay:

— Mana, o'ttiz yil bo'ldiki, — deya xuddi nafasi qisayotgandek to'xtab-to'xtab so'zlayapti, bazadan-bazaga, magazindan-magazinga o'taman, hammasiga pul kerak. Necha martalab ishim melisaga tushdi. O'z jinoyatimni necha martalab sotib oldim. Bizning dunyomiz o'zi shunaqa. Xohlagan kishimizni sotamiz, ertasiga yana sotib olamiz. Boshliqqa pul, revizorga pul...

— Dada, — deb akam ham dadamning yuzini ohista silab qo'ydi, — sizga juda-juda ham rahmim kelyapti.

— Rahming kelmasin, o'g'lim.

— Sizni baribir qamashadi.

— Akbarjon, yuz marta aytdim-ku, meni ehtiyot qilishadi deb. Qamalsam, mendan yeb yurganlar mo'may daromaddan mahrum bo'lib qolishadi. Keyin, o'g'lim, shuni ham bilib qo'y. puli borni qamashmaydi. Uning qo'li hamisha baland, gapi rost bo'lib chiqadi... Kel, qo'y endi, yaxshisi, yarashaylik, o'g'lim.

— Ishdan ketsangiz yarashamiz.

— Yana qora ishchi bo'lib, vagondan semon tushirishimni istar ekansan-da.

— O'shanda, dadajon, bexavotir yashardik.

— Men... men senlarni baxtli qilsam deyman, sen qashshoq bo'lsak deysan... Yo'q, sening ichingga Ataullo muallim joylashib olgan.

Dadam chayqalib o'rnidan turdi-da, yarimlab qolgan konyak shishasini olib qulochkashlab yerga urdi. Tupirdi, tepindi, so'ng gursillatib qadam tashlab hovliga chiqib ketdi. O'sha yoqqa chiqqandan keyin ham uning bir-ikki bor tupurganini eshitdim.

XII BOB

“O'g'riboshilar» deb oyijonimning qadrdon dugonalarini haqorat qilgan akamning orqasidan chiqib, uning Ataullo muallim bilan birga ko'rib, mana, qancha xotiralarga berilib ketdim. Aslida akam nohaq. Buni o'zingiz ham ko'rib turibsiz, lekin nima qilaylik, majruh. Dadam aytganiday vaqti-soati kelib tushunib ham qolar. Orqamga qaytdim. Oyijonimning dugonalari fotiha o'qishib o'rinlaridan turishdi. Qo'zg'alishlari bilan hovlini yana doimiy mast qilib, dilni erkalaydigan xushbo'y atir-upalar hidi qopladi. Qani endi, tong otguncha bu hidlar tarqalmay hovlimizda turib bersa, to'yib-to'yib hidlasang. Barno xolam bilan tog'amning xotini Fotima kelinoyim ham, endi biz ham boraylik, ko'pam kuyunavermang, erlarimiz sizlarni deb zir yugurib yurishibdi. Xudo xohlasa hammasi joyiga tushib ketadi, deb o'rinlaridan turishdi.

Oyijonim ularni jimgina kuzatdi. Bolalarim ovqatsiz o'tirgandir, bir oz turib yana chiqarman, deb Lutfi xolam ham chiqib ketdi. Hovli jimjit bo'lib qoldi.

Qiziq, shu kungacha hovlimizning kattaligi va qorong'i tushganda vahimali bo'lishini sezmagani ekanman, hozir, shu paytda, nazarimda, yutib yuboraman, deyayotgandek dod devorgim kelyapti. Qaysi burchakka qaramay, tavba, qora vahima og'zini ochib turgandek.

Hovlidagi jamiki chiroqlarni yoqib yubordim, atrof charog'on bo'lib ketdi.

Vahima chekinmadi. Endi daraxtlarning ola-chalpoq soyasi bilan aralashib, dahshatli ko'zlarini menga, faqat menga tikib turgandek. Yutadi. Hozir yutib yuboradi.

Yugurib uyga, televizor qo'yilgan xonaga kirib ketgim keldi.

Oyijonim yana telefon yonida o'tiribdi. Bozorvoy amakim keldi. Odatdagidek gunohkorona kulimsirab turibdi. Hamisha shunaqa u, qiziqroq bir gap eshitgandek, yoki o'sha gapni o'zi aytmoqchidek kulimsirab turadi. Joni dilimiz u. Dadamdan kam sevmaymiz uni. Yigirma yildan buyon biz bilan birga, ro'zg'or ikir-chikirlari, bozor-o'char, uylarning remonti, soliqlarni to'lash, allakimlardagi qarzlarimizni undirish — hamma-hammasi uning bo'ynida. Ukalarimni bog'chaga olib borgan, biron sabab bilan dadajonimni maktabga chaqirishsa o'rniga borgan. Meni ham, ukalarimni ham ko'tarib katta qildi u. Hali-hali esimda, kechqurunlari bizni ot bo'lib mindirardi, goho televizor tugaguncha yelkasidan tushmasdim, minib turib tomosha ko'rishni yaxshi ko'rardim.

— Bormisiz, Bozorvoy, — ginaxonlik bilan dedi oyijonim, — qayerlarda yuribsiz?

Amakim, e, so'ramang, degandek bosh chayqab ayvonga o'tirdi, ko'kragini keng ochib, terlab ketgan bo'lsa kerak, yelpindi:

— Bay-bay, havo yomon dimladi-ku, lekin dimlagani ham yaxshi, meva shirin bo'ladi.

— Hoy, gapirsangiz-chi, qayoqlarda yuribsiz? — xafa bo'lgandek dedi oyijonim.

— E, kennoyijon, qayoqlarda yurardim, militsiyadan kelyapman.

— Nima gap bo'ldi o'zi?

— O'sha o'zingiz eshitgan gap.

— Tushuntiribroq gapirsangiz-chi, hammalaring uzuq-yuluq gap qilasizlar, tavba.

— Nahotki haligacha eshitmagan bo'lsangiz.

— O'z yog'imga o'zim qovurilib o'tiribman. Qulog'imga gap kiradimi?!

— Qo'rqmang, kennoyi, xudo xohlasa hammasi joyida bo'ladiganga o'xshaydi. Hoy. Zufarjon, obbo, kunbo'yi televizor ko'rganing-ko'rgan ekanda. Ehtiyot bo'l, ekrani peshonangga yopishib qolmasin tag'in. Suv deyapman, bir shisha suv ochgin... Kennoyi tashvishlanadigan joyi yo'q. Saidjon akamlarning

militsiya bilan birinchi bor to'qnashuvi emas. Hamisha qutulib chiqqanlar. Bekorga mana bu o'g'limning otini Zafarjon qo'ymaganlar-ku axir. Zafar, obbo o'g'lim-ey, sen ham mening bolalarimga o'xshab gap poylashni yaxshi ko'rasan, shekilli. Ko'chaga chiqib bir o'ynab kelmaysanmi?

— Hoy, gapni bo'ladiganini aytasangiz-chi, — chinakamiga jerkib berdi oyijonim.

— Qisqasi, qo'rqmang, direktorlari-yu, akamning yog'li palovini yegan jo'ralarining hammasi paytavasiga qurt tushib zir yugurib yurishibdi. Saidjon akamga bir gap bo'lsa bormi, direktorning ham oyog'i osmondan bo'ladi-da. Lekin direktor zo'r odam, chinor! Ancha-muncha arra yiqitolmaydi uni...

— Nima bo'пти o'zi deyapman?

— Bay-bay, Zufar, suvni chovgumda isitib keldingmi deyman, iliqqligini qara, boshqasini och. Gap shu, akam ozgina pul olibdilar.

— Ko'pam ozgina emasdir?

— Sakkiz ming deyishyapti.

— Bor-yo'g'i shumi?

— Obbo kennoyijon-ey, eshitibsiz-ku, tag'in so'raysiz-a. Fakturasiz, ya'ni bizning tilimiz bilan aytadigan bo'lsak «leviy» mollar masalasi ham bor.

— Bunga direktor javob berishi kerak-ku?

— Biz ham shuni aytyapmiz-da. Asosiy javobgarlik, xudo xohlasa, direktorning bo'ynida. Kennoyijon, ertalabdan buyon it quvgan soqovdek men ham yugurib yuribman. Saidjon akam xotamtoy kishida, hazil-huzil bilan ko'p narsa berib qo'ygan ekanlar. Yugurib yelib, shularni tinchitdim.

— Ishonarli joyga olib bordingizmi, axir?

— Qo'rqmang... Zufar, suv deyapman! O'zimning eski mijozlarim, ehtiyotkor odamlar.., «Volga»niyam tinchitdim.

— Nima? — qoshlari allanechuk chimirilib ketdi oyijonimning. — Sotdingizmi?

— Nega sotar ekanman, — shishasi bilan ko'tarib suv ichib oldi amakim, — sizlardan ruxsatsiz-a, hech qachon. Lekin kennoyijon, bazaning oddiy bir qorovulida «Volga» bo'ladi-yu, bazaning omborchisida bo'lmasligiga kim ishonadi. Hech

kim. Aylanib kelib gap yana sizlarga tegadi. Yaxshisi, «Volga» ko'zdan nariroq turgani ma'qul. Sizlarga gap tegmasin, deb shunday qildim. Qo'rqmang, tagli-joyli odamlarnikiga berkitdim... Mol topish bir mashaqqat, uni saqlash o'n mashaqqat. Shunday zamon ekan-da, kennoyijon...

Bozorvoy amakimning aytishicha, to'xtamay yuguribdi. Yuguraverib oyoqdan qolibdi. Kech bo'lganiga qaramay, orqalaridan poylab borib dadamni qaysi tuman militsiyasi olib ketgani, olib borgach, qaysi xonaga qamaganlarigacha aniqlabdi. U hatto navbatda turgan militsiya xodimining ism-familiyasigacha bilib kelibdi. Kechroq kelishsa, qarindoshlaridan birini oldiga kiritaman, ovqat olib kelishsin, ovqat bahonasida kirish osonroq bo'ladi, debdi tanish melisa. Albatta tekinga emas ekan, o'sha jonidan kechib yaxshilik qilmoqchi bo'lgan militsionerga nimadir berish kerak ekan.

Oyijonim xursand bo'ldi. Bering, iloji boricha ko'proq bering, o'sha odam keyinchalik bizga yana asqotib qolishi mumkin, dedi. Bu gaplarni aytayotganda bechora oyijonimning yuzlari gul-gul yashnab, ko'zlaridagi g'amu tashvish chekinib, umid, ishonch porlagandek bo'ldi.

Lutfi xolamni chaqirib chiqdik, dimlamaga unnashdi.

— Bozorvoy, bir narsa so'rasam ochiq aytasizmi?— to'satdan gap boshladi oyijonim.

— Xizmatingizga hamisha tayyorman. — Bozorvoy amakim katta kaftini ko'ksiga qo'yib xiyol egildi.

— Buxgalter ayol haqida... O'sha ko'zing o'yilgur bilan dadasining aloqasi hali ham bormi?

— Endi... — Bozorvoy amakim menga g'alati bir qarash qilib qo'ydi. Turib ketsang-chi, demoqchi bo'ldi shekilli. Turib bo'pman. Nega endi dadamga tegishli gapni tinglamas ekanman?

— Gapiravering, — dedi oyijonim, — Zafardan yashiradigan gapim yo'q. Bu shumtaka hammasini biladi.

— Endi... kennoyi...

— Chaynalmang.

— Buxgalter bo'lgandan keyin... Bir-biriga ishi tushib turadi-da.

— Yo'q, men anovi tomonini aytyapman.

— Uyog'idan xabarim yo'q.

— Bilasiz!

— Endi, kennoyijon, bilsam-bilmasam hozir bu gaplarning mavridi emas. Hammamizning hayotimiz xudo ko'rsatmasin, qil ustida turibdi-yu, rashkka balo bormi?! O'zi, kennoyijon, hamma ayollar ham shunaqa bo'ladimi deyman, besh minut kech qolsam, Lutfingiz ham qayerda qolding deb, hovlini boshiga ko'taradi, bolalardan uyalsa-chi. Kennoyijon, qo'ying bu gaplarni!

— O'sha megajin shu balolarga giriftor qilib qo'ydimi deyman-da, — oyijonim xo'rsindi.— Akangiz ikki-uch yildan buyon menga sir aytmay qo'ygan. Pulini ham ko'rsatmaydi. Kiyimlaridan ko'pincha begona atirning hidi kelib qoladi. Unaqa atirni biz ishlatmaymiz. Mayli, menga desa o'sha olifta bilan qo'shmozor bo'lsin. Lekin Bozorvoy, o'zingiz o'ylang, bir yo'la ikki balo tiqilib keldi. Buni daf qilish uchun ozmuncha pul kerakmi? O'zi ochiqda bo'lsa ham go'rga edi, tinchitardi. Akangizning qo'l-oyog'ini bog'lab qo'yishdi. Uncha-muncha to'plaganini o'sha ayolnikiga berkitganmikan deyman-da.

— Kennoyijon, puldan tashvishlanmanglar, xudo xohlasa qarab turmaymiz.

— E, Bozorvoy, — oyijonim umidsiz qo'l siltadi, — bu janjalda sizniki urvog' ham bo'lmaydi. Olishuv katta bo'ladiganga o'xshaydi.

Oyijonim to ovqat pishguncha dadangning oldiga o'zim boraman deb turgandi, ovqat suzilayotganda to'satdan aynab qoldi. Voy, Lutfixon, qo'l-oyog'imda jon yo'q, yetolmayman, dedi. Shunday dedi-yu, piqillab yig'lab yubordi.

Bozorvoy amakim ikkovimiz jo'nadik. Dadam qamalgan melisaxona uzoq emas, avtobusda borilsa bor-yo'g'i besh bekatgina ekan, xolos. Xayriyat, deb o'yladim, kerak bo'lsa tez-tez kelib turaman endi. Negadir o'pkam to'lib ketdi. Dadajonimga qanday ro'para bo'laman, nima deb ko'ngil so'rayman, umuman, biron narsa so'rash mumkinmikin o'zi? Melisaxona zinasidan ko'tarilayotganda ko'z yoshlarimni obdan artib o'zimni ham xiyla bosib oldim. Lekin bu holatim vaqtincha ekan. Ichkariga qadam bosishim bilan butun vujudimda o'zimga

haligacha begona bo'lgan, ilgari hech his qilmagan g'alati bir qaltiroq turdi, bo'shashib ketdim.

Ishimiz o'ngidan keldi. Navbatda turgan melisa hammahallamiz Turob aka ekan. Uyi maktabning yonida, qizi men bilan o'qiydi, o'g'li akam bilan o'rtoq ustaxonasiga tez-tez kelib qo'g'irchoq, gultuvak yasagan paytlari ham bo'ladi. Xotini mashinachi. Goho oyijonimning buyurtmalarini bajarib turadi. Turob aka bizdan gap so'ramadi. Demak, butun voqeadan xabardor. Labini tishlab, e, attang, degandek boshini sarak-sarak qildi.

— Bolalarga jabr bo'libdi-da, — dedi Bozorvoy akamga yuzlanib.

— Nimasini aytasiz, — deb fikriga qo'shildi amakim.

— Ham ota, ham ona-ya, — yana bosh chayqadi Turob aka. — Aslida-ku, qonun bo'yicha tergov tugaguncha oldiga qo'yish mumkin emas-a. Lekin nima qilamiz, odamgarchilik ham bor-ku bu dunyoda. Bozorvoy, cho'ntagingni kavlama, xafa qilaman.

Turob aka «xafa qilaman» degan so'zlarni xuddi peshonangdan otib tashlayman, degandek bir ohangda aytdi. Bozorvoy amakim chindan ham shimining cho'ntagiga tez-tez qo'l suqib, oyim berib yuborgan pulni paypaslab-paypaslab qo'yayotgan ekan. Beraymi, bermaymi deb ikkilanayotuvdi shekilli.

— Qani, yur-chi, — Turob aka menga yuzlandi. — Oting Zafar edi shekilli? Lekin uzoq o'tirmaysan. Menga gap tegib qoladi. Ishdan olib tashlashlari ham mumkin. Qonun taqiqlaydi bunaqa uchrashuvni.

Temir panjarali eshikdan kirdik. Ichkari nim qorong'u. Dadam bechora yolg'iz o'zi yog'och karavotda osmonga qarab yotgan ekan, sakrab turib ketdi.

— Dadajon!

— Ie-ye, — dedi dadam kutmagan ekan shekilli hayron bo'lib.

Ko'ksiga boshimni qo'yib, quchoqladim. Ich-ichimdan yana yig'i keldi. Bu gal ko'z yoshlarim tomirlarimdan oqib chiqyaptimi, butun borlig'im zirqirab og'riyotgandek bo'ldi.

— Bas, bas, — dedi dadajonim boshimni silab.

— Dadajon, — deyman o'zimni tutolmay.

Kishi bunaqangi paytda gapni nimadan boshlashni bilmas ekan. Yog'och karavotga yonma-yon o'tirib, anchagacha gap boshlolmadik. Hammasi tushunarli-ku, nimani ham so'rayman, yarani tirnashning nima hojati bor.

— Shunaqa gaplar, — dedi nihoyat dadam yelkamdan mahkam siqarkan chuqur xo'rsinib. — Ko'pam tashvishlanavermanglar, bir-ikki kundan keyin chiqib ketsam kerak. Ortiqcha shov-shuv ko'tarib yurmanglar.

— Hamma eshitib bo'pti, — dedim o'pkam to'lib.

— Odamlar o'zi shunaqa, birga o'nni qo'shishni yaxshi ko'rishadi. Oying qalay?

Aytaymi, aytmaymi? Oyijonim hamma gapni ayt, deb tayinlagan. Maslahat bersin, kimlarga uchrashaylik, sarfu xarajat qanaqa bo'ladi, barchasini so'ra, qulog'ingga qo'rg'oshindek qo'yib kel, degan. Lekin shu paytda...

— Dada, oyimni xam qo'lga tushirishdi, — dedim sekingina.

— Nima? — dadajonim tok urgandek bir sakrab tushdi.

— Tilla sotib olayotgan ekan...

— Ix! — dadam meni itarib o'rnidan turib ketdi.

— Keyin qo'lida zargarlik buyumlari ham bor ekan. Oyim bo'yniga olmabdi.

Lag'monpazning uyidan tortib hovlimizda bo'lgan tintuvgacha, tog'am kelib yo'l o'rgatganigacha, tintuvda olib ketilgan pulu zayomlar, akamning aravachasidan olingan tilla tangalargacha hamma-hammasini aytdim. Dadam, qiziq, jimgina o'tirar aytayotgan gaplarimning unga aloqasi yo'qdek, hatto kiprik xam qoqmasdi,

— Tilla dedingmi? — to'satdan uyqudan uyg'ongandek shoshilib so'radi dadam.

— Ha, ellik ikkita, hammasi so'lkavoy ekan.

— Tavba, shu akang minib yurgan aravachada-ya? Obbo onang-ey, obbo Yoqutxonim-ey, mendan berkitib qiladi u. Shuncha tillasi bo'laturib menga aytmagani qiziq. Mana endi bunisi ham meni boshimga balo bo'ladi. Boshqa hech narsa topishmadimi?

- Yo'q.
- Kapitan dedingmi?
- Ha.
- Otini bilolmadingmi?
- Jo'ra Usmonovich deyishdi.
- Peshonasi do'ngmi?
- Ha.

Dadajonim jim bo'lib o'yga toldi. O'ylari og'ir, qo'rqinchli bo'lsa kerak, burun kataklari kengayib, yuzlarida reza-reza ter ko'rinib, lampochkaning xira nurida yiltiray boshladi. Dadam, turgan gap, qiynalyapti hozir. Qanday qilsam yordamim tegadi?.. Yo'q, la'nat bo'lsin o'sha boyliklarga! Mayli, hammasini olishsin, faqat dadajonim bilan oyijonimni tinch qo'yishsa bas. Mayli, och bo'laylik, mayli, Ataullo muallimning o'g'illariga o'xshab yamoq ko'ylak kiyaylik, faqat o'sha bolalarga o'xshab kechqurunlari ota-onamizni yonida erkalanib o'tirsak bas... Yo'q, yo'q, pulsiz yashab bo'lmaydi. Bu dunyoda pulsizning qo'li kalta, rangi siniq, ovozi xasta bo'ladi. Bu qiyinchiliklar vaqtinchalik, ozgina chidasak bas! Yana hammasi iziga tushib ketadi... Pul bilan qonun, jinoyat bilan qonunshunoslar o'rtasida o'yin boshlanyapti. Ha, o'yin, shunchaki o'yin xolos. Bu o'yinda katta-katta pullar tikiladi. Kim hushyor bo'lsa, boylik o'shaning qo'liga o'tadi. Dadajonim hushyor, bo'sh kelmaydi... Dadam o'rnidan turib ketdi. G'alati ovoz chiqarib kula boshladi:

— Eh-he, he-he...

Xonada gir aylanyapti, devorlarni mushtlayapti, yog'och karavotni tepayapti. Tutqanoq tutib qoldi shekilli. Ko'zlari ilgari men hech ko'rmagan darajada olayib ketdi. Yuzlaridan sharillab ter quyila boshladi.

— Dadajon!

— He-he... He-he... Zayomlarni olib ketishdi degin, he-he, he-he. Pulniyam-a?

— Dadajon!

Yig'layaptimi, kulyaptimi, bilib bo'lmaydi. Nima qilsamiykin, qanday qilsam mehribonimning tutqanog'i bosilarkin?

Eshik sharoqlab ochildi. To'pponchadan otilgan o'qdek, qattiq ovoz eshitildi:

— Uchrashuv tugadi!

Dadam xona o'rtasida to'xtab menga tikilib qoldi. Labida kulgi qotib qolgandek, ko'zlari hamon bejo. Qalbi va miyasida kechayotgan ming xil o'y shu bejo ko'zlarda akslanib turibdi.

— Dadajonim...

— Tog'angga ayt, bir ilojini topib menga ro'baru bo'lsin. Oyingga tayinla, bu kechadan qolmay Muhamedovga uchrashsin. Ukalaringni o'pib qo'y. Akang qalay?

— Yaxshi.

— Xafa qilmanglar uni.

— Xo'p.

— Ke endi, bir achomlashaylik. Oyingni yolg'iz qo'yma, yuragi kasal. He, oltinning ishqiy tushmay o'lsin. Tergovga chaqirishsa, birga bor, bo'lgan gapni menga yetkazib turasan. Ayt, hech narsani bo'yniga olmay tursin. Iloji bo'lsa kasalxonaga yotsa yaxshi bo'lardi. Ungacha o'zim chiqaman. Albatta, chiqaman.

Yig'lab-yig'lab xayrlashdik.

XIII BOB

Qaytishimizni kutib ukalarim ham uxlamay o'tirishgan ekan. Chopqillashib kelib xuddi dadamning o'zi kelgandek bo'yninga osilishdi. Qo'rqqoq pochcham kelibdi. Ayvonda oyijonim bilan suhbatlashib o'tirishgan ekan, o'sharning oldiga o'tdim.

— Saidjon akamning oldiga Zafarjon kirdi, — axborot berdi amakim, — begonaga mumkin emas emish. O'zimizning Turobjon navbatchi ekan, ishning o'ngidan kelganini qarang. Mang, omonatingizni olmadi. Cho'ntagingdan qo'lingni chiqarsang xafa qilaman, deydi. Halol yigit-da, shuning uchun ham o'smadi u.

Dadamning oldiga qanday kirganim, qanday ko'rishganimiz, nimalar to'g'risida so'zlashganimizni xotiramda qolganicha aytdim.

— Kayfiyati qalay? — shoshilib so'radi oyim.

— Yaxshi, — dedim.

— Rangi ro'yi-chi?

Rang-ro'yi yomon edi, lekin shunday deb aytolmayman. Oyimning o'zi qay holatda-yu, yana dadamning ham dardini qo'shaymi, qo'shmayman! Ukalarim og'zimni poylab yig'lavoray-yig'lavoray deb turishibdi. Ularga, dadamni tutqanoq tutib qoldi deb aytib bo'larmidi?!

— Yaxshi, — dedim quvnoq bir ovozda, — xonasiga televizor ham qo'yib berishibdi.

— Xayriyat, — deb yuborishdi ukam bilan singlim. Pochcham melisaxona oldida ajralganimizdan buyon bekor o'tirmagan ekan. Oyim bilan aloqada bo'lgan zargarlarnikiga borib Yoqutxonning ishi militsiyaga tushib qoldi, o'zlaringni ehtiyot qilinglar, deb tayinlabdi. Zargarlar ham o'z navbatida, Yoqutxonga aytib qattiq tursin, og'zidan gullab qo'ymasini, mayli, barcha xarajat bizning bo'ynimizga, deyishibdi... Pochcham qochib yuribdi desam, mana shunaqa ishlar qilib yurgan ekan.

Pochcham ketgach, oyijonim, qani tez bo'l, bir-ikki joyga borib kelamiz, deb turib oldi. Kech bo'ldi, uyqum kelyapti, deyishim kerak edi, aytolmadim. Chunki ota-onamning umidlari hozircha mendan. Shu g'urur uyqumni haydab, charchoqni ham yenggandek bo'ldi. Tog'am to'g'ri aytadi, hamma narsa shu kecha hal bo'ladi.

Oyijonimning orqasidan jimgina ergashdim. Kimnikiga boryapmiz deb so'ramadim ham. Baribir emasmi, foydasi tegsa bo'ldi-da. Hammahallamiz Sadir Badalovichning baland darvozasi yonida to'xtadik. Demak, ishni shundan boshlar ekanmiz-da, yaxshi! Avvalo, shuning uchun ham yaxshiki, dadajonim hozir egallab turgan lavozimini shu amakimizdan sotib olgan. Qanchaga olgan, bilmayman. Lekin shundan olgan. Undan keyin, yana shuning uchun ham yaxshiki, uni har bayramda qimmatbaho sovg'alar bilan yo'qlab turganmiz. Eshiklari ochiq ekan, qo'ng'iroq chalmasdan kirib bordik. Ilgari ham aytganman, mahallamizda o'nta dang'illama hovli bo'lsa, eng a'losi shularniki.

— Ie, iye, Yoqutxon, jonginam, qanday shamol uchirdi? Qadamlariga hasanot, xush kebdilar! — deb bir arava keladigan Qo'mondon xolam quchog'ini keng yozib qarshiladi. Garchi,

bir-ikki soat avval ko'rishgan bo'lsalar-da, yana bag'riga oldi. O'yijonim uning keng quchog'ida yo'q bo'lib ketdi. — Ie-ye, mana bu o'g'limni qarang, kel, seni ham bir achomlab qo'yay. Qani, yuqoriga, xonim. Sadir akangiz bilan hozirgina sizlarni gaplashib o'tirgan edik. Jabr bo'ldi deb, g'amu tashvishga botib o'tiruvdik...

Er-xotin ikkovlari kunga betgay solingan katta, bahavo, ustunlariga o'ymakor naqsh berilgan ayvonda yonboshlab, rangli televizor tomosha qilib o'tirishgan ekan. Xizmatkor ayol ichkaridan atlas, kimxob ko'rpachalar chiqarib bizga ham to'shab, yonboshimizga paru bolishlar qo'yib berdi. Bu xonadonga ilgari ham ko'p kelganman. Uchta qizlari bor — uchovlariyam yosh-yosh turmushga chiqib ketishgan. Bu qizlarni kelin qilaman, deb talashib shahrimizning ne-ne kazo-kazolari naqd bo'lmasa pichoqbozlik qilishgacha borib yetishgan. O'yijonimning aytishicha, Qo'mondon xolam har bir qiziga ellik ming so'mlikdan tilla buyumlar sovg'a qilgan. Yakka-yu yolg'iz o'g'illari Nasimbek akam hozir Moskvada, yurfakda o'qiydi.

— Iloyo tekshiruvchilarga insof bersin, — kulimsirab fotixa o'qidi Qo'mondon xolam.

Men yonboshlab yotgan Sadir Badalovichga zimdan nazar tashladim. U biz kelganda, negadir, o'rnidan qo'zg'almadi. Fotiha ham o'qimadi. Bir narsalar haqida o'ylanib yotganga o'xshaydi. Ikkovlarining poyma-poy kalishdek bir-birlariga nomunosibligini qarang. Xotini bir arava, o'zi esa, yopiray, shunaqa ozg'in, shunaqa qotma va yana nimjon hamki, puf desangiz uchib ketadigandek. Nahotki, ikki yuzu sakson tochkasi bo'lgan shahar savdo bo'limi rahbarligiga savlatliroq odam topilmagan bo'lsa?! Lekin, hay-hay, qarashlari shunaqa o'tkir, ko'zlarida gipnozchilarniki singari odamning hushini olib, esankiratib qo'yadigan nur borgan o'xshaydi. Hali yalt etib qaraganimda o'sha nur ko'zimga urgandek bo'ldi. Darrov teskari qarab oldim.

Sadir Badalovich shoshmasdan chordona qurib, par yostiqlardan birini bag'riga bosdi:

— Obbo Yoqutxon-ey, chatoq bo'пти-ku, a? — dedi nihoyat tilga kirib. Nazarimda ovozida achinish, rahm-shafqatdan ko'ra ta'na, e'tiroz ohanglari ko'proq edi.

Oyijonim xo'rsinib qo'ydi.

— Saidjon hushyor yigit edi-ku? Mayli, bo'lari bo'пти endi. Bu dunyoda o'limning iloji yo'q, xolos. — Sadir Badalovich bag'ridagi yostiqni olib o'ng tomonga qo'ydi-da, suyanib, xo'roznikidek ingichka oyoqlarini rosmana uzatib oldi. — Bu o'g'limizning oti nimaydi? Ha, Zafarjon edi-ya. Zafarjon, oshxonaga kirgin, opoqing televizor qo'yib beradi. Birgalashib tomosha qilasizlar. Kattalarniig gapiga aralashma, yoshsan hali.

O'tiraversin dermikan deb oyijonimga qaradim. Boshi bilan bora qol, deya imo qildi. Juda alam qildi. Hamma gapni eshitmoqchi edim. Ehtimol, o'rtaqana yana pul aralashar, dadamning jinoyatini necha so'mga baholashar ekan, bilmoqchi edim. Bo'lmadi. Erinibgina o'rnimdan turdim. Televizorda boks musobaqasi bo'layotgan ekan. Tikilyapman-u, baribir hech narsani ko'rmayotgandekman. Xayolim ayvonda, tez-tez o'sha tomonga ko'z tashlab olyapman... Ehtimol, pul so'ramas. Axir, Turob aka aytganidek, bu dunyoda rahm, shafqat, odamgarchilik degan narsalar ham bor-ku!

Suhbat uzoqqa cho'zilmadi. Oyimning qo'llarini to'shakka tirab turayotganini ko'rib qoldim. Yugurib chiqdim. Uzoqdan bo'lsa ham Sadir Badalovichning ko'ziga yana qaradim — dahshat! Cho'yan soqqadek yiltirab turibdi.

Qo'mondan xolam darvozaxonagacha kuzatib chiqdi.

— Akangizning maslahatiga yuring, — deb yo'l-yo'lakay shivirlab keldi, — boshingizga urasizmi o'sha temirni. Mol-dunyoning oshkorasidan pinhonasi yaxshi. Oshkorasini yo'qoting. Akangiz ko'pni ko'rgan, har bir so'zi tilla u kishining. Butun respublika taniydi-ya...

Oyim miq etmadi. Sovuqqina xayrlashdik. Vaqt allamahol bo'lib qolgan. Onda-sonda miltillab turgan xira chiroqlarni hisobga olmaganda, ko'cha qorong'gu, goho o'z uylarining darvozaxonalari oldida domino o'ynab o'tirgan maykachan erkaklar ko'zga tashlanib qoladi.

Hamma uyquga ketgan...

— Yordam beramiz deyishdimi? — qo'rqa-pisa so'radim.

— O'g'riboshi aslida mana shu arvoqning o'zi, — dedi oyim xuddi o'ziga-o'zi gapirayotgandek, — dadangni poraga

o'rgatgan ham, qalloblikka boshlagan ham mana shu ko'zing o'yilgur bo'ladi. Birovni qo'li bilan pora olishadi, birovning qo'li bilan o'g'rilik qilishadi, qoch-qochga kelganda o'zlarini bir chekkaga olib turaverishadi. Xudoyo uying kuyib, kultepada o'tirgurlar.

— Yordam bermayman dedimi?

— Juda katta so'rayapti, o'g'lim.

— Qancha axir?

— «Volga»mizni so'rayapti, uying kuygur. O'shandayam jinoyatning hammasini olib tashlab bo'lmas emish. Bu aravangiz menga emas, o'rtada turganlarga deydi-ya, tiling go'rda chirigur.

— Siz nima dedingiz?

— O'ylab ko'ramiz, dedim.

— Volgani bermaymiz, — bu gap beixtiyor og'zimdan chiqib ketdi. Lekin shu daqiqadayoq aytganimga pushaymon bo'ldim. Chunki ikkovlariga nafi tegadigan bo'lsa, men butun dunyoni hadya qilishga ham tayyor edim.

Oyim indamadi. Xo'rsinib qo'ydi, xolos. Yana jim bo'lib qoldim. Qizig'-a, deb o'yladim, uchta kuyovida uchta «Volga», biznikini nega olarkin? Insofsiz! Yoki Moskvada o'qiyotgan o'g'luga atab qo'yarmikin?.. Yana kim biladi. O'rtada turib jinoyatni yengillatib berganlarga hadya qilar. Shu mulohazamni oyijonimga ayt sammikin? Yo'q! Ulgurmadim. Sudya Muhamedovning darvozasi yoniga kelib qolibmiz. Demak, buyoqqa ham kirar ekanmiz-da? Kirmay ilojimiz qancha, xonadonimizning suyanan tog'laridan-ku!

· Darvoza berk, qo'ng'iroqni bosdik. Bir, ikki, uch — javob yo'q. Yotib qolishgan bo'lsa-ya! Unda nima bo'ladi? Bir-birimizga qarashib oldik. Yana, yana chaldik. Xayriyat, yoshgina ovoz «kim?» — deb so'radi.

— Yoqutxon xolangman, — dedi oyijonim.

Chiqqan Guli ekan. Mendan bir sinf keyin o'qiydi. Oyijonim ko'pincha uni senga olib beraman, deb hazillashib yurardi. Televizor ko'rishayotgan ekan. Qayta-qayta uzr so'rab ichkari boshladi. Hovlilari to'la odam. Nima balo, tug'ilgan kun nishonlashyaptimi, deb o'yladim. Yo'q, unaqa emas, katta qizlari uch bolasini olib mehmonga kelgan ekan... Sulton

amakim oltmishlarga borib qolgan, novcha, qaddi tik, qoshlari o'siq, tepakal, ulug'sifat bir kishi. Yo'l-yo'l pijamada nabiralarini tizzasiga olib bokschilarning so'nggi olishuvini ko'rayotgan ekan. Chehrasi ochiq, oyim bilan qo'l berib so'rashdi. Qozi xolam hushyor-da, nima maqsadda kelganimizni fahmlab, darrov joyni ajratdi. Muhamedov amakim ham gapni cho'zib o'tiradiganlardan emas ekan. Darrov muddaoga o'ta qoldi.

— Endi Yoqutxon poshsho, meni ham to'g'ri tushuning, — quyuq qoshlari chimirila boshladi, — bir jihati begona emasmiz, salkam o'ttiz yillik qadrdonmiz. Tomoshabin bo'lib o'tirish insofu odamgarchilikka to'g'ri kelmaydi. Yana bir jihatdan olganda men xalq sudyasiman, qonun bilan huquq o'rtasida turuvchi vakilman. Qonunning ham, huquqning ham himoyachisiman. Albatta militsiya xodimlari bilan ham, prokuraturadagilar bilan ham bir-birimizga iltimoslar qilib turamiz. Bu — bor gap. Lekin keyingi paytda, mana o'zingiz ham necha marta ko'rdingiz, o'rta pul aralashadigan bo'lib qoldi. Tavba, yil sayin jinoyatning bahosi oshib boryapti-ya. Bundan to'rt-besh yil oldin Saidjon bilan sizning boshingizga tushgan mana shunaqa tashvishni yetti-sakkiz ming bilan tinchitsa bo'lardi. Qonunda yo'l ko'p. Biri to'g'ri kelmasa, boshqasi mos tushaveradi. Lekin hozir nazorat kuchayib ketdi. Sizlarning ishlaringizni ko'rish menga topshiriladimi, boshqaga o'tkaziladimi, ehtimol, kollegiyaning o'zi ko'rar. Hali bu ham ma'lum emas. Shu ishni men ko'ray deb so'rab ololmayman. Bu o'rtada hali tergov bor, prokuratura nazorati, jamoatchilik degandek. Yoqutxon singlim, ishlaring juda chalkash. Oltin davlat mulki deb e'lon qilingan. Saidjonning ishi ham qaltisroq. Xo'p, men obro'yim va tanish-bilishlarimdan foydalanib ishga kirishdim ham deylik. Darrov, xo'sh, qancha olding, bizning ulushimiz qancha bo'ladi, deb so'rashadi ular.

Ilgari nasiyaga ish bitirsa bo'lardi. Hozir — yo'q. Odamlar insofsiz bo'p ketyapti. Shuning uchun, singlim, qanchaga qurbilaring kelishini men bilishim kerak.

— Qancha desangiz shu, — dedi bechora oyijonim boshini ko'tarolmay.

— Yo'q, singil, men aniq bilishim kerak. Toki kerakli odamlar bilan gaplashganda tilim uzun bo'lsin.

— Bilasiz-ku, bunaqa paytda adasi pulni ayamaydilar.

— Har qalay og'zingizdan eshitsam durust bo'lardi. Mana, non hurmati, menga sizning bir tiyiningiz ham kerak emas. Yordam bersam, oramizdagi do'stlik hurmati yordam beraveraman. Lekin har ajdaholar borki, ularning og'zini ancha-muncha narsa bilan to'ldirib bo'lmaydi. Menga baribir, to'rt-beshta bolalaring bor, orqalaringdan chuvillashib qolmasin deyman-da.

— Qaydam, — hamon ikkilanib turardi oyijonim.

— Ha mayli, — sovub qolgan choyini ho'plagani eshitildi Muhamedovning, — hozir qattiq tashvishdasiz, hayajoningiz kuchli. Faqat bir narsani so'ray. Ishga kirishaversam maylimi?

— Voy, Sulton aka, shuni iltimos qilib keldim-ku, — bu gal oyijonimning ovozi ancha dadil eshitildi.

— Barakalla, — Muhamedov yana choy ho'pladi, — dugonangizga ishonib taqinchoqlaringizni berib yuborib yaxshi qilibsiz. Agar ro'yxatga tushganda yo boshingizga balo bo'lardi, yo paqqos yo'qolib ketardi, bunaqa ishlar ko'p bo'lgan. Dugonangiz sizni qutqarib qolibdi, ustidan chiqib qolganini qarang.

— Rahmat, o'lguncha unutmayman bu yaxshiliklarini.

— Endi bo'lmasa, singil, ishni bitirguncha shu narsangiz bizda garovda tursa.

— Qaydam...

— Qo'rqmang, hech narsangizga tegilmaydi. Qo'lingizda dugonangiz bergan tilxat turibdi. Ish bitgach, biz kirishsak bitmasdan qolmaydi, hisob-kitobni qilib, omonatingizni olib ketaverasiz, ma'qulmi?

— Mayli.

— Hoy onasi, biz gaplashib bo'ldik, — baland ovoz bilan dedi Muhamedov, — ayt, tarvuzdan so'yishsin. Yangilik, bir karchdan yeylik.

Oyijonim uyga kelguncha shilq-shilq yig'lab keldi. Zufar bilan Nigora singlim ayvonda, mehmonlarga solingan ko'rpachalar ustida uxlab qolishibdi. Akamning uyida chiroq yoniq. Rasm

ishlayotgan bo'lsa kerak. Qiziq, rasmni faqat kechasi chizadi u. Kunduzi kitob-u, kechasi — surat. Qizig'-a?

XIV BOB

Quyoshga betkay tushgan uyimizning guldor ayvoni yerdan hiyla baland. Shuning uchun ham bahavo. Yozda kunlar isib, havo dimlab bergan paytlarda ayniqsa, rohatijon bo'ladi. Toqilari ham yuksak emasmi, tunu kun g'ir-g'ir shabada o'ynaydi. Tunlari shudring mo'l-ko'l tushadigan paytlarda dadajonim hammamizni shu yerda uxlashga ko'ndirardi. Ochiq yerda yotsalaring yelkalaringga shudring tushib shamollab qolasizlar, deydi. Uyog'ini surishtirsangiz, dadamning o'zi qishloqi bo'lgani, yotgani karavotlari bo'lmagani uchun kigiz ustida dumalab katta bo'lgan ekan. Hozir ham karavotda yotolmaydi. Polga to'shak tashlab, qattiqroq o'rinda uxlashni xush ko'radi.

— Qishloqi-pishloqi,— deb hazillashib qo'yadi goho oyijonim.

— Qishloqi bo'lsam ham shaharning men deganlarini qo'linga qaratib yuribman,— deydi dadam ham bo'sh kelmay.

— Qo'ying, xudo urgan bo'shangsiz.

— Bo'shang emasman. O'zimni bo'shang qilib ko'rsata olaman.

— Buning ustiga qo'rqqoq hamsiz.

— Qo'rqqoq ham emasman, ehtiyotkorman.

— Qo'ysangiz-chi, adasi, sizning o'rningizda akamga o'xshagan yuragida o'ti bor yigitlar bo'lganda biz hozir, eh-he, shunaqa boyib ketardikki, Sadir Badalovichga o'xshaganlar soyangizga salom berishardi.

— E, onasi, qo'ysang-chi, o'sha tavakkalchi akangni. Donishmandlar kam xo'r, hamisha xo'r, degan ekanlar.

Hozir ayvonda chalqancha yotib dadajonim bilan oyimning shu gaplarini esladim. Ukam bilan singlim mushuk boladek beozor pishillashib tinchgina uxlashyapti. Akam ham chirog'ini o'chirdi. Demak, endi u ham uyquga ketdi. Men bo'lsam uxlay olmayman. Osmonda oyu, hovlida men uyg'oqmiz, xolos. Qiziq,

shu yoshgacha biron marta ham oyning to'lganini, oydin kechani tarovatini kuzatmagan ekanman. Osmondan oqish, sarg'ish, ipakdek mayin nurlar mo'lu ko'l oqib tushmoqda. To'kilayotgan narsalar nurmikin yoki shudring zarralarimikin? Ehtimol, ikkovi qorishib tushayotgandir. Vujudimdagi oromning, atrofdagi sehrli sukunatning sirlari shundandir. Yulduzlar ham jim, oy nurlaridan yuzlariga harir parda tutib olishganga o'xshaydi. Osmonning kengligini qarang. Kenglik ichida yulduzlar tinchgina uxlayotganga o'xshaydi.

Oyim xonadan xonaga o'tib, nimalarnidir axtarib, nimalarnidir o'rni almashtiryapti. Xo'rsinadi, e, attang, degandek goh boshini alamli chayqab qo'yadi. Bechora oyijonim! Endi uyog'i nima bo'larkin?

Ko'cha eshik qo'ng'irog'i chalindi. Tog'am, tog'ajonim bo'lsa kerak! El yotarda boshqa kim ham kelardi? Yanglishmabman, mashinasida kelibdi. Darvozani och, deb buyurdi. «Volga», yap-yangi «Volga»! Tog'am zo'r-da, xohlasi ertaga yana bittasini olishi mumkin.

— Oyingni uyg'ot, — shoshilib ovozi to'la quvonch bilan dedi. Keyin ayvonda tik turgan oyimga ko'zi tushdi shekilli, qani, suyunchini chiqaraver, dedi. Nazarimda uning ana shu so'zlari bilan oy nuriga cho'milib, mudrab yotgan g'amgin hovlimiz quvonchlarga to'lib ketgandek bo'ldi. Zo'r bo'pti, kutganimizdan ham a'lo bo'pti. Kapitan Jo'ra Usmonov yumshabdi, ishni yengillatishga so'z beribdi.

— Tanirdim, ilgari ham ko'p ko'rishganmiz u bilan. Uyiga bordim, shahar chekkasida turadi, — sevinchi oshib-toshib gapiryapti ishbilarmon tog'am, — avvaliga eshigini ochmadi. Ohasan, boshqa ilojing yo'q, deb turib oldim. Kech bo'ldi, ertaga idoraga boring, deydi. Bekor aytibsan, ertaga ishni sensiz ham bitirishim mumkin, o'rta ichida tillalardan, pullardan quruq qolasan, dedim. O'lardek ochko'zda, tillaning daragini eshitib, asta darvozaning zanjirini tushirdi. He, yoqmay o'lsin! Ko'nmasang Oziq-ovqat do'koni direktori Odilovning jinoyatini qanday yopib ketganingni, qancha olganingni, kimlar o'rtada turganini ochib tashlayman, dedim. Jon aka, kech bo'ldi, singlingizning ishi ochilgan, dastlabki so'roq

protokollari ham yozilgan, ularni yo'qotib bo'lmaydi, deydi. Yo'qotasani, ilojini topasan, deb turib oldim. To'satdan, xo'p, qancha berasizlar, deb so'rab qolsa bo'ladimi! Ana uyog'iga, singiljon, ish yurishdi-ketdi. Bizning o'yinimizda hamma narsani dadillik hal qiladi. Pirlarimiz, katta bossang katta olasan deb, o'rgatishgan. Uyog'iga, nafsing qurg'urning o'zi yo'l o'rgata boshladi. Xo'p, singiljon, suhbatimizning eng qaltis joyiga kelib qoldik. Yana bir ayt, tintuvda qancha pul chiqqan?

— O'n yetti ming, — deb qo'ydi oyijonim.

— O'ntasidan kechamiz.

— Voy, aka, nimalar deyapsiz?

— Sabr qil, zayoming qancha edi?

— Yigirma ming.

— Bundan ham o'nta kam hisobla.

— Xonavayron qilmoqchimisiz meni? — oyijonim betoqatlana boshladi. — Ayting, insof bilan ish tutsin o'sha Jo'rangiz.

— Singiljon, o'tir, o'zingni bos. Boshida aytganman, qaltis o'yin boshlanyapti deb. Bu o'yinning qoidasi shunaqa. Mol va jon o'yini bu. Ayt, mol shirinmi yo jon shirinmi?

— Bilmadim...

— Xo'p, aravachadan qancha tilla chiqqan edi?

— Tillaga til tekkizmang.

— Tezroq ayt deyapman.

— U majruh o'g'limniki.

— U ashulangni katta xolangga borib aytasan. — Tog'am jahl bilan o'rnidan turib ketdi. Borib vodoprovoddan suv ichib qaytdi. — O'rnidan turolmaydigan, yozilsa ishtonbog'ini bog'lay ololmaydigan bir majruh bolada shuncha tilla bo'larmishu, bir umr tillafurushlik qilgan bu xonimda biror tangasi ham yo'q emish. Bu gapingga kim ishonadi, militsiyami, chuchvarani xom sanabsan! Vasiyatnomang qalbaki ekanini, kerak bo'lsa militsiya bir soatda isbotlab beradi... Ayt, qancha so'lkavoy bor edi?

— Ellik ikki dona, — yig'lamoqdan beri bo'lib dedi oyijonim.

— Jo'ra Usmonovich ko'nganiga shukr qilsangchi.

— Qanchasiga ko'ndi u?

— Tilla tangalarni o'ttiz ikki dona deb hisoblaymiz.

— Men o'lib qolaman.

— Xudo xohlasa, hali-veri o'lmaysan. Dengizda kema cho'kayotganda aqlli odamlar jonini saqlab qolish uchun ortiqcha yuklarini uloqtirib tashlashadi. Er-xotin ikkovlaring ham cho'kyapsizlar hozir. Kemalaring chayqalib turibdi. Yo mol, yo jon! Pismaning ering ochiqda qolsa, bir yilda topadi bunaqa temir-tersaklarni. Singiljon, yig'lama, bolalaringni o'ylasang-chi. Jo'ra Usmonovichga ham oson emas. Seni, qolaversa meni, mana shu tentak akangni deb jinoyatga qo'l uryapti u. Yolg'iz emas, sheriklari bor. Bir o'zi bo'lganda shuncha so'ramasdi.

— Aka, boshim aylanib ketyapti.

— O'zingni qo'lga ol, faqat tezroq bo'l, rozimisan? Rozi bo'lsang hozir borib aytaman. Tintuv protokoli qaytadan yozilib, ishtirokchilar imzo ham chekishi kerak. Ertalab ish boshlanmasdan oldin avvalgi protokol yo'qotilishi zarur. Jo'ra Usmonovich uxlamayman, kutaman, dedi. Rozimisan?

— Akajon!

— Uh-uh, ayol bilan ish bitirguncha do'zaxga tushgan yaxshi ekan. Zafar, erkak zotidansan-ku, onangga ayt, hozir molu dunyo talashadigan payt emas.

— Bir protokolni qaytadan yozish uchun o'ttiz ming so'rasa... Insofi bormi o'zi!— baqirib yubordi oyijonim.

— Tushunsang-chi, singlim, bugun insof, odamgarchilik haqida gap bo'lmaydi. Bugun o'rta tikilgan pulu qo'lingdagi kozer qarta haqida gap ketadi. Kimning qo'lida katta kozer bo'lsa, pul o'shaniki. Hiqillama hali men o'zimning haqimni so'raganim yo'q... Menikiyam unikidan kam bo'lmasligi kerak. Ko'zingni ola-kula qilma, singlim. Men cho'talchi emasman. Bu qaltis o'yinning teng huquqli ishtirokchisiman. Qo'lga tushsam qamalaman. Ko'ra-bila turib o'zimni o'qqa tutib berayotgan ekanman, demak, katta mukofotdan umidvorman. Eringda pul ko'p. Millioner u.

— Aka, uyalmaganingizni qarang.

— Yo'q, singiljon, bugun uyat, nomus, aka-ukachilikni yig'ishtirib turamiz. O'yinning temir qoidasi shuni talab qiladi. O'rtada pulu qo'lda qarta. Mayli, ko'z yoshlaringni oqizma, bu haqda ering bilan o'zim gaplashaman. Bozorvoyning

nomidagi uylaring bekor yotibdi. O'shani menga sovg'a qilasanlar. Jiyaning katta bo'lib qoldi, uylantirishga joy yo'q...

Oyijonim alam bilan bosh chayqadi:

— O'z akamsiz-a, bir qorindan talashib tushganmiz-a!

— Demak, mening ishtirokimga rozi emasmisan?

— Qanaqa kunlarga qoldim-a...

— Bo'pti, uyinni bas qilamiz, ketdim. Menga desa qamoqxonada chirib ketlaring.

— Aka!..

— Akalayverma hadeb.

— O'ylab olay. Boshim aylanib ketyapti. Dadasi bo'lgandayam boshqa gap edi. O'g'lim, Zafarjon, ayt, dadang nima dedi o'zi? Aka, o'tiring, o'tiring deyapman. Mayli, o'sha zormanda hovli sizga bo'la qolsin, lekin Jo'ra Usmonovichni sharti og'ir, juda og'ir. Siz jigarimsiz, qo'ynidan to'kilsa qo'njiga. Mayli, roziman. Lekin yetti yot begona odam bitta protokol uchun o'ttiz ming so'rab tursa-ya. Tag'in hukumat nomidan ish ko'rishadi-ya bular.

— Ularni uncha-muncha ta'minlab turganimiz uchun ham sen bilan menga sharoit yaratib berishyapti-da. Bo'lmasa hammamiz allaqachon qamoqda yotgan bo'lardik. Gapni cho'zmaylik. Demak, Jo'ra Usmonovichning shartiga rozisan?

— Sal pasaytirishni iloji yo'qmikin?

— Bir tiyiniga ham ko'nmaydi.

— Muttaham ekan.

— Muttaham bo'lgani uchun ham qalloblikka rozilik berdi, xo'p, rozimisan?

— Mayli, bilganingizni qiling.

— Barakalla, singlim, bunaqa paytda mard bo'lish kerak. Endi, yur, Jo'ra Usmonovichnikiga olib boraman. Rozi ekanligingni o'z og'zing bilan aytishing zarur. U senga ba'zi bir narsalarni tushuntiradi, ertaga tergovda o'shalarii aytasan.

Oyijonim o'rnimdan turishga holim yo'q, borolmayman. roziligimni Zafar orqali aytaman deb, meni qo'yarda-qo'ymay tog'amga qo'shib jo'natdi. Jo'ra Usmonovichning uyi yangi qurilayotgan imoratlar qavatida yoyilib oqadigan anhorning yonginasida ekan. Vaqt allamahol bo'lib qolgan. Butun olam

oromli uyqu og'ushida. Bu yerdan, shahar chekkasidan to'lin oy yana ham katta, yerga yana ham yaqinroq ko'rinarkan. Xuddi yugurib borib ushlab olsang bo'ladigandek... Uyquasi sergak ekan, birinchi qo'ng'iroqdayoq temir darvozasining bir qanotini qiya ochdi.

— Uzr, yana bezovta qildim, — dedi tog'am.

— Bizning ishimiz o'zi shunaqa, — dedi esnab Jura Usmonovich, — goho haftalab uxlamaymiz, o'rganib qolganmiz.

Tog'am oyim bilan bo'lgan suhbatning mazmunini bayon qildi. Hammasiga rozi ekanligini aytib, o'zi pristup bo'lib yotibdi, kelolmadi, o'g'lini jo'natdi, dedi. Jo'ra Usmonovich menga negadir uzoq tikildi. Yo'l-yo'l pijama kiyib olgan ekan. Qo'lini cho'zib yelkasini qashlab oldi-da, uch-turt bor, «tak, tak» deb qo'ydi. Nazarimda nimanidir o'ylayotganga o'xshaydi. Oxiri guvohlar masalasi qanday bo'ladi, uchrasha oldingizmi, deb so'radi. Tog'am, tashvishlanmang, bunaqa ishni birinchi bor qilayotganim yo'q, degan javobni aytdi. Endi jo'nasak kerak, borib qo'l-oyog'imni uzatib uxlayman, deb o'ylagandim. Yo'q, ish hali bitmagan ekan. Jo'ra Usmonovich, burga kirib qolganmi deyman, yelkasini yana qashlashga tushdi. Qashlayotib aravachaning egasi Yoqutxonning o'g'li edi shekilli, o'sha yigitcha militsiya boshlig'i nomiga mening ustimdan shikoyat yozsin, bobomdan qolgan, shaxsan mening boyligim bo'lgan va bu bobomning vasiyati bilan tasdiqlangan 32 ta tangamni nohaq oldi, zudlik bilan qaytarib berishlarini talab qilaman, desin.

— Tanga o'ttiz ikkita, esingizdan chiqmasin, — deb tayinladi yana.

— Aytganingizdek bo'ladi, — dedi tog'am.

— Endi lag'monchi xotin masalasida... Uni ham tergovga chaqiraman.

— Yaxshi.

— Hali kelishganimizdek lag'monchi ayol ichkariga uchta kosada lag'mon berganman, chunki ayollar uchta edi desin.

— Shunga albatta, ko'ndiraman.

— Tashqariga, derazadan qochib chiqqan ayolni ko'rganlar, yaxshisi, erkaklar bo'lsin.

— Bor o'shanaqa yigitlar.

— Yoqutxon masalasida bo'lsa, hali kelishib olganimizdek, men so'roqqa tutayotganda hech narsani bo'yniga olmasinlar. Qiynayman, qo'rqitaman, aldayman ham. Lekin qo'lga tushgan paytdagi tilla tangalar ham, taqinchoqlar ham derazadan tashlab qochgan ayolniki, deb turib olsinlar.

— Yaxshi.

— Yo'q, to'xtang, muncha shoshasiz, — yelkasini yana bir qashlab oldi Jo'ra Usmonovich, — mehmonxonadagi Mohira bilan ham ertalabgacha qolishingiz zarur. U ham kecha bergan ko'rsatmalaridan tonsin, bugungisi rost deb turib olishi shart. Unutmaysiz-a? Uning ko'rsatmasi keyingi ishlarimiz uchun hal qiluvchi bo'ladi. Lekin mening yelkamga og'ir vazifa yukladingiz-da. Qurib ketsin o'sha berayotgan sariq chaqalaring... Boring endi. Yo'q, to'xtang, bu ukamning oti nima edi, Zafar? O', juda zo'r ism ekan-ku! Bundan keyin Solih Qosimovich, siz biznikiga kelmasangiz, shaharda otning qashqasideksiz. Bir-birimizni ehtiyot qilishimiz kerak. Yaxshisi, Zafarjon orqali bog'lanib turamiz.

Yana yo'lga otlandik. «Volga» qing'ir-qiyshiq ko'chalardan tez yurib boryapti. Zog' uchmaydi, hamma uyquda, goho adashgan it, yo'lni kesib o'tgan mushukka ko'zimiz tushib qoladi.

— Ish degan mana bunaqa bo'ladi, — tarsillatib tizzamga urdi tog'am. Mudray boshlagan ekanman, cho'chib tushdim. — Sen hali mulla Zafar, tog'angning kimligini bilmaysan. Militsiya urug'i bormi, bek desa qo'limga qo'nadigan qilib qo'rganman. Donga o'rgatganman-da ularni, kaftimda beraman, kaftimda!

Uyqu zo'r narsa-da. Qattiq suyanchiq par yostiqdek tuyula boshladi. Uyqu bilan uyg'oqlik o'rtasida turganimni, hamma narsa xira tortib nursizlanayotganini, mashina, tog'am, ko'chalar tuman ichida chayqalayotganini arang eslayman. Keyin uxlab qolibman. Nimadandir cho'chib uyg'onib ketdim. Ko'zimni yirtib-yirtiq ochib atrofga qaradim, tong otay deb qolibdi. Hali ilohiy bir go'zalligi bilan maftun etib, qalbimga behisob quvonch bag'ishlagan to'lin oy endi osmonda

ko'rinmayapti, uxlagani uyiga ketganga o'xshaydi. Tog'am tashqarida, yonida ikkita begona odam ham turibdi. Yo'q, begona emas, tanidim. Tog'am bilan birga ishlashadi. Biri qariroq, boshqasi yosh. Boshi ingichka ekan, sariq sochi makka so'taning popugidek yuzini o'rab turibdi.

— Gap shu, — deyapti tog'am, — sizlar soat o'n birlarda uyg'ur xotinnikiga lag'mon yegani borgansizlar. Axir har kuni borib turasizlar-ku!

— Yo'q, kunora boramiz, — deyapti keksarog'i.

— Xullas, ikkovlaring kecha borgansizlar...

Demak, bular guvohlar. Tog'am ularni ham uyqusini buzib uyg'otib chiqibdi. Xayriyat, oyijonimning ishi o'nglanib ketadiganga o'xshaydi. Qaytib mashinaga kirdim-da, yana uxlab qoldim.

XV BOB

Uyg'onsam quyosh ko'tarilib qolgan ekan. Lutfi xolam ajoyib-da, hovlini yog' tomsa yalagudek tozalab supurib, suv sepib, so'riga nonushta tayyorlab qo'yibdi. Negadir turgim yo'q. Tungi yugur-yugurdagi charchog'im hali tarqamabdi... O'y surib ketdim. Qiziq ekan bu dunyo. Kecha ertalab hammamiz shodu xurram edik. Hozirgi ahvolimizni qarang endi, hammayoq ostin-ustun bo'lib ketdi-ya. Dadam bilan oyijonimning xomtalashga tushib qolganini aytmysizmi?! Qiziq, juda qiziq-a... Bitta kino ko'ruvdim, o'rmondami, Afrika sahrolaridamidi — kuchli bir hayvon kasallanib, ojiz bo'lib qolgandi. Boshqa paytda yaqiniga yo'lolmaydigan yirtqichlar ustiga tashlanib, biri oyog'idan, biri biqinidan, uchinchisi yelkasidan tishlab ko'z yumib ochguncha go'shtini yeb, quruq suyagini qoldirishadi. Ha, esladim, «Hayvonot olami» ko'rsatuvida shunaqa bo'luvdi... Qiziq, dadajonim bilan oyimning shu paytdagi ahvollari o'shanga o'xshab ketyapti. Bittasi o'rtada turib ishni sal yumshatib berish uchun bir quticha tillo taqinchoqni garovda ushlab o'tiribdi. Sadir Badalovich bo'lsa, dadamning qadrdon o'rtog'i-ya, «Volga»mizni so'rayapti. «Volga»ya, «Volga»! Uchinchisi, e, tavba, bitta protokolni qaytadan yozish uchun qanchadan-

qancha tillalarimizni cho'ntagiga urmoqchi. Xo'p, ular begona, mayli, bilganini qilishsin. Tog'am-chi, oyijonimning akasi-ya! Gapni qarang, xizmatimga falonchining nomidagi uchastkangni berasan emish. Bu qandoq bo'ldi-a? Yo'q, to'xtang, o'zi qanaqa odamlar bular, yaxshimi, yomonmi?

Hammalari ham ota-onamning qadrdonlari, to'yu ma'rakalarini birga o'tkazishadi, kurortdan qaytganda muborakbod qilgani kelishadi, kasal bo'lib qolishsa bir-birlariga tog'orada qazili norinlar olib borishadi... Yo'q, bular yomon odamlar emas, yomon deyishga haqqim yo'q... Unda shular davrasida yurgan oyijonim bilan dadamni ham yomon otliqqa chiqargan bo'laman. Men ularni ikki dunyoda ham yomon demayman. Yo'q, ular mehribon, saxiy, rahmdil. Kecha boshlangan o'yinni o'rmondagi yirtqichlarning harakatiga o'xshatib chakki qildim. Yirtqich emas, madaniyatli, saxiy, rahmdil hammalari. Faqat tog'am aytganidek, o'rtalarida bexosdan qaltis o'yin boshlanib qoldi. Jinoyat — qonun — pul o'yini bu. Tog'ajonim haq, katta bosgan katta oladi. Jinoyat bilan qonun olishadi, shafqatsiz olishadi. Pul goh vositachilik, goh sudyalik qiladi.

— Oyim qani? — deb so'radim darvozaxonada pishillab mopedining g'ildiragini almashtirayotgan Zufardan.

— Uyg'ondingmi? — so'radi ukam ham.

— Allaqachon uyg'onganman.

— Oyimni yana militsiyaga chaqirib ketishdi.

— O'zlari kelib olib ketishdimi yoki telefon orqali chaqirishdimi?

— Bitta mo'ylovli militsioner keldi.

— Nega meni uyg'otmadilaring?

— Uyg'otdik, o'zing uyg'onmading.

Ko'pam tashvishga tushmadim. Tuni bilan qilgan harakatlarimiz tufayli endi oyijonimning ishi ancha oson ko'char, Jo'ra Usmonovich jinoyatni yengillatuvchi protokolni qayta yozgan bo'lsa, o'shanga imzo chektirish uchun olib ketishgandir, deb o'yladim. Nonushtaga o'tirgim kelmadi. Ishtaha yo'q. Tomog'im quruqshab qolgan ekan, suv ichdim.

Akamning oldiga kirdim. Taxta randalab o'tiribdi. Ishni xiyla barvaqt boshlaganga o'xshaydi — qipiq'larga ko'milib ketibdi.

Nega kirding, degandek bir xo'mraydi-yu, darrov boshini egib oldi. Keyingi paytlarda u rangli gultuvaklardan tashqari yog'ochdan qushlar, hayvonlar shaklini yasashga ham berilib ketgan. Xonasi hayvonot bog'ining o'zi deysiz. Uchib borayotgan, yerga sho'ng'iyotgan, men nomini bilgan, bilmaydigan katta-kichik qushlar, dumli, dumsiz, shoxli, shoxsiz to'qol hayvonlar... yog'ochdan nima yasash mumkin bo'lsa, nimaning qiyofasini o'xshatish qo'lidan kelsa hammasini yasay beradi. Keyin akam rang tanlashga ham usta. Parranda yoki hayvonning rangini aynan bera oladi. Ayniqsa, qochib ketayotgan quyon bilan qanotlarini keng yozib quvib borayotgan burgutning qiyofasini qilib qo'ygan. Har narsa bo'lay, bunaqa hayajonli, odamning rahmini keltiradigan darajada achinarli manzarani hech yerda ko'rmaganmiz. Bechora quyoncha o'lim changaliga tushmaslik uchun jonu jahdi bilan oldinga talpinyapti. Burgutning baquvvat, o'tkir tirnoqli panjalari quyonchaga yetay-etay deb turibdi. Hayot bilan o'lim uchrashgan! Qaysi biri zo'r bo'lsa o'sha yengadi. Suratga yana tikilib qoldim. Nega tikildim, bilmayman. Qiziq, qachon tikilmay o'zimcha biror ayanchli voqeani o'ylab ketaman. O'lim to'shagida yotgan bemornimi, ishqilib fojiali bir manzarani ko'z o'ngimga keltiraman-da. Bu gal, negadir, oyijonim bilan dadamni esladim. Chindan ham, o'zingiz o'ylab ko'ring, ular ham qochib borayotgan, ko'zlari javdirab atrofdan himoya axtarayotgan quyonchaga o'xshashmaydimi?! O'xshashadi! Akam quyonchani ko'zini behad katta qilib ishlabdi. Demak, hayvonning ko'zlari ham xuddi odamnikiga o'xshab qo'rqqanida katta bo'lib ketarkan-da. Akam shuni bilarkan. Men esa hozirgina sezdim... Ha, biz ham xuddi shu quyonchaga o'xshab hammayoqdan himoya kutaypmiz...

— Bor, nonushtangni qilib ol, — dedi akam qumqog'oz bilan silliqalayotgan bir parcha taxtachani yerga qo'ya turib, — bor, menga xalaqit beryapsan.

— Ishtaham yo'q, — dedim chiqib ketgim kelmay, — oyimni yana olib ketishibdi, endi nima qilamiz?

— Bilmayman.

— Nega bilmaysan?

— Menga qara, Zafar, sen o'zi g'alati bolasan-da. O'ylagin, axir, men melisa bo'lmasam, prokuror bo'lmasam, qayoqdan bilaman?

— Ataullo muallimdan so'ramadingmi? Ustozing hamma narsani biladi-ku!

— Piching qilma.

— Rostdan ham so'ramadingmi?

— So'radim, ishlaring bu gal hiyla chalkash, deyapti.

— Demak, bu gal ham bizning ustimizdan o'sha mualliming yozibdi-da bo'lmasa?

— Nega unday deysan?

— Chalkash deпти-ku.

— Ukajon, sen o'zi aqllisanu baribir, hali ko'p narsaga tushunmaysan. Muallim yozmasa boshqasi yozardi. Boshqasi yozmasa davlatning o'zi tartibga chaqirib oladi. Axir o'zing o'ylagin, haromxo'rlik bugun bo'lmasa ertaga fosh bo'ladigan narsa-ku. *Jon uka, bu haqda gaplashmaylik, men qiynalyapman.* O'zimni osib qo'ygim kelyapti... Bor, nonushtangni qil, choy sovub qoladi.

Chindan ham boshimizga tushgan tashvishni hadeb muhokama qilavergan bilan akam o'zgarib qolmaydi, men ham o'zgarmayman. Undan ko'ra dili vayron bo'lib o'tirgan shu akamga ikki og'izgina bo'lsa ham shirin so'z aytganim ma'qul. Unga qiyin, juda qiyin. Kechadan buyon kuyunaverib adoyi tamom bo'ldi o'ziyam. Nima desam ekan?

— Qush yasayapsanmi? — deb so'radim boshqa so'z topolmay.

— O'xshaydimi? — dedi akam suhbat mavzui o'zgarganidan mamnun bo'lib.

— O'xshaydi, faqat qanaqa qushligini bilib bo'lmaydi.

— Bulbul yasamoqchiman.

— Bulbulni ko'rganmisan o'zi?

— Bir marta ko'rganman. Hayvonot bog'iga qushlar keltirishganda, esingdami, dadam hammamizni olib boruvdi. O'shanda ko'rganman. Faqat ko'ziga yaxshi qaramagan ekanman. Uning ko'zlari qanaqa bo'ladi, sariqmi, ko'kmi, qisiqmi, dumaloqmi — bilolmayapman.

It qattiq vovulladi. Deraza tomonga shunday o'girilib, chuvalashib kirib kelayotgan odamlarni ko'rdik. Tinchlikmikin? Ie, dadam, dadajonim kelyapti-ku! Zufar ukam bilan achomlashib ketishdi. Oldilariga yugurdim. Orqa tomonidan men ham achomlab oldim.

— Dadajon!

— Bas. o'g'illarim, bas!

Uch minut chamasi o'pishib, yalashib turdik. Dadam o'pkasi to'lib, tomog'iga nimadir tiqilib gapirolmayapti. Kuylaklari g'ijimlangan, soqollari o'sgan, yosh mo'ltirab turgan ko'zlari ich-ichiga botib ketibdi.

Kelganlar militsiyadan ekan. Bittasida forma bor — mayor bo'lsa kerak. Pogoni qo'sh chiziqli, bitta yulduzi bor, xolos. Qolganlari formasiz, ozg'in, qotma odamlar. Qovoqlari soliq, g'amgin ko'rinishadi. Aftidan bajarmoqchi bo'lgan ishlaridan o'zlari mamnun emasga o'xshaydi. Ikki-uch daqiqadan so'ng yana bir mo'jiza yuz berdi, ha, ha, chinakam mo'jiza! E, xudoyim-ey, shunaqasi ham bo'lar ekan-da. Militsiya xodimlari qurshovida, yo'q kechagilar emas, butunlay begona militsiya xodimlari qurshovida oyijonim kirib keldi. Kira solib, hali bizning quchog'imizdan bo'shashga ulgurmagan dadamga qarab talpindi. Ko'ksiga boshini qo'yib shunaqangi dodlab yubordiki, biz-ku farzandlarimiz, hatto yetti yot begona bo'lgan militsiya xodimlarigacha bosh chayqab, xo'rsinib olishdi. Axir ular ham inson, qalbi bor, achinishgan bo'lsa ham ajab emas. Yo'q, achinishgani aniq. Bo'lmasa, ikkovlari gaplashib, mehrlariga qonib olishlariga bunchalik ko'p muhlat berishmagan bo'lardi, yaxshi odamlar ekan!

— Bas qilinglar endi, — hali men mayor deb atagan odam aytdi bu gapni.

Oyijonim bilan dadamni bir-biridan uzoqqa, o'ttiz metrlar chamasi nariga o'tqizib qo'yishdi. Nega bunday qilishdi, bilmayman. Ehtimol, ikki xil jinoyati bor, yaqin qo'ysak jinoyatlar bir-biriga qo'shilib ketadi, deb o'ylashayotgandir.

Qaytadan tintuv boshlandi. Menga desa endi uyning pollarigacha ko'chirib ketishsin. Faqat ota-onamizni tashlab ketishsa bas. Oyijonimning yuragi yana yomon bo'lyapti. Dori

iehirdik. Qiziq, ichgan dorisi bilan militsiyaning necha pullik ishi bor ekan? Qo'liga olib, hidlab ko'rib, so'ng ruxsat beryapti-ya. Nega bunday qilisharkin, yo zahar ichib qo'yadi deb qo'rqishyaptimikin?

— Opajon, o'zingizni qo'lga oling, — dedi dorini hidlab bergan yigit.

— Bekorga bolalaringizni qo'rqityapsiz. Rostini aytsam, bunaqa manzarani tomosha qilish bizga ham oson emas. Bo'ldi, dori ichishni ham bas qiling.

Yaxshi yigit ekan, rahmdil, mehribon. Ahvolimizga achinayotgani shundoqqina ko'zlaridan bilinib turibdi. Qani endi oyijonimni shu yoqimtoy yigit tergov qilsa, qanday soz bo'lardi-ya. Singlim ikkimiz oyijonim yonida, Akbar akam bilan Zufar dadamning oyoqlari ostida o'tiribmiz. Bir-birimizga qarab mo'ltirashamiz. qani endi sehrli bir kuch paydo bo'lib, hammamizni bir yo'la falokatdan qutqarsa. Axir, shunaqa voqealar ertaklarda ko'p bo'lgan-ku... Yo'q, yo'q, umidsizlikka berilmaylik. Tuni bilan yugurib-yelib salkam yuz ming so'mni hadya qilishga so'z berdik. Ana shu yuz ming mo'jizaga aylanadi. Qudratli kuchini ko'rsatadi. Shirin, totli hayotimiz yana iziga tushib ketadi... Jo'ra Usmonovichning o'zi nega kelmadi ekan, hammasini tinchitaman devdi-ku? Ehtimol, tinchitish uchun bechora tog'amga o'xshab u ham oyog'ini qo'liga olib, it quvgan soqovdek yugurib yurgandir. Shuncha badqovoq, jiddiy qiyofali militsiya xodimlari orasidan oyijonimni qutqarib olib chiqib ketish osonmas axir.

Oyim bilan dadam goho odam bolasi chiday olmaydigan darajada g'amgin ko'z urishtirib olishyapti. Nigohlari mungli, ko'zlarida yosh yiltillab turibdi. Nimalarni o'ylashyapti ekan? Oyim xo'rsinadi, tishlarini sindirgudek g'ijirlatib qo'yadi. Boyliklar ketib qolishidan qo'rqayotgandir. Tintuvchilar u xonadan-bu xonaga juda sekin o'tishyapti. Ro'yxatga olinmagan hech narsa qolmadi hisob. Oyimning yetmishta kiyilmagan ko'ylagi, o'ttizta xalati, o'n ikkita modniy paltosi bor ekan. Akamga bir sandiq, menga bir sandiq mol tayyorlab, uylansak bizga hadya qilishni mo'ljallab qo'yan ekan. Singlim Nigora tug'ilishi bilanoq unga alohida sandiq ajratib, topgan-

tutganini o'shanga tashlab yurganini hammamiz bilardik. Nigora, xudo xohlasa boy kelin bo'ladi, deb ko'nglimizdan o'tkazardik. O'sha sandiq ochilayotganda oyijonim oh deb yana o'zini tashlab yubordi.

XVI B O B

Tor ko'chaga yetguncha militsiya mashinasi ortidan Zufar, Nigora uchovimiz dodlab yugurib bordik. Qiziq, nega bunday qildik ekan, axir endi har qancha dodlaganimiz, ko'ksimizni yirtib har qancha faryod chekkanimiz bilan ota-onamizni tashlab ketishmaydi-ku! Nimadan umidvor bo'ldik ekan? Mayor qonundan tashqari harakat qilmayman deb bir necha bor aytdi-ku. Qonun... nima o'zi u? Tintuvga kelganlarning xohishi, mayorning irodasimi? Jinoyat deb ataladigan harakatga qo'yilgan tuzoqmi? Yo'q, aqlim yetmayapti. Nima deb ta'riflashni bilmayman. Axir men hali yoshman-ku, ko'p narsa o'qimaganman. Akam bo'lsa boshqa gap, u hamma narsani biladi. Lekin bir kechaga, faqat bir kechagagina bo'lsa ham ota-onamizni qoldirib ketishsa, mayli, besh mashina molimizni bermay qo'ya qolishsin, mayli, hovlimizni ham o'zlariga ola qolishsin. Baribir, unday qilishmaydi, har qancha yolvorsak ham ko'ksimizdan itarib tashlashdi-ku, demak qonundan ular ham qo'rqrar ekan... Qiziq, qonun nima ekan o'zi? Nahotki bizning chumchuq boladek chirqillashimizga quloq solmaydigan, diydasi qattiq, shafqatsiz bir narsa bo'lsa! Axir biz bolalar jinoyatchi emasmiz-ku! Mana, Zufar faryod chekyapti, mana, Nigora yerda dumalab, tuproq changallab, boshini alam bilan uryapti, darvoza tagida majruh akam chalajon bo'lib yotibdi. Nahotki, qonun buni ko'rmayotgan bo'lsa, ko'z yoshlarimiz, faryodlarimiz unga zig'irchalik ta'sir qilmayotgan bo'lsa...

O'qimishli akam, qonunlar adolat va haqiqat yig'indisi, millionlarning birlashgan haqiqati, millionlarning adolati deydi. Bu gapni u kecha aytuvdi shekilli, ha, kuni kecha aytdi. Qiziq, bunaqa mening aqlim yetmaydigan gaplarni akam qayoqdan bila qoldi ekan?.. Qiziq, qonunlar millionlarning hukmi, irodasi bo'lsa unda dadam bilan oyijonim ana shu, millionlarning xohishi bilan

qamoqqa olib ketilayotgan ekan-da. Demak, ota-onamizning harakatida millionlarga ma'qul tushmaydigan, asabini buzib-jahlini qo'zg'aydigan jihatlari bor ekan-da, bizni ko'cha o'rtasida bo'zlab turishimizning bosh sababchisi qonunlar emas, suyuqli dadajonim, mehribon oyijonimning qilmishlari ekan-da! Nahotki shunday bo'lsa! Yo'q, bu gaplarni akam ichidan to'qib chiqarayotganga o'xshaydi. Oyijonim bizni yaxshi ko'rardi, yerga ko'kka ishonmas edi. Dadam biz uchun jonini berishga tayyor edi. Nimaiki qilayotgan bo'lsam hammasini sizlarni deb qilyapman, sizlarni deb o'zimni o'tga, cho'g'ga uryapman, sizlarni deb og'zi katta ajdaholar bilan olishyapman deb, bir emas bir necha bor aytgan. Goho kayf bilan, goho kayfsiz, goho kulib, goho ko'zida yosh bilan aytgan...

— Dadajonim, — deb alam bilan bosh chayqayapti Zufar.

— Oyijonim! — deb yer mushtlayapti Nigora.

O'zim esa serrayganimcha turibman. Chuvalashib kelayotgan fikrlarimni, uncha aqlli ham, uncha ahmoqona ham bo'lmagan mulohazalarimni to'xtatolmayapman. Yo'q, akam, ota-onamizning tinimsiz ayblab kelayotgan majruh akam nohaq, deb o'ylayman yana. Ular biz uchun jafo chekishdi, biz uchun qamoqqa ketishdi. Ishbilarmon tog'am aytdi-ku, qonun va jinoyat o'yinida goh uning goh bunis ustun kelib turadi deb. Pul, boylik vositachi. Kimning qo'li baland kelishi ana shu vositachiga bog'liq. Tog'amning ishonaman, tajribasi ko'p, ikki bora qamalib, olishaverib puxta bo'lib ketgan. Kechadan buyon ozmuncha yugurdimi? Hozir ham xalloslab yurgandir. Jo'ra Usmonovich ham qarab o'tirmas. Shuncha pul uni tinch qo'yarmidi?! Jinoyatni yo'qqa chiqarish uchun yo'l axtarayotgandir. Ehtimol, kunbotarga qolmay ota-onamizni qaytarib olib kelar. Tog'amning mashinasida kelishsa, qanday soz bo'lardi-ya!

Atrofimizni odamlar qurshab olganini sezib qoldim. Qo'ni-qo'shnilar, o'tkinchilar... birovi vodoprovoddan hovuchlab olib, Zufarga suv ichiryapti, birovi Nigorani turg'izib, chang-chungni qoqyapti.

— Bas qilinglar, yig'i bilan ish bitmaydi, — deyapti yana bittasi.

— Ona qizim-ey, — deyapti boshqasi.

Singlim turg'izishlari bilan yana o'zini tashlab yuboryapti. Kimdir ko'tarib oldi. Zufarning ham qo'ltig'idan olishdi. Bu yerda turishimizni uyatga yo'yishdi shekilli, uyga boshlashdi. Qabristonga dunyodagi eng mehribon odamini qo'yib kelayotganda kishi qay ahvolga tusharkin, nimalarni o'ylarkin? Yaqin kishimiz o'lmagan, tobut ortidan ergashib qabristonga ham bormaganman. O'sha paytda qanaqa kechinmalar bo'lishini bilmayman. Lekin hozirgi ahvolim, nazarimda, o'shandan ham battar edi. Vujudimni yolg'izlik, xo'rlik hissi qamrab oldi. Odamlarni ko'rmayman, nima deyishyapti, eshitmayman. Ehtimol, bechoralar tirik yetim bo'lib qolishdi-ya, deyishayotgandir, ehtimol, bu kunningdan battar bo'l, deyishayotgandir. Xo'sh, endi baribir emasmi?

Oyijonim yo'q!

Dadajonim yo'q!

Bechoralar, bizni deb qamoqqa ketishdi.

— E, bas qil yig'ini, kap-katta yigitsan-a! — xolam, Barno xolam aytdi bu gapni. Ko'zim yaraqlab ochilib ketgandek bo'ldi. To'g'ri-da, xonadonning kattasiman. Yig'layversam uyat bo'lar. Ko'chaga to'plangan tomoshabinlar mashina ortidan yugurib ketganimizda yopirilib hovliga kirishgan ekan. To'p-to'p bo'lib suhbatlashishyapti. Qiziq, nimalarni gaplashishayotgan ekan, hoynahoy bizning ustimizdan kulishayotgan bo'lsa kerak. Ana, tog'amning xotini Barno xolamning qulog'iga nimanidir shivirladi. Ikkovining ham qoshi chimirilib ketdi. Qatiqchi Sharofat opa nonvoyning xotiniga hovlining o'rtasida turgan qopqog'i ochiq chamadonni ko'rsatib yelkasini qisib qo'ydi.

— Yo'qol hammang! — qichqirib yubordim, — yo'qol deyapman.

Barno xolam yonimga yugurib keldi:

— Hoy, o'zingni bossang-chi.

— Siz ham yo'qoling! — battarroq qichqirdim.

— Voy bolaginam, sizlarga ham osonmas! — shunday deb qatiqchi xolam birinchi bo'lib chiqib ketdi.

Kech kirdi. Hovlidagi katta karavotda Bozorvoy amakim, xasis pochcham, yana ikki-uch erkak nimalarnidir maslahat qilishyapti.

— Beri kel, — deb meni chaqirdi Bozorvoy amakim.

— Gapingizni aytavering, — dedim yonlariga borgani negadir yuragim betlamay.

— Qovoq-tumshuq qiladigan paytmikan hozir, beri kel deyapman. Endi, ukam, mana bu amakilaring bilan ko'p narsalarni maslahatlashib oldik. Qarab turarmidik, qo'limizdan kelgancha yordam beramiz. Said akam ham, Yoqutxon opamlar ham hammamizning valine'matimiz edi. Agar oyoqda turgan bo'lsak, o'shalar orqali oyoqqa turdik. Xabar olish kerak, eshityapsanmi?

— Eshityapman, — dedim xo'rsinib.

— Qovog'ingni solintirma, jon uka. O'zimizniki o'zimizga yetib ortadi. Ha ana, mana bu boshqa gap. Sen Barno xolang ikkoving ovqat olib borasizlar. Bugun-erta oldilariga kirish oson, rosmata tergov boshlanganicha yo'q. Nazorat ham uncha qattiq emas. Kunduzi ikkovlari ham militsiya xodimlari kurshovida edi, oldilariga borib bo'lmadi. Aytadigan zarur gaplari bo'lishi kerak. Biz, mana, amakilaring bilan maslahatlashib, o'zimizni panaga ola turganimiz ma'qul, degan qarorga keldik. Bunaqa paytda oshkora yordamdan pinhona yordamning nafi ko'proq tegadi. Tushundingmi?

— Tushundim.

— Borasanmi?

— Boraman.

— Lutfi, ovqating tayyormi? — deb so'radi mehribon amakim. — Barno xolang bilan birga borasanlar...

O'ngidan kelsa navbatchiga ellik-oltmish so'm beringlar. Bugun olsa, ertaga yana poylaydi. Maoshi ko'p emas u bechoralarning. Uncha-muncha "leviy" qilishmasa kunlari o'tmaydi. Lutfi, beri kel deyapman.

Barno xolam yo'l-yo'lakay bir-ikki yig'lab oldi, o'ksib o'ksib yig'ladi. Tug'ishgan opasi qamalib qoladi-yu, yig'lamaydimi? Yig'idan to'xtab, negadir, oyijonimni yomonlashga tushdi.

— Shu opamga hech tushunmadim-tushunmadim-da. Buncha molparast, buncha dunyoparast bo'lmasa. Bir dakki yedi, ikki dakki yedi — bas qilsa bo'lardi. Dunyodagi hamma

ayol zotidan ustun kelaman deydi. Nima keragi bor taqinchog'u kiyimlik bilan shuhrat qozonishning. Voy tavba, voy tavbangdan ketay. Akam ikkovining tuprog'ini bir joydan olgan ekan-a, umrim shularning tashvishi bilan o'tib boryapti.

Ishimiz o'ngidan kelmadi, na dadamni topdik, na oyijonimni. Tuman militsiyasiga borsak, shaharnikidan xabar olinglar, deyishdi, shaharnikiga borsak, viloyat militsiyasida bo'lishlari mumkin, degan gapni aytishdi. Viloyat militsiyasining navbatchisi bunaqa ishlar bilan kunduzi shug'ullanish kerak, deb eshikni betimizga tarsillatib yopib oldi. Endi nima qildik, qayoqqa boramiz? Barno xolam yana vaysashga tushdi. Endi oyim uyoqda qolib, dadamni qarg'ashga o'tdi. Dunyoda qancha qarg'ish bo'lsa, hammasini bilarkan.

— Ochopat qishloqi, besh panjangni og'zingga tiqmay o'l, pismiqlik. Bolalaringni o'ylamabsan-da, mana bunaqangi sarson bo'lib yurishimizni ko'nglingga keltirmabsan-da. Oz-oz yesang ko'p yeysan, deb nasihat qilganlariga o'laymi. O'zlari esa oshaganda kirsovundek qilib oshar ekanlar. Hu, badnafs bo'lmay o'l, pora olgan qo'llaring go'rda chirisin.

— Xolajon, — dedim chiday olmay yer tepinib, — bas qiling.

— Nimani bas qilay?

— Dadamni qarg'ayapsiz-ku.

— Dadangni emas, aptekamizning mudirini qarg'ayapman. Ko'zingni qarg'alar cho'qigur hech birimizga kun bermay qo'ydi. Xudoning bergan ko'pi sotuvchilardan o'n so'mu tayyorlovchilardan besh so'mdan, oladi-ya. Uying kuygur, shuncha pulni nima qilar ekan. Xudoyo topgan puling yil oshingga buyursin.

— O'zingizning eringiz-chi pochcham-chi, u qilmaydimi bunaqa ishlarni?

— Pochchangni ham hozir kimlardir qarg'ayotgandir.

— O'zingiz ham qilarkansiz, har kuni o'n so'mdan beraman dedingiz-ku.

— Voy, jiyanginam-ey, kuygan yuragimni battar kuydirma. Bu zolimlar bizni majbur qilishadi-da.

— Dadamni ham majbur qilishgan bo'lishsa-chi?..

Barno xolam javob qaytarmadi. Qaytarmasa qaytarmas, nima deyishni o'zim ham yaxshi bilaman. Qaytaga biron achchiqroq

so'z aytsa, dilimning og'rigani qoladi. Nima bo'lganda ham u mening dadam, dadam haqida yomon gap aytishga hech kimga ruxsat bermayman... Bordi-yu, hozir to'ppa-to'g'ri mahallamizdagi Turob militsiyalikiga borsak-chi? Uyida bo'lsa, hamma gapni o'shandan bilsak-chi? Kichkina odammas — starshina! Starshina bo'lgandan keyin katta melisalar bilan aloqasi bo'ladi-ku, axir!

Fikrim xolamga ma'qul tushdi...

El yotar payt bo'lib qolgan. Endi avtobus yo keladi, yo kelmaydi. Taksist ham cho'ntagini pulga to'ldirib, uy-uyiga kirib ketganga o'xshaydi. Yo'lovchi mashinani o'n so'mga arang ko'ndirdik. Xayriyat, yotishmagan ekan, darvozalari lang ochiq. Ko'p kelganman, meni ham, xolamniyam yaxshi tanishadi. Yo'tala-yo'tala kirib boraverdik. Hovli o'rtasidagi karavotda jamuljam bo'lib o'tirishgan ekan. Ayvonga ekrani katta rangli televizor, avvalgi kungi boks musobaqasining yakuni ko'rsatilyapti. Hammalari o'shanga mahliyo.

— Voy, Barnoxonmisiz, qanday shamol uchirdi? — popopchi xola ko'rishish uchun ikki qo'lini keng yozib karavotdan tushib kela boshladi, — anovi mushtlashayotganlarga mahliyo bo'lib, voy tavba, kirganlaringni payqamay ham qolibman. Keling, opasi o'rgilsin! Voy, mana bu yigitcha Yoqutxonning erkasi-ku! Voy xudoyim-ey, xush kelibsizlar. Yuringlar, ayvonga o'ta qolaylik. Hoy, Arofat, ko'rpacha olib chiq, qizim. Boshlaringga tushgan tashvishni eshitib, kechadan buyon ko'ngil so'rab boraylik deyman. Dadasining vaqti bo'lmaydi.

Popopchi xola deymiz uni. Gulli palaklar tikadi, mashinachilikdan ham xabari bor. Oyijonim ba'zi kiyimlarini shoshib qolganda tiktirib turardi. Qo'li gul xola ham deyishadi. O'zi bog'chada ishlaydi. Oyijonimning aytishicha, bolalardan ortgan ovqatlarni mollariga olib ketish uchun shu qora ishga rozi bo'lgan ekan. Hozir ham hovlilarining etagi to'la mol. Ikki novvos, bir sigir erinchoqlik bilan kavshanishib biz tomonga qarab qo'yishyapti. Hovlidan gung, yangi urilgan pichan hidi kelyapti. O'zlari o'rganib qolishgan bo'lsa kerak, mening esa ko'nglimni aynitib yuboryapti. Arofat kosada qatiq olib chiqqandi, ho'play turib, o'qchib yubordim. Bog'chadan keladigan yuvindi aralash

sarqitlarni esladimmi, dimog'ni achitadigan go'ng hididanmi, bilmayman, o'rnimdan turib ketdim...

Xayriyat, xolam tezgina qo'zg'aldi. Turob militsiya yo'q bo'lgani uchun dostonimizni yozmay qo'ya qoldik. Nimadandir yuragimga g'ashlik tushdi. Oila jamuljam bo'lib g'amsiz, tashvishsiz, rohat-farog'atda o'tirgani uchunmi, mehribonlarimiz haqidagi eng so'nggi ma'lumotni olmay, ovqat solingan ikkita qora sumkani salanglatib qaytayotganimiz uchunmi, bilmayman, oyog'im ostidagi yerni tepib-tepib yuboryapman.

Lutfi xolam boshliq qo'ni-qo'shnilar kutib o'tirishgan ekan, hech qanday xabar keltirmaganimizni eshitib, hafsalalari pir bo'ldi shekilli, asta-sekin tarqala boshladilar.

Barno xolam biznikida yotib koldi.

Ayvonga qator joy qildik. Majruh akam ham yonimizga chiqdi. Hamisha bizdan qochib begonasirab yashardi. Bugun nega chiqdi, bilmayman. Hech birimizdan sado chiqmaydi. Biron narsa so'ragani botinolmaymiz. Nigora har kuni oyijonim bilan achomlashib yotardi-da, xolamning yoniga yota turib, o'shani qo'msadi shekilli, yana yig'lab yubordi.

Oy bugun ham juda yaqindan chiqdi. Xuddi tomimizning tepasida turgandek. Oq, ko'kish nurlar hovlimizni qoplab ketdi. Allaqanday xayoliy, yumshoq, kishini allalab taniga orom beruvchi poyonsiz bo'shliq ichida qolgandekmiz. Uyqu elita boshladi shekilli.

Darvozaxonaga qo'ng'irog'i chalinib, itimiz vovillab yubordi.

— Oyim!

— Dadajonim! — hammamiz sakrab turib darvozaxonaga yugurdik.

Kelgan Turob aka ekan. Uf, ha mayli. Popopchi xola ham birga kelibdi. Qo'lida katta tugun, tog'ora bo'lsa kerak. Oq dasturxonga o'rab olishibdi. Hovlidagi chiroqlarni yoqib, ayvonga joy qildik. Keltirganlari shirguruch ekan. Aftidan otionalari qamoqda, g'irt yetimchalar ochu nahor o'tirishgandir deb o'ylashgan bo'lsa kerak. Xo'rligim kelib, bir luqmasini ham yutolmadim. Og'zini poylayapmiz. Tezroq gapira qolsa-chi...

— Ha, endi, — nihoyat gap boshladi Turob aka, dunyo shunaqa ekan-da. Qayoqdan ham shu xizmatga kirgan ekanman,

har kuni dilisiyohlik, ko'zyoshi. Yurak qurg'ur chidamay qoldi. Yana ikki yil sabr qilsam nafaqaga chiqib ketaman. Bitta-yarimta kolxozga borib molboqarlik qilsammi deb turibman. Keng dalalarda bir yayrab yashay. Endi, bolalarim, dunyo shunaqa ekan. Yaxshi kunlarda hamma ham yashay oladi, og'ir kunlarga esa odamning mardi chidaydi. Mard bo'linglar, onalaring ham, afsuski, qamoqqa olindi.

— Nima?! — Nigora bilan Zufar o'rinlaridan turib ketishdi.

— O'tir, bolam, ehtimol bir-ikki kundan keyin chiqarib yuborishar. Tog'alaring Solih boyvachchaga ham order yozishdi.

— Uniyam qamashdimi?

— Qamab qo'yishdi.

Tovonimgacha muzlab ketdi. Nafasim qisilganini sezdim. Turob akaning og'ir, bosiq, xuddi allakimning qatli haqidagi xabarga o'xshash g'amgin ovozi qulog'imga yo kiryapti, yo kirmayapti. Vujudimda o'qin-o'qin qaltiroq turib, tishlarimni taraklatib yuboryapti.

...Bir necha kundan so'ng eshitdim. Jo'ra Usmonovich bilan bechora tog'ajonimning harakatlarini zimdan, izma-iz kuzatib yurishgan ekan. Tilla tangalar, zayomlar, pullarni bo'lishib olishayotganda, to'g'rirog'i bo'lishib olib uylariga endi yetganda qo'lga tushishibdi. Eng xunugi, ha, ha, hammasidan xunugi tintuv haqidagi protokol bilan kechasi yozilgan qalbakisi ham barobar qo'lga tushibdi...

— Endi, bolalarim, chidaysizlar. Boshqa iloj yo'q. Qonunlarimiz adolatli, hukumatimiz adolatparvar, nohaqlikka yo'l qo'ymaydi. Dadalaring bilan onalaring haq bo'lsa — qo'yib yuborishadi. Jinoyat qilishgan bo'lsa, nachora, jinoyat jazolanishi kerak. Yig'lamanglar, foydasi yo'q endi. Mana, popopchi xolalaring, mana men xabar olib turamiz, sizlarni yolg'izlatib qo'ymaymiz, yig'lamanglar deyaipman. Bo'lmasa men ham yig'lab yuboraman. O'zimni zo'rg'a ushlab turibman. Nachora. kasbimiz shunaqa, o'zimiz qamab, o'zimiz yig'lab o'tiramiz...

JAZO

I BOB

Nega endi tog'amni qamashadi, nega? O'rtada turib qarindoshlariga yordam bergani uchunmi, bir-birini axtarib topolmay yurgan ikki odamni uchrashtirib, hojatini chiqargani uchunmi, yaxshilik qiladi-ku axir, yaxshilik qilgani uchun nega qamashadi? Xo'sh, o'sha bir-birini axtarayotganlarni uchrashtirganda besh-o'nta tilla tanga, besh-o'n ming pul olibdi, olsa nima. Birovniki emas, bizniki, biz rozimiz-ku! Turob aka, hay-hay, tog'alaring katta jinoyatga qo'l uribdi, jinoyat bilan qonun bir-biriga qattiq tikilib turganda o'rtaga tushib vositachilik qilish bir jinoyat bo'lsa, shu vositachilik paytida ta'magirlik qilib pul yoki shunga o'xshash biror narsa olsa – bu ikkinchi jinoyat bo'ladi. Tog'alaring Solihboyvachcha uchinchi jinoyatga ham qo'l urgan. Ya'ni halol ishlab turgan kishilarni yo'ldan urib, jinoyatga yetaklagan. Hay-hay, boyvachcha tog'alaring o'n yildan kam olmaydi, degan gaplarni aytdi.

Kecha ertalab Zufar ikkovimiz tog'amnikiga xabar olgani borsak, hammalari yig'i-sig'i qilib o'tirishgan ekan. Kelinoyim, hu katta yeb, chiroyli kiymay o'llaring, erimni ham jinoyatchi qilib qo'yдилaring, deb bizni oldiga solib haydab yubordi.

Nima qildik endi, qayoqqa boramiz?

Dadam bilan oyijonim hozir shahar militsiyasida. Bir binodayu, boshqa-boshqa xonada yotishibdi. Oldilariga kirish uchun Zufar ikkovimiz harchand urinsak ham bo'lmadi. Tergovchi ruxsat berishi kerak ekan. Tergovchining kimligini bilib bo'lmayapti. Hammasi yelka qisadi. Zufar ukam birov bilan gaplashganda pastu-balandini surishtirib o'tirmaydi. Gardkamchi, xuddi tog'amning o'zi-ya, tavba! Ana shu ukam andak bo'lmasa ishni yana chatoqlashtirib qo'yishga sal qoldi.

Shahar militsiyasining navbatchilar xonasiga bir kirdik, ikki kirdik, ruxsat ololmagach, tashqariga chiqib ketayotgan edik, ukam:

- To'xta, bir ilojini qilaman, — dedi.
- Nima qilasan? — shoshilib so'radim.
- Ishing bo'lmasin.
- Menga aytgin axir.

Yo'q, Zufar qaysar, aytganini qilmasdan qo'ymadi. Orqasidan ergshadim.

— Amaki, dadamning oldiga qo'ysangiz, xudo ursin agar, juda katta pul beramiz, — deytganini eshitib qoldim.

— Pullaring ko'pmi? — beparvogina so'radi melisa.

— Juda ko'p.

— Qani, chiqar-chi.

— Hozir yonimda yo'q-da.

— Yo'q pulni gapirayotgan ekansan-da?

— Nega bo'lmasin, bor. Kassada, dadam hammamizning nomimizga alohida-alohida pul qo'ygan.

— O'h-ho', boy ekansizlar-ku. Xo'sh, qancha berasan menga?

— Qancha desangiz shuncha.

Halidan buyon melisa amakining jundan to'qilgan arqondek qalin qoshlari g'alatiroq chimirilib turuvdi. Endi to'satdan past-baland bo'p ketdi. Kafti bilan peshtaxtani bir urib, to'siqdan aylanib o'tdi-da, ukamni yelkasidan changalladi:

— Qani, yur, dadangning oldiga bir yo'la olib kirib qo'yaman. Qaytib chiqmaydigan bo'lasan. Qamoqqa o'z oyog'i bilan kelganlarni yaxshi ko'raman. Pora berarmish-a, e, poraxo'rning bolasi, yur buyoqqa!

Qamoq degan so'z ikkimizga bir xilda ta'sir qildi. Mening borlig'im muzlab ketgandek bo'ldi.

— Zufar bo'lsa melisaning qo'lidan chiqib shunaqangi qochdiki, bekatgacha orqasidan yugurib bordim.

— Ahmoq, nima qilib qo'yding! — dedim entikib.

— Nega knijkadagi pulni aytding?

— Pul o'zimizniki, bilganimni qilaman.

— Bekorlarni aytibsan.

Uyga yetguncha bir-birimizga xo'mrayishib bordik. Qishloqdan Bibiqiz ammam bilan pochcham kelishibdi. Ammam bizni jonidan ortiq ko'radi. Qachon bormaylik yig'lab ko'rishadi. Sizlardan otam bilan onamni hidi kelib turibdi, deb bag'riga uzoq bosadi. Kechasi yonida olib yotadi. Eh, borganimizda uning yayrab ketganini bir ko'rsangiz edi... Ming xil ovqat, ming xil ho'lu quruq meva, ayniqsa yog'li qurti aytmay sizmi?! Yoshligimdan qurti yaxshi ko'raman. Buni ammam biladi. Borgunimizcha xaltalarni to'ldirib qo'yadi. Keyin mana shu ammam yil osha bizga ichiga oq jun solib tikilgan yengsiz nimcha tikib keladi. Goh kiyamiz, goh kiyamaymiz. Ko'pincha oyijonim qo'shnilarining bolalariga hadya qilib yuboradi. Qishloqi bolalarga o'xshab qornilariningni qappaytirib yurasizlarmi, uyat-ey, deb urishib bergan paytlari ham bo'ladi.

Pochcham... yo'q, to'xtang, avval sizga uni ham tanishtirib qo'yay. Tanishtirmasam bo'lmaydi. Juda kamgap, gapirganda kulib gapiradigan odati bor. Hikmatli maqollarning zo'rini biladi. Goho gapirmoqchi bo'lsa maqol aytib qo'ya qoladi. Ammamning aytishicha, mana shu pochcham molxonada tug'ilib, ho'kizlarning tagida katta bo'lgan ekan. Hozir ham fermada ishlaydi. Bita-yu bitta ordeni bor. Kechasi-yu kunduzi taqib yuradi. To'yga borgandayam, azaga borgandam ko'kragida yiltirab turadi.

Duradgorlik, bog'bonlik, yamoqchilik, eh-he... qo'li gul-da uning. Ammamning aytishicha, qushda tinim bor, qumursqada tinim bor, unda tinim bo'lmas ekan. Mana hozir ham ammam majruh akam bilan tirik yetim Nigora singlimni bag'riga bosib o'tiribdi. Pochcham bo'lsa gulzor oralab o't yulyapti.

Hatto yangi kiyim kiyganida ham hamisha molxonaning hidi kelib turgani sabab oyijonim pochchamni uncha xushlamaydi. Kuyovingizga ayting, biznikiga kelayotganda avval hammomga tushib olsin, derdi. Dadam bu gapni pochchamga bir emas, bir necha bor aytgan bo'lsa kerak. Bir kuni pochchamning: "E, Saidjon aka, biz sizlarga o'xshab yiltiroq stollarda o'tirmaymizki, yoqamizni oppoq qilib, yuzimizga atir sepib olsak. Uyog'ini surishtirsangiz, aslida erkak kishidan atirning

hidi emas, molxona-yu, terning hidi kelib turgani ma'qul. Eskilar, hamma mullo bo'lsa, podani kim boqadi, degan ekan", deb kesatq aralash gapirayotganini eshitib qolganman.

Hoynahoy ko'ngil so'ragani kelgan ular. Bunaqa paytda dalada ish qizigan bo'ladi. Hozirgina kelishibdi shekilli, keltirgan sovg'alari bo'yi ikki qarich keladigan alyumin bidonda suzma, qatq, to'rtta bankada shirava qaymoq, endigina rang urgan chillaki uzum, handalak... hamma hammasi shundoqqina ayvonning raxida turibdi, ichkariga olishga ulgurishmabdi. Ammam hali aytganimdek, kap-katta bo'p qolgan akamni yoniga o'tqizib, boshini tizzasiga olgan ko'yi silab-siypalab o'tirgan ekan:

— Voy, ana, toyloqlarim ham kelib qolishdi, — deb o'rnidan turdi, — ammalaring o'rgilsin, bo'ylaringdan girgitton bo'lay.

Qayta-qayta ko'rishdik. Ammaginam-ey, hamon avvalgidek qotma, ori, yuzlari to'la tirish. Dadamdan yoshu, lekin ancha qari ko'rinadi. Qo'llari xuddi erkaklarnikidek katta, kaftlari dag'al. Pochcham gap-so'zsiz galma-gal bag'riga bosib yelkamizni ohista silab qo'ydi, xolos.

— Qani, gapir, toylog'im, nimalar bo'ldi o'zi? — dedi ammam entikib.

— O'sha o'zingiz eshitgan gap, — dedim.

— Yakka-yu, yolg'iz akaginamni nima qilib qo'ydinglaring?

— Biz qilganimiz yo'q.

— Nima bo'ldi o'zi, gapirsang-chi, ammaginang o'rgulgur. Akangdan so'rasam, hiqillab yig'lab berdi. Ertalab eshitdik. Eshitdig-u, buyoqqa qarab yugurdik. Kelsak, yana shumxabar... kelinoyim Yoqutxonniyam qamab qo'yishgan emish. Gapir tezroq.

Voqeani qisqagina so'zlab berdim.

— Ustilaridan chaquv tushibdimi? — so'radi ammam.

— Shunaqaga o'xshaydi.

— Qaysi go'ringda to'ng'iz qopgur qildi ekan bu ishni?

— Bilolmadik.

Ichkaridan Zufar bilan Nigora quvalashib chiqdi. Singlim selofan xaltadagi har bittasi mushutumdek mushtumdek keladigan qurti bag'riga mahkam bosganча himoyachisi — ammam tomon yugurib keldi.

— Ammajon, ayting, bu qurtlarni menga keltirgansiz-a?
— Senga popugim, senga.
— Ayting, mana bunga, bitta bersam tag'in berasan deydi.
— Bera qol qizim, hammasini yeyolmaysan, iching achib ketadi.

— Achimaydi.

Ammam quchog'ini keng ochib Nigorani bag'riga olib, himoya qildi. Qurt to'la xaltani olib bizga ham hovuchimiz siqquncha ulashdi. Ko'nglim g'alati bo'p ketdi, yig'lagim keldi. Singlim qurtga ovunib bir nafas bo'lsa ham boshimizdagi tashvishni unutgani uchunmi, har qalay yolg'iz emasmiz, dunyoda ammamdek mehribon kishilarimiz ham bor, degan quvonchli fikr boshimdan yarq etib o'tgani uchunmi, ishqilib, ko'nglim allanechuk bo'lib yig'lagim keldi.

— Yoqutxon kelinoyimni nega qamashdi? – surishtirishda davom etyapti ammam.

— Taqinchoqlar sotgani uchun.

— Voy tavba, taqinchoq sotganni ham qamasharkanmi?

— Qaydam.

— E, xudoyim-ey, qanaqa kunlarni solding boshimizga... Magazin to'la taqinchoq, oydek-oydek juvonlar sotuvchi bo'lib o'tirishibdi. Ularga tegmay, borib-borib mening kelinoyimni qamashibdi-da.

— Oyim... zargarlarnikini sotayotgan ekan.

— Voy tavba, zargarlarnikini sotsa nima qipti? Qaytaga ularniki pokizaroq bo'ladi, bismillo deb ishlashadi. Tumanimizda Eshon zargar degan yigit bor. Besh vaqt namoz o'qiydi. Yo'q, ammaginang o'rgilsin, gap boshqa yoqda. Dadang bilan onang keyingi paytda xudoni unutib qo'yishdi. Yotgan-turganda bismilloni aytishmaydi. Arvohlar haqiga fotiha o'qimay qo'yishgan. Anavi kuni borganida onangdan xafa bo'ldim. Qirqqa kirgan juvon-sochini kalta qirqtirib, tirnoqlarini bo'yatib olibdi. Axir, buning kasofati urmaydimi?

Mana endi kasofatiga yolg'izgina akaginam giriftor bo'lib o'tiribdi. Kasofat yomon narsa. O'ziga urmasa, yetti pushtiga uradi... Hoy dadasi, beri keling, shu yerda tinch o'tiring.

Pochcham qaddini ko'tarib, ikki qo'lini beliga qo'ydi:

- Gullar, essizgina, nobud bo'pti-da, onasi.
- Beri keling deyapman.
- Bu o'tlarni qara, xo'ra molga uch kunlik ovqat bo'ladi-ya. Iloji bo'lganda olib ketardim.
- Shahardan o't ko'tarib ketgani uyalmaйсizmi?
- E, onasi, kerakli toshning og'iri bormi? Borguncha moling och yotadi, buni o'ylamaysan-da.

Pochcham qo'lini yuvib, belidagi oq belog'iga arta-gapira boshladi:

— Uyimga qaytib bormay, mushkulkushod o'qittiraman. Ko'rasan yetti marta o'qitsam mushkullari kushod bo'ladi. Buxgalterimiz ham qamalib qoluvdi, onasi o'qitgan edi, ellik kun deganda chiqdi-ketdi.

Pochcham qo'lini yuvгани ketdi. Ammam yana kuyinib orqa karavotga chiqti-da, ikki oyog'ini tagiga tortib chordana qurdi.

- Nima deysan? – deb so'radi ammamdan.
- Axir bu yerga o't yulgani kelmagansiz-ku.
- Nima qilay bo'lmasa?
- Axir bunday bir jiyanlaringizdan hol-ahvol so'rang, yordam-pordam kerakdur.

— Sen so'rayapsan-ku, ikkovimizga shu bo'ladi-da. Kerak bo'lsa, mana, hammalarini olib ketamiz. Ota-onalari eson-omon chiqquncha bag'rimizga bosib o'tiramiz, tashlab qo'yarmidik.

— Pul haqida bir narsa deng axir.

— Uniyam o'zing ayta qol, men o'rniga qo'yolmayman.

Goh ammam, goh pochcham chala-chulpa qilib so'zlay boshlashdi. Dadam, kerak bo'lsa ishlatarsizlar, bo'lmasa biror qora kunimizda asqotib qolar deb, uch-to'rt marta pul tashlab kelgan ekan. Pulni sanashmasdan shundayligicha kuya sandiqqa (bu sandiq rahmatli buvimiz bilan bobomizdan qolgan) tashlab qo'yishavergan ekan. O'shani qora brezent sumkaga solib olib kelishibdi.

— Nahotki, haligacha sanab ko'rmagan bo'lsangiz? – dedim xayron bo'lib.

— Pul sanashni uncha xushlamayman, jiyan, – dedi pochcham negadir hijolat bo'lgandek, yuz so'mdan uyog'iga adashib ketaveraman.

— Siz-chi, amma, siz ham sanab ko'rmaganmisiz?

— Akam sanagan bo'lsa bo'пти-da...

Qiziq, shuncha pulni, shuncha yillardan buyon sandiqlarida saqlab, loaqal sanab ko'raylik ham deyishmabdi. Ikkilanib qoldim. Olib qolsammikin yoki davtarib olib ketganliklarni ma'qulmi? Yo'q, bir sumka pulni olib qololmayman. Bir sumka-ya! Tintuvchilar yana kelib qolishlari mumkin. Yo bo'lmasa daragini eshitishsa, bitta-yarimta tovlamachi ilib ketishi ham hech gap emas... Lekin qancha ekan, o'n mingmi, o'n besh mingmi. Ehtimol, hammasi yuz so'mlikdir. Yo'q, nima bo'lganda ham dadamdan bir og'iz maslahat eshitmagunimcha o'zlarida turgani ma'qul.

— Voy-voy, qanday shamol uchirdi, egachi, — deya qulochlarini keng yozib Lutfi xolam kirib keldi. Ketidan Barno xolam, oyijonimning uzoq qarindoshlaridan yana ikki-uch ayol ham kelishdi. Suhbatlari aylanib borib yana qamoqxonaga taqaldi. Hozirgi qamoqxonalar xuddi kurortga o'xsharmish. Oppoq choyshablar, yumshoq o'rinlar, kunora kino, televizor, olimlar borib xalqaro ahvoldan ma'ruza ham o'qib turarkan. Bola-chaqaning intizorligi demasa, qaytaga o'sha yer ham durust emish. Bu gaplarni ataylab qattiq-qattiq ovoz bilan bizga qaratib aytishdi. Chekka-chekkada mung'ayishib turuvdik-da. Ko'nglimizni ko'tarmoqchi bo'lishdi shekilli.

— Endi bizga fотиha qilinglar, — dedi ammam qo'zg'alib. — Kechgacha yetib olmasak bo'lmaydi, aylanaylar. Sigirim sog'ilmasa, yelini emlanib qoladi.

— Voy, hali erta-ku, — dedi Barno xolam.

— Ovqatga unnayapman. Javob yo'q sizlarga, egachi, — dedi oshxonadan yengini shimarib chiqib kelayotgan Lutfi xolam, — bir cho'qimdan osh yeb ketasizlar. Uzoq yo'lga och-nahor jo'natmayman.

Fotihani ammamning o'zi o'qidi. Yo'l olis, jo'nashmasa bo'lmas emish. Pochcham ham ferma mudiridan ruxsatsiz kelgan ekan. Mollar xashaksiz qolsa, bo'kirib qishloqni boshiga ko'tarib yuborarmish.

— Endi, egachilar ruxsat bersanglar, jiyanlarimni olib ketsam, — dedi ammam. So'ng menga qarab, — hoy Zafarjon, tezroq bo'l akangni ham kiyintir, — deb qo'shib qo'ydi.

Hammalari hang-mang bo'lib qolishdi.

— Voy, nimalar deyapsiz? – dedi Barno xolam.

— Endi qudajon, – yotig'i bilan gap boshladi ammam, – o'zingizdan qolar gap yo'q, ko'pni ko'rgan, aqlli juvonsiz. Ota-onasiz bolalar mung'ayib qoladi. Akaginamning tilab-tilab olgan arzandalarini mung'ayib o'tirishiga qanday chidayman. Ota-onalari eson-omon chiqib kelgunchap bag'rimda bo'lganlari ma'qul. Hoy, dadasi, gapirsangiz-chi. Hali bular kelguncha nima deytogan edingiz, o'sha gapingizni ayting.

— Sen aytding bo'ldi-da, – dedi pocham.

— Erkak kishining aytgani boshqa, – erkak so'zini qattiqroq aytdi ammam.

— Opajonlar, ruxsat bersanglar, jiyanlarni olib ketsak, – pochcham bundan boshqa gap aytolmadi.

Sal qoldi janjal chiqib ketishiga. Barno xolam, men o'lganim yo'q, xolalari bo'laman-a, hali tirikman-a, deb bobillab berdi.

Ammam bilan pochcham, biz endi sirasi gapni aytdik-da, deyishib qatiqdan bo'shagan, bidonu uzumdan bo'shagan qora sumkalarni salanglatishib, xijolat bo'lgandek xayrlashib ketishdi. Akam xonasini ichidan berkitib olgan ekan, negadir xayrlashgani chiqmadi.

To'planganlar anchagacha ammam bilan pochchamning to'poriligidan kulib, masxara qilib o'tirishdi.

— Pandavaqi qishloqilar, – dedi Barno xolam, – sodda mug'ombir bo'lmay o'llaring. Jiyanlarimni olib ketib bog'larida ishlatishmoqchi, shuni ochiq aytishsa bo'ladi-ku!

Osh tayyor bo'lgan ekan. Lutfi xolam karavotdagi ayol mehmonlarga alohida suzib, bizga ayvonga joy qildi-da:

— Cho'loqqinamni o'zim olib chiqay, kechadan buyon ovqat yemayapti, – deb akamning xonasi derazasidan qarab, shu zahotiyiq dodlab, hovlini boshiga ko'tardi.

Hammamiz o'sha yoqqa yugurdik. Eshik berk, deraza raxidan galma-gal sakrab ichkari kirdik.

Akam o'zini-o'zi osib qo'yibdi!

Bobomizdan meros tekkan ikki cheti baland qubbali temir karavotimiz bo'lardi. O'shaning tepasiga kaltagina chilvir bog'lab, tomog'iga olib o'zini yerga otibdi. Bechora akam! Hamma birdan chilvirga yopishdi.

Tirik ekan, nafasi og'irlashib xirillab turibdi. Ko'zlari olaygan, og'zining chekkasidan so'lak oqyapti.

— Cho'loqqinam, nega bunday qilding! – dodlayapti Lutfi xolam, – derazadan qaramaganimda ayrilib qolardik-ku, sendan. Bolaginam, shiringinam, boshimizdagi tashvish kammidi?!

Barno xolam dorixonada ishlaydi, doktorlikdan ham xabari bor ekan. Akamni dast ko'tarib, hovliga olib chiqib ayvonga yotqizdi-da, o'pkasiga ko'proq havo yuborish maqsadida bo'lsa kerak, ikki qo'lini ikki tomonga yozib, tushirib, ko'kraklarini silab, uqalay boshladi.

Nihoyat, akamning yuqoriga tortib ketgan ko'zlari o'rniga qaytgandek bo'ldi. Bizga, nima deyishini bilmay vahima ichida qotib turganlarga ma'nosiz, uzoq tikilib qoldi.

— Men o'lishim kerak, – arang shivirladi lablari. Keyin yana ko'zlarini yumib oldi.

Bir nafasda hovlimizga odam to'lib ketdi. O'zi uch kundan buyon mana bunaqa bosti-bostilarning ichida o'tiribmiz. Tavba, mahallamizning raisi Qosim akagacha yetib kelibdi-ya! Kimdan eshita qoldi ekan? Akamning tengqurlari, qo'shnilar, Turob akaning katta o'g'liyam kelibdi, o'rtog'i-da. Qamalib chiqqandan buyon Ataullo muallim akamdan boshqa hech birimiz bilan gaplashmas, uyimizga qadam bosmay qo'ygan edi. O'shayam chiqibdi. Akamning yoniga o'tirib, goh nimjon oyoqlarini silaydi, goh engashib yiltirab turgan peshonasida o'pib qo'yadi.

— Biznikiga chiqasanmi? – deb so'radi.

— Akam "ha" degandek yengil bosh silkib qo'ydi. Ataullo muallim akamni dast ko'tardi-da, Barno xolamning hay-haylashiga qaramay, chiqib ketdi.

II BOB

Akam esli yigit edi-ku, nega dunyodan ko'z yummoqchi bo'ldi, boshimizga tushgan tashvish kammidi, bir-birimizning ko'nglimizni ko'tarish, dalda berish o'rniga bizni tashlab ketmoqchi bo'ldimi, nega? "Men o'lishim kerak", hammamizga mo'ltirab turib shunday dedi-ya. Bu gaplar ota-onamizning

qulog'iga yetgudek bo'lsa, sochlarini yulib, boshlarini devorga urib yorishmaydimi!

Qo'ni-qo'shnilar chiqib ketgach, hovli huvillab qoldi — yutaman deydi-ya. Barno xolam Zufar bilan Nigorani olib uyiga ketdi, bolalarini olib kelmoqchi, ukalarimga ko'tartirib kelsa kerak. O'yijonimga o'xshab u ham bola ko'tarolmaydi. Nafasi qisib harsillab qolarmish. Ehtimol, shundaydir. Men ham ko'tarolmayman-ku, axir. Esimni taniganimdan buyon bu hovlida birinchi bor yolg'iz qolishim bo'lsa kerak. Boshimizga ketma-ket tushayotgan falokatlar tirik maxluqqa aylanib chekka-chekkadan menga xo'mrayib turganga o'xshaydi. Lutfi xolam ham nega darrov chiqib keta qoldi ekan? Qo'rqib ketyapman. Akamning og'zidan so'lak aralash ko'pik chiqib, xirillashi ko'z o'ngimdan ketmayapti... Qiziq, Ataullo muallim chiqishi bilan akam ko'zini ochdi, jilmaydi, qo'llarini uqalayotganda dokadek oqarib ketgan yuzlariga qizillik yugurdi-ya! Mana, hammaga ko'z-ko'z qilib, ikki qo'lda ko'targancha olib chiqib ketdi uni. Bu xonadonda joningdan to'ygan bo'lsang, menikida yayrab yashaysan, demoqchi bo'ldimi?

Yo'q, bu yutaman deb turgan hovlida ortiq yolg'iz qololmayman. O'rnimdan turib televizorni o'chirdim. Axir meni haydab yubormas deb, Ataullo muallimnikiga otlandim. Darvozalari ochiq ekan. Sizga, gultuvak yasashadi, deb aytuvdim shekilli. Hozir ham shu ishlarni tashlashmabdi. Hovlida gultuvaklar ko'pligidan qadam bosib bo'lmaydi. Ayvonda jamuljam bo'lib ovqatlanib o'tirishgan ekan. Bolalari gur etib o'milaridan turishdi.

— Ke, o'g'lim, kelaver, — deb Ataullo muallim ham qo'zg'alib qo'ydi. Xotini Zarifa xolam o'rnidan turib yelkamga qo'l tashlab ko'rishdi. O'tirishga taklif etib, akamning yoniga ko'rpacha to'shab berdi. Akam ma'yus, qilgan bema'ni harakatidan xijolat tortayotgan bo'lsa kerak, boshini egib olgan. Nazarimda ishtahasi ham yo'qqa o'xshaydi, oldidagi ovqatga qo'l ham urmabdi.

— Onasi, Zafarjonga ham ovqatingdan olib kel, — dedi Ataullo Isayevich, ~ chuchvaraga tobing qalay?

Muallim negadir quvnoq ko'rinadi. Akamning ko'nglini ko'tarish uchun ataylab shunday qilayotgan bo'lsa kerak. Bolalariga ish taqsimladi. Biri hovlidagi nimjon-nimjon gul ko'chatlari o'tqazilgan behisob tuvaklarga suv quya boshladi. Boshqasi hovli o'rtasidagi gulzorga kirib nihollar ostiga hovuchlab go'ng soladi. Ustaxonalari kengayib ketibdi. Yog'och kesadigan stanok gurillab ishga tushdi. Katta qizi ataylab menga ko'z-ko'zlab, qo'l mashinada chok tika boshladi. Qo'g'irchoqlarga ko'yлакcha-yu lozimchalar tayyorlagan bo'lsa kerak. Bosh barmoqdek-bosh barmoqdek mayda qo'g'irchoqlarga lozimni qanday tikar ekan, yuragi tars yorilib ketmasmikan? Nazarimda endi o'g'il bolalar ham hu o'rtoq, mana ko'rib qo'y, biz o'z mehnatimiz bilan kun ko'ramiz, senlar tekinox'r... mana endi ko'radiganlaringni ko'rasanlar, bu kunlaringdan battar bo'llaring, deyishayotganga o'xshaydi. Xo'rligim keldi, siqila boshladim. Qornim och edi, lekin keltirgan chuchvaralariga qo'l ham urmadim. Ovqating boshingdan qolsin, maqtanchoqlar, deb turib ketgim keldi...

— Xo'sh, Zafar bolam, ot sayriga qalaysan? – to'satdan so'radi Ataullo muallim.

— Qanaqa sayr? – deya qiziqib so'radim.

— Ertaga, – muallim boshini hamon egib o'tirgan akamga nazar tashlab oldi, – ertaga. mana akang ham rozi. tog' sayriga otlanyapmiz. Giyohlarning tomiriga shira to'planadigan payt bo'ldi, bolam. Bir yilligini g'amlab kelamiz.

Har yili toqqa chiqib giyoh g'amlab kelishadi, qaynatib, hosil bo'lgan yopishqoq suyuqlikni yasayotgan tuvaklarning ichi va tashidan surtishadi. Nam yaxshi saqlanarmish, tuvakni chirishdan ehtiyot qilarmish. Akamni har yili toqqa birga olib ketishadi, unga ham shunaqa giyohlar ko'p kerak bo'ladi-da.

— Lekin yana o'zlaring bilasizlar. Tog' sayrini kechiktirsak ham bo'laveradi, – yana akamga ko'z tashlab oldi muallim, – boshlaringga tushgan tashvish, bolalarim chakana emas. Akang bilan shuni maslahatlashib o'tiruvdik. Shahar gazetasiga bir chiqsammi, deb turibman. Ham otani, ham onani bir vaqtda qamab qo'yish yaxshi emas-da. Xo'p ana. jinoyatchi bo'lsa, avval tekshirsin, sud qilsin, keyin qamasin. Bo'lar-bo'lmasga

oborib tiqib qo'yaverar ekan-da. Ehtimol, bularning hammasi tuhmatdir. Bolalar qarovsiz, tarbiyasiz qolishini o'ylashmaydimi? Mayli, qonunga qarshi bir narsa deymaymiz, lekin sud oqini oqqa, qorasini qoraga ajratib berguncha otanimi, onanimi ochiqda qoldirishlari mumkin edi-ku!

— Prokurorga borsak-chi? — deb so'radim. Chunki nazarimda va oyijonimning ta'kidlashicha, prokurordan zo'rroq odam yo'q edi.

— Qamashga sanktsiyani prokurorning o'zi bergan, bolam.

— Bersa nima qipti?

— O'z qarorini o'zi bekor qilolmaydi.

— Gazeta bekor qiladimi?

— Qiladimi, yo'qmi, hozircha bir narsa deyish qiyin. Lekin bolam, gazetada haq bilan nohaqlikni, qonun bilan jinoyatni tortib ko'radigan katta adolat tarozisi bor... eh-he, bolam, sizlar bilmaysizlar, ilgari men am tuppa-tuzuk muxbir edim. Ishchi muxbir deb atashardi bizni. Katta-katta majlislarga taklif qilishardi. Endi onda-sonda qatnashaman, qarib qolyapman shekilli. Buning ustiga, mana ko'rib turibsan, ro'zg'or katta, maktab, o'quvchilarimning tashvishi, vaqt ham yo'q. Eh, bolam, qonun organlarida ham goho shoshma-shosharlik, goho ta'magirlik, goho tavakkalchilik degandek kamchiliklar ham yuz berib turadi. Bir marta, ancha yillar bo'ldi bunga, respublika gazetasiga maqola yozib, shahar sudini ishdan oldirib tashlaganman...

Zarifa xolam oldimizga eski, bo'yoqlari ko'chib ketgan klyonka yozib, har xil shaklda qirqilgan luxtak-luxtak taxtalar, katta-kichik ish asboblari keltirib qo'ygach:

— Choylaringni yangilab beraymi? — deb so'radi.

— Yaxshi bo'lardi, — deb qo'ydi Ataullo muallim.

Suhbat uzildi. Muallim kesilgan taxta ustiga gul nusxasi tushirilgan qog'ozni yozib rang surta boshladi. Qog'ozni ko'targan edi, o'rnida men nomini bilmaydigan, g'alati bir gul paydo bo'ldi. Akamga ko'rsata turib:

— Qalay? — deb so'radi Ataullo Isayevich.

— Zo'r, — dedi akam. Xuddi shu payt uning jilmayganini ko'rdim. Xayriyat, dilidagi g'ussa tarqabdi, xursand bo'ldim.

— Qani, bittasiga o'yib ko'r-chi, — akamning oldiga taxtachani surdi muallim.

— Sizning asbobingizda ishlay olmayman, — akam rosmana jilmayib qo'ydi.

— Qo'polmi?

— Qaydam.

— Ustaning zo'ri har qanday asbobda ham ishlay olishi kerak.

— Yolg'onchi ekansiz, — deb kuldi akam.

— Nega?

— Ishni asbob qiladi, egasi lof uradi, derdingiz-ku? Shaklingiz menga yoqmayapti, — dedi akam gul nusxasi tushirilgan taxtachani qo'lga olib.

— Nima deyishga hayronman.

— Ana, o'zingiz ham hayron bo'lyapsiz. Qani, ayting-chi, bu qanaqa gul o'zi?

— O'zim o'ylab topgan gul.

— O'zingiz o'ylab topgan gul tomosha qilayotgan kishini o'ylantiradi-yu, lekin zavqini keltirmaydi.

— Qani-qani?

— Tabiatdagi aniq bir gulning shaklini tushuntirsangiz, shu shakl o'z asliga nechog'lik o'xshashligiga qarab zavq qo'zg'aydi. O'xshashlik aniq bo'lsa, zavq ham yuksak bo'ladi. Buningiz hech qanday gulga o'xshamaydi, to'g'rimi?

— Mulohazang to'g'ri, bolam. Shunaqa narsalarni chizishga mazam yo'qroq, shuning uchun ham ustaxonamizni birlashtirib olaylik deyman-da. Sendan shaklu mendan ijro.

— Suhbat, men qiziqmaydigan tomonga burilib keta boshladi. Shakl, rang, asl nusxa... O'lay agar, tushunmayapman. Lekin bir necha soat oldin hayotdan ko'z yumay degan akajonim berilib suhbatlashayotganidan, ustozidan nimasi bilandir ustun kelayotganidan mamnun edim. Shunday bo'lsa ham muallimning o'sha ishchi muxbir bo'lib yurgan paytida sud janjaliga aralashgani meni ko'proq qiziqtirdi.

— Haligi gapingiz chala qoldi-ku, — dedim esiga solish uchun.

— Qaysi gapim?

— Shahar sudidagi ish-chi.

— Eh-ha, aytganday. o'sha sudya nohaq edi. O'z o'quvchisini urdi, deb menga tanish bo'lgan muallimni bir yarim yilga qamab o'tiribdi-ya. Hukmni eshitib lovullab ketdim. Borib, hoy odil sudya, axir bu bola xudo urgan bezori, tilini chiqarib muallimni masxara qilsa, doskaga o'girilib turganda naychadan muallimning bo'yninga suv sochib obro'yini to'ksa, nega urmas ekan, axir! Boshqalar ham urgan-ku, desam, bor, bo'lmasa o'zingni ham qamab qo'yaman, deydi-ya! Yomon boplab yozdim-da, o'ziyam. Jinoyat bilan jinoyatni keltirib chiqaradigan sharoitning farqiga bormaydigan, jinoyat sodir bo'lishiga turtki bo'ladigan holatlarni tahlil qila olmaydigan g'irt savodsiz sudya deb yozdim. O'n to'rtta muallimga qo'l ham qo'yirdim. Maqola bosilib chiqqandan keyin bechoraning paytavasiga qurt tushib qoldi! Ha, bolam, gazeta haqiqat oynasi. Unga bir murojaat qilib ko'raylik. Sen nima deysan, usta Akbar?

— Hali aytdim-ku, o'zingiz bilasiz deb.

— O'zim bilsam gap shu, bolalarim. O'zim tarbiyalayotgan o'quvchilarimni mana bunaqa sarson bo'lishini ko'rib tomoshabin bo'lib o'tirolmayman. Qarovsiz qolgan bola davlatga qimmatga tushadi.

Nigora singlim darvozaxona oldida to'xtab, buyog'iga o'tishga botinolmadi shekilli, "hoy aka, shu yerdamisiz, axtarmagan joyimiz qolmadi, xolam bilan pochcham sizni kutib o'tirishibdi", deb xabar qildi. Qiziq, negadir hovlimizga kirgim kelmayapti. Bunaqa tuyg'uni ilgari hech his qilmagan edim. Nega bunday bo'ldi ekan? Pochchamni xushlamayman, shundanmikan, kirsam yana dilisiyohlik, yana yig'i-sig'i bo'ladi. Bu yerda ozgina bo'lsa ham tashvishlarni unutib, qalbimga orom indi. Muallimning bolalari mehnat qilib, bir-birlariga ko'z qisib, hazillashib, bajarayotgan yumushlaridan zavqlanishib, ota-onasi yonida baxtli o'tirishibdi, shularga o'xshashni pinhona orzu qilganimdanmi, bilmayman, chiqib ketgim kelmayapti. O'rnimdan og'rinib, ijirg'anib turarkanman, akamga ham yur. dedim. Akam yalt etib muallimiga qaradi-da:

— Haliroq chiqarman, — dedi.

— Akbar bolamni o'zim olib chiqib qo'yaman, — shunday deb muallim meni hurmat qildimi, yo shu bechora tirik

yetimchaning ko'ngli ko'tarilsin deb o'yladimi. darvozaxonagacha kuzatib chiqdi.

Xolamning o'g'il-qizlaridan tashqari, shumxabarni eshitdi shekilli, tog'amning qizlari ham kelishibdi. Bir hovli bo'lib o'tirishibdi. Yana bir ikkita begonadan battar uzoq qarindoshlarimiz ham bor. Aftidan akam o'zini osmoqchi bo'lgani butun shaharga tarqalganga o'xshaydi.

— Akbarjon qani? — hammalarining savoli shu bo'ldi.

— Bir oz turib chiqarkan, — dedim.

— O'zi tirikmi axir? — nimagadir kesatib so'radi xasis pochcham.

— Hozircha tirik, — deb men ham piching qildim.

— Tirik bo'lsa nega chiqmaydi?

— Sizni ko'rgisi kelmayapti shekilli.

— Tilingni achchiqligi hech qolmadi-da, jiyan.

— Sizning ham pastkashligingiz hech qolmayapti-ku, pochcha, — anovi kuni taksiga pul bermay ko'chaga tashlab ketgani haliyam alam qiladi. Keyin dadamning ham bir gapi esimga tushdi. Uniyam o'ylamasdan aytib yubordim. — Mehmonda qovun yesangiz po'chog'ini ro'molchangizga tugib uyingizga olib ketasiz.

— Tilingni tiy, — Barno xolam ko'zini g'alati olaytirib qo'ydi.

— Siz do'qingizni uyingizga borib qilasiz, — shunday deb teskari o'tirib oldim. Sezib turibman, to'planganlar bir-biri bilan ko'z urishtirib olishdi. Bola buzilibdi-ku, deb o'ylagan bo'lishlari ham mumkin. O'ylashsa o'ylayverishsin.

Hali akam o'zini osganda laganlarga suzilgan qip-qizil palov shundayligicha qolib ketgan edi. Barno xolam o'shani isitib, achchiq-chuchuk ham tayyorlab keldi. Ovqat asnosida tog'amni g'aflat bosib, qo'lga tushib qolishi tafsiloti haqida gapira boshladilar. Tuhmat bo'lsa kerak, u odam juda hushyor, ehtiyotkor edi. Lekin nima bo'lganda ham qamoqda uzoq yotmaydi. Eshigidan bo'lmasa teshigidan chiqib ketadi. O'sha chiqquncha Saidjon bilan Yoqutxonning ishiga begonalarni aralashtirmay turganimiz ma'qul, deyishdi.

Akamni opichlab Ataullo muallim chiqdi. O'tirganlar miyig'ida kulib, bir-birlariga pinhona nigoh tashlab olishdi. Demak, dadam bilan ikkovlari o'rtasida bo'lgan olishuvni ular hali unutishmabdi, deb o'yladim. Buning ustiga o'tirganlarning ko'pchiligi boshimizga tushgan falokatning aybdori mana shu muallim, mahallada chaquv yozadigan boshqa hech kim yo'q, deb hisoblashardi.

— O'h-ho', jamoat jam-ku, — dedi muallim beg'ubor, quvnoq bir ohangda.

— Ha, siz yetishmay turuvdingiz, — qovog'ini solintirib oldi pochcham.

— Yetishmayotgan bo'lsak, mana, keldik-da.

Muallim akamni yelkasidan tushirib, o'zi ham bir chekkaroqqa omonatgina o'tirdi. Qo'lini baland ko'tarib fotiha o'qidi:

— Ovmin, qadam yetti, balo yetmasin.

Muallim ikkimizdan boshqa hech kim fotihaga qo'l ochmadi. Demak, xushlamaganlarini o'ziga ham bildirib qo'yishmoqchi. Nega chiqding, tezroq chiqib ket, deganlari bu.

— Boshimizga balolarni yog'dirib, endi tomoshamizni ko'rgani chiqibsiz-da? — dedi pochcham, qani, mushtlashsang o'rtaga chiq, degandek bir ohangda.

— Ie, juda qiziq gap qildingiz-ku, muallim, — dedi Ataullo Isayevich xuddi himoya axtargandek bir menga, bir o'tirganlarga qarab.

— Haqorat qilmang meni, — pochcham bir qo'zg'alib qo'ydi.

— Kim haqorat qildi sizni?

— Muallim dedingiz-ku.

— Tavba, muallim desam haqorat bo'ptimi?

— Muallim deb sizga o'xshaganlarni aytishadi. Odamlarning ustidan ig'vo qo'zg'ab, oilalar tinchligini buzib, yaxshi yashayotganlarni ko'rolmaydigan ichi qoralarni aytishadi. Saidjon akam bilan Yoqutxon opamni olib boradigan joyingizga oborib qo'ydingiz-ku.

— Nahotki siz, tuppa-tuzuk odam, shunday deb o'ylasangiz.

— Bu mahallada sizdan boshqa buzg'unchi yo'q.

— Otingiz Asadullomidi?

— Nima, otimni bilsangiz meni ustimdan ham yozarmidingiz?

Ataullo muallim dovdirab qoldi shekilli, anchagacha javob qaytarmay kulimsirab turdi. Do'ppisini olib, kaftiga qoqa-qoqa yana kiyib oldi.

— Asadullojon, o'rinsiz qizishyapsiz, — og'ir, bosiq gap boshladi Ataullo Isayevich. — To'g'ri, nohaqlikni ko'rsam chiday olmayman, yozaman, jonu jahdim bilan yozaman... Mahalladagi korchalonlar bilan olishaverib charchadim. Men ularni tartibga chaqirmoqchi bo'luvdim, oxiri ular meni qamoqqa tiqishdi. Haqiqatni isbotlab berolmadim. Keyin o'ylab qaragam, atrofimizdagi illatlarga qarshi mendek oddiy bir muallimning kurashishi bamisoli bostirib kelayotgan tankka qarshi roqatkaga kesak solib otgan bilan barobar ekan... Bu gal qarindoshlaringiz ustidan men yozganim yo'q. Oltita farzandim haqi rost aytyapman. Siz o'rinsiz ayb qo'ydingiz menga. Men hozir boshqa niyatda chiqdim. Saidjon bilan Yoqutxon haq bo'lsa — hukumat ularni oqlaydi. Nohaqq bo'lishsa — nachora, jazolanishadi. Boshqa iloj yo'q. Lekin meni, kekxa bir muallimni mana bu bolalarning taqdiri o'ylantirib qo'ydi. Endi nima bo'ladi? Uch-to'rt kun otasonasiz qolib mana bu esi yo'q o'g'lim o'zini osib o'tiribdi. Men tarbiyachiman. Bolaning baxtsizligiga chiday olmayman. Dunyoda bolalarning ko'zidek rostgo'y ko'z bo'lmaydi. Bu bechoralarning ko'zlaridagi g'ussa-yu tubsiz g'amni qarang, dod deb yuborgim kelyapti! Yo'q, Asadullo bolam, meni chakki aybladingiz. Men chaqimchi ham, ig'vogar ham emasman. O'ttiz besh yildan buyon mana shunga o'xshaganlarning ma'naviy boyishi uchun kurashib kelayotgan ekanman, endi ularning ko'zyoshini ham ko'rmasam deymen. Bola yig'lasa, ko'p yig'lasa, ma'naviy jihatdan mayib bo'lib qoladi. Qalbidagi g'am tezroq tarqalmasa, alamzada bo'lib o'sadi. Alamzadalik jinoyatga yo'l ochadi... Saidjon ikkovimiz o'rtamizda bo'lib o'tgan gaplar o'tdi-ketdi. Endi eslash yo'q. Bolalarning qalbini butun saqlab qolish uchun yo otasi yo onasi yonida bo'lishi zarur. Ehtimol, qonun bunga yo'l qo'ymas. Bu bor gap. Lekin Asadullo bolam, unutmangki, hukumatmiz adolatparvar, bolaparvar. Xalqimiz insonparvar.

Ana shu mehru shafqatdan foydalanib, mana bu dildirashib o'tirgan bolalarni saqlab qolish kerak. Men haqimda kim qanaqa fikrga borsa boraversin, men baribir muallimman, tarbiyachiman. Ko'z oldimda bola yig'lab tursa uyimda tinch uxlay olmayman. Tinch uxlasam o'ttiz besh yildan buyon yegan nonim harom bo'ladi-ya!.. Endi men turay. Ertalab gazeta idorasiga mana shu bolalar nomidan ariza ko'tarib boraman. Sudgacha yo otalarini yo onalari yonida bo'lishi kerak... Akbarjon, bolam, men bilan chiqib ketasanmi yo ukalaring bilan qolasanmi?

Akam, nazarimda, aytilayotgan gaplarning mag'zini chaqish bilan mashg'ul edi. Hadeganda javob beravermadi.

— Xo'sh, nima deysan? — yana so'radi muallim.

— Qaydam.

— Yaxshisi, yura qol, bu kecha bir otamlashamiz.

Ataullo muallim akamni yana orqasiga ko'tarib, ichiga latta tiqilgan nimjon oyoqlarini salanglatib olib chiqib ketdi. Anchagacha bir-birimizga gap qo'sholmay o'tirdik. Nihoyat, jimlikni pochcham buzdi.

— Bulbuligo'yo bo'lib sayrashini qarang, — dedi yoniga tupurib, — qilg'ilikni qilib qo'yib, endi mahalla-ko'y oldida nomini oqlab olmoqchi. O'rgildim sendaqa zakonchilardan. Cho'ntagida hemirisi yo'g'u sudyalar bilan olishaman deydi-ya, olifta! Zafar, kiritma uni bu yerga.

III BOB

Tuni bilan uxlay olmadim. Ko'zim ilindi deguncha yo dadajonimni yo oyimni ko'raman. Oyijonimning sochlari to'zg'igan, ko'ylaklari yirtilgan, ko'zi to'la yosh. Ikki qo'lini cho'zgancha faryod chekib biz tomonga talpinyapti. Ukalarim bilan biz ham talpinamiz. Yetay-etay deganda oyog'imiz ostidagi yer yoriladi-da, yerga qo'shilib orqaga keta boshlaymiz. Yer parchasi yana birlashadi. Dod faryod chekib yana bir-birlarimizga talpinamiz. Yaqinlashay deganda yer yana yoriladi...

— Oyijon! — deya baqirib yuboraman.